

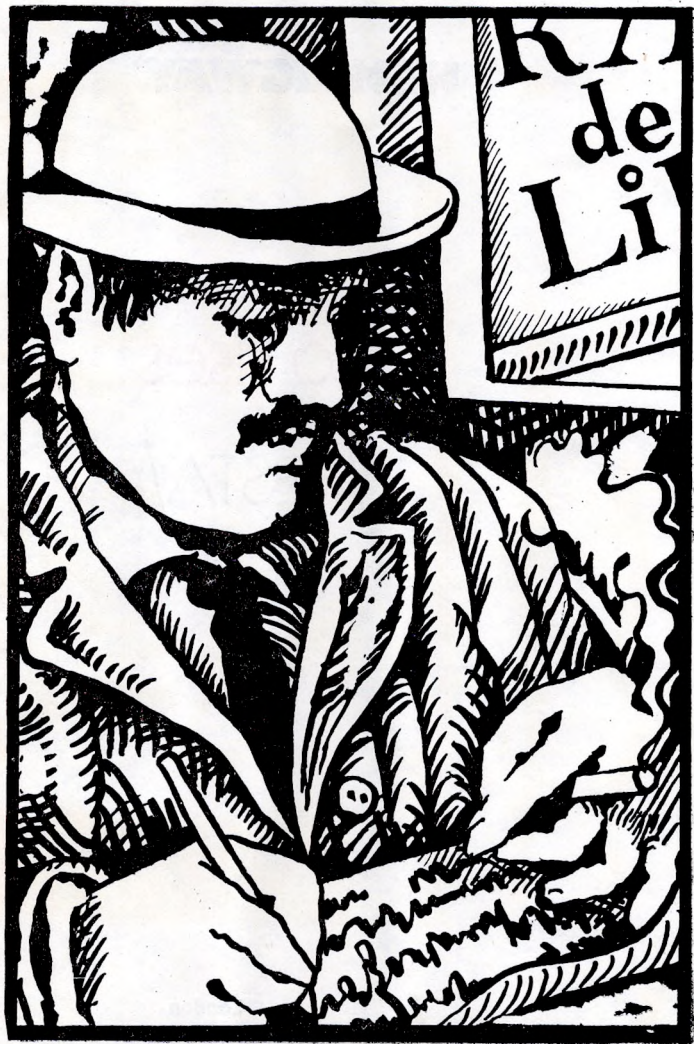
ЭРНЭСТ
ХЕМИНГУЭЙ

УЗЫХОДАЙЦЬ
СОҢЦО

ТЭСТ

**ERNEST
HEMINGWAY**

the sun
also rises

/FIESTA/

London

1927

**ЭРНЭСТ
ХЕМИНГУЭЙ**

**і ўзыходзіць
сонца**

/ФЭСТ/

Р А М А Н

Пераклад з англійскай мовы
ЮРКІ ГАЎРУКА

**Мінск
«Мастацкая літаратура»
1976**

И (Амер)

X 99

Пераклад зроблены па кнізе:

Ernest Hemingway. The Sun Also Rises (Fiesta).
Pan Books Ltd, London, 1957.

Хемінгуэй Э.

X99 **І ўзыходзіць сонца (Фэст). Раман. Пераклад з англійскай. Мн., «Маст. літ.», 1976.**

272 с. з іл. 8 с. укл.

Раман Эрнэста Хемінгуэя «І ўзыходзіць сонца (Фэст)» належыць да ліку найбольш вядомых твораў таленавітага пісьменніка, лаўрэата Нобелеўскай прэміі.

X 70304-182 139-76
M 302(05)-76

И (Амер)

© Пераклад на беларускую мову. Выдавецтва «Мастацкая літаратура», 1976 г.

Усе вы — загубленае пакаленне.

Гертруда Стайн (з размовы)

Знікае род, і прыходзіць род, а зямля застаецца вечна. Узыходзіць сонца, і заходзіць сонца, і спяшаецца да месца свайго, туды, дзе ўзыходзіць. Дзьме вецер на поўдзень, а з поўдня на поўнач, кружыцца, кружыцца, вяртаецца і пачынае кругі свае спачатку. Усе рэкі цякуць у мора, а мора не перапаўняецца; і рэкі вяртаюцца назад да вытокаў сваіх, і адтуль цякуць па-ранейшаму.

Эклезіяст

1908 год — август — 18-е число

Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет
Городской голова, 1-й этаж, 1-й кабинет

1908 год

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

Роберт Кон быў калісьці чэмпіёнам па боксу Прынстанскага універсітэта (катэгорыя вагі — сярэдняя). Не думайце, што на мяне гэта робіць вялікае ўражанне, але для Кона гучны тытул азначаў усё. Яму пляваць было на бокс, яго нават нудзіла ад бокса. Але ён упарта і самаахвярна вучыўся боксу, каб вызваліцца ад баязлівасці і пачуцця ўласнай непаўнацэннасці, бо ў Прынстане на яго, як на яўрэя, паглядалі скоса. У гэтым была нават нейкая свая асалода — ведаць, што можаш перакуліць кожнага, хто адважыцца цябе пакрыўдзіць, хоць, сарамлівы і далікатны па натуре, ён ніколі ні з кім не біўся, хіба што толькі ў спартыўным зале. Ён быў лепшым вучнем Спайдэра Келі. Спайдэр Келі навучаў сваіх выхаванцаў прыёмам баксёраў найлягчэйшай катэгорыі, незалежна ад таго — важылі яны сто пяць фунтаў ці дзвесце пяць. Відаць, гэта задавальняла Кона. Ён сапраўды быў вельмі спрытны. Ён так добра спраўляўся, што сам Спайдэр ахвотна баксіраваў з ім і аднойчы, зрабіўшы накаўт, расплюшчыў яму нос як мае быць, раз і назаўсёды. Непрыязнасць да бокса павялічылася, але разам з тым Кон адчуў нейкі дзіўны спакой, апроч таго, форма яго носа значна палепшылася. У апошні год свайго знаходжання ў Прынстане ён многа чытаў і пачаў насіць акуляры. Не ведаю, каб хто з аднакурснікаў успамінаў яго. Яны нават не помнілі, што ён быў чэмпіёнам па боксу.

Я не вельмі давяраю занадта шчырым людзям, асабліва калі яны складна расказваюць пра сябе, і заўсёды меў падазрэнне, што Роберт Кон, можа, ніколі і не быў чэмпіёнам па боксу, магчыма, конь убрыкнуў яго капытом, альбо маці спужалася чаго-небудзь, альбо ў дзяцінстве моцна аб нешта стукнуўся. Нарэшце мне ўдалося даведацца дакладна ў самога Спайдэра Келі. Спайдэр Келі не толькі не забыў свайго вучня, а ўвесь час цікавіўся яго лёсам.

Роберт Кон па бацькоўскай лініі належаў да адной з самых багатых яўрэйскіх сем'яў Нью-Йорка, а па мацярынскай — да адной з самых старадаўніх. У ваенным вучылішчы, адкуль ён збіраўся паступіць ва універсітэт, выдзяляючыся поспехамі ў футбольнай камандзе, нішто не нагадвала яму аб расавай няроўнасці. Ніхто не даваў яму адчуць, што ён яўрэй, пакуль ён не пераехаў у Прынстан. Ён быў слаўны хлопец, таварыскі хлопец, страшэнна сарамлівы, і яго ахапіла горыч. Каб спагнаць злосць, ён навучыўся боксу, і пакінуў Прынстанскі храм навук з разбухлым самалюбствам і расплюшчаным носам, і ажаніўся з першай жанчынай, якая, праявіўшы ласку, прыбрала яго да рук. Яны пражылі разам пяць гадоў, і было ў іх трое дзяцей, спадчыну ад бацькі — больш за пяцьдзсят тысяч долараў — пакінутую яму ў карыстанне, выпусціў без толку, рэшта маёмасці перайшла да маці, і пад уплывам сварак з багатай жонкай стаў пануры і прыкры. І ў той момант, калі ён ужо надумаў разводзіцца, жонка сама збегла ад яго з нейкім майстрам-мініяцюрыстам. Ён мо паўгода ўзважваў пытанне разводу, баяўся, што пакінуць жонку без мужа — учынак за-

надта жорсткі, і яе ад'езд адразу вызваліў яго ад мук сумлення.

Развод быў аформлены, і Роберт Кон паехаў на Заходняе ўзбярэжжа. У Каліфорніі ён папаў у літаратурнае асяроддзе і, паколькі сёе тое ад пяцідзсяці тысяч у яго ўсё ж заставалася, неўзабаве ўзяўся падтрымліваць мастацкі часопіс. Часопіс пачаў выходзіць у Кармеле, штат Каліфорнія, і спыніў сваё існаванне ў Провінстаўне, штат Масачусетс. К гэтаму часу Кон, на якога глядзелі, як на анёла-збавіцеля, і прозвішча якога красавалася на тытульным лісце ў ліку членаў рэдакцыйнай калегіі, стаў адзіным рэдактарам часопіса. Як ніяк — грошы яго, і роля кіраўніка яму пачынала падабацца. Ён быў у засмучэнні, калі выдаткі страшэнна выраслі і ад часопіса прыйшлося адмовіцца.

А тут яшчэ з'явіўся новы клопат. Да яго прычапілася адна жанчына ў надзеі вылезці ўгору разам з часопісам. Хватка ў яе была моцная, і вырвацца з яе рук не было ніякай магчымасці. Апроч таго, ён быў упэўнены, што пакахаў яе. Аднак, калі гэта асоба пераканалася, што з часопісам справа дрэнь, яна трошкі астыла і вырашыла, што трэба хутчэй выкарыстаць тое, што засталася, пакуль не позна, і прымусіла Кона ехаць з ёю ў Еўропу, дзе той павінен быў стаць пісьменнікам. У Еўропе яна некалі выхоўвалася, і прабылі яны там разам тры гады.

Першы год прайшоў у падарожжах, астатнія два правялі ў Парыжы. У Парыжы Роберт Кон знайшоў сабе двух сяброў — Брэдакса і мяне. З Брэдаксам зблізіўся на літаратурнай глебе, а са мной на спартыўнай — я быў партнёрам па тэнісу.

Асоба, якая заўладала ім (звалі яе Фрэнсіс), у канцы другога года раптам заўважыла, што прыгажосць яе знікае, і адносіны яе да Роберта ад легкадумнага выкарыстоўвання і марнатраўства перайшлі ў арганізаваны наступ, яна цвёрда вырашыла прымусіць яго ажаніцца з ёю. Тым часам Робертава маці пачала высылаць яму трыста долараў у месяц на падтрымку. Не думаю, каб за гэтыя два з паловай гады Роберт Кон прыглядаўся да іншых жанчын. Ён быў амаль шчаслівы, калі не лічыць звычайнага жадання многіх амерыканцаў у Еўропе вярнуцца ў родную Амерыку. А яшчэ ў ім выявіліся здольнасці пісьменніка. Ён напісаў раман, і гэты яго раман зусім не быў такі дрэнны, як пазней сцвярджалі крытыкі, хоць наогул гэта быў вельмі слабы раман. Ён шмат чытаў, гуляў у брыдж, у тэніс і займаўся боксам у адным з парызскіх спартыўных залаў.

Упершыню я зразумеў, чаго дамагаецца ад Роберта яго дама сэрца, калі аднойчы вечарам мы ўсе трое абедалі ў рэстаране «Лавеню», а потым пілі кофэ ў кафэ «Версаль». Пасля кофэ выпілі некалькі чарак «моцнага», і я сказаў, што мне пара ісці. Кон запрасіў мяне паехаць разам з ім куды-небудзь на канец тыдня. Яму хацелася вырвацца з горада, размяць ногі. Я прапанаваў ляцець у Страсбург і адтуль пехатой у Сэнт-Адзіль альбо яшчэ куды па Эльзасе.

— У мяне ёсць знаёмая ў Страсбургу, яна пакажа нам горад, — сказаў я.

Тут нехта штурхануў мяне нагой пад сталом. Я падумаў — гэта выпадкова, і працягваў гаворку.

— Яна жыве там ужо два гады і ведае

ўсё, што заслугоўвае ўвагі. Вельмі мілая дзяўчына.

Тут мяне зноў штурханулі пад сталом. Я падняў вочы і глянуў на Фрэнсіс, сяброўку Роберта, — твар яе нібы акамянеў і падбародак выдаўся наперад.

— А зрэшты, — сказаў я, — чаму абавязкова ў Страсбург? Мы можам паехаць у Бруге альбо ў Ардэны.

Кон павесялеў. І больш пад сталом мяне не штурхалі. Пажадаўшы ім спакойнай ночы, я выйшаў. Кон сказаў, што хоча купіць газету і правядзе мяне да вугла.

— Што гэта вы, — папракнуў ён мяне, — навошта вы ўспомнілі гэту дзяўчыну са Страсбурга? Вы што, не бачылі, як скрывілася Фрэнсіс?

— Не, а чаму я павінен бачыць? Калі ў мяне ёсць у Страсбургу знаёмая амерыканка, што ёй да гэтага? Чаму ёй так прыпакло?

— Ёй не важна хто. Абы-хто. Я б не паехаў, і ўсё.

— Вось яшчэ дурасць.

— Вы не ведаеце Фрэнсіс. Ёй усё роўна, абы дзяўчына. Зверам на вас зірнула.

— Ну што ж, тады паедзем у Санліс.

— Не сярдуце, — засаромеўся Кон.

— Я не сярдую. Санліс — прыгожая мясціна, мы можам спыніцца ў «Вялікім алені», паблукаць па лесе і вярнуцца.

— Цудоўна, лепш і не прыдумаеш.

— Вось і добра, сустрэнемся заўтра на тэнісным корце.

— Спакойнай ночы, Джэк, — сказаў Кон і павярнуў назад у кафэ.

— Вы забылі купіць газету, — заўважыў я.

— Ах, праўда. — Ён прайшоўся са мной

да кіёска на рагу і купіў газету. — Вы не сярдуеце, Джэк?

— Не, няма чаго.

— У такім разе да заўтра. Пабачымся на корце,— і, скруціўшы газету, ён пайшоў назад у кафэ. Я глядзеў яму ўслед. Ён падабаўся мне, і, відаць па ўсім, жылося яму з гэтай Фрэнсіс не соладка.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Зімою Роберт Кон ездзіў са сваім раманам у Амерыку і прыладзіў яго ў вельмі прыстойнае выдавецтва. Я чуў, што пасля гэтага падарожжа між ім і Фрэнсіс адбылася страшэнная сварка, і тут-то, мабыць, іх сувязь і парвалася, бо ў Нью-Йорку жанчыны былі да яго вельмі прыхільныя, і вярнуўся ён адтуль зусім іншым чалавекам. Ён яшчэ больш пачаў захапляцца Амерыкай, і не было ўжо ў ім ранейшай непасрэднасці і далікатнасці. Выдавецтва расхваліла яго раман, і гэта на яго падзейнічала. Апроч таго, некалькі жанчын наперабой праяўлялі да яго сваю ўвагу, і перад ім адкрыліся новыя перспектывы. Аж чатыры гады яго кругагляд быў абмежаваны сям'ёй і жонкай. Тры ці амаль тры гады ён нічога далей Фрэнсіс не бачыў. Але я ўпэўнены, што ні разу ў жыцці ён па-сапраўднаму не кахаў.

Жаніцтва была для яго разрадкай пасля прыкрых гадоў, праведзеных ва універсітэце, а Фрэнсіс стала ўцехай пасля таго, як ён пераканаўся, што зусім не быў ідэалам для сваёй першай жонкі. Ён і цяпер не кахаў, але зразумеў, што жанчынам ён падабаецца і, калі жан-

чына хоча з ім жыць, то гэта не цуд, а звычайная справа. Гэта яго так перайначыла, што ніякай прыемнасці ў яго кампаніі я ўжо не знаходзіў. Апроч таго, гуляючы ў брыдж з нью-йоркскімі знаёмымі на значна вышэйшыя стаўкі, чым дазвалялі яго сродкі, яму ўдалося выйграць некалькі сот долараў. І ён уявіў сябе выдатным іграком і не раз гаварыў, што, у выпадку чаго, можна цудоўна пражыць, гуляючы ў брыдж.

І гэта яшчэ не ўсё: ён начытаўся У. Х. Ходзана. Занятак як быццам нявінны, але Кон прачытаў і перачытаў «Пурпуровы край». «Пурпуровы край» — шкодная кніга, калі захапляцца ёю са спазненнем, ужо ў сталым узросце. У ёй апісваюцца раскошныя прыгоды джэнтльмена-англічаніна ў надта рамантычнай краіне, прырода якой пададзена з бляскам. У трыццаць чатыры гады карыстацца гэтай кнігай як даведнікам, што рабіць і як жыць, гэтак жа небяспечна, як, скажам, чалавеку ў такім жа ўзросце прыйсці на Уол-стрыт, пасля французскай манастырскай школы, з камплектам друкаваных парад як разбагацець. Я ўпэўнены, што Кон кожнае слова «Пурпуравага краю» ўспрымаў у літаральным сэнсе, нібы перад ім быў не мастацкі твор, а фінансавы бюлетэнь. Вядома, некаторыя агаворкі ён дапускаў, але ў цэлым лічыў кнігу сур'ёзнай. Я нават і ўявіць не мог, што ён так затлуміць сабе галаву, пакуль аднойчы ён не з'явіўся да мяне ў рэдакцыю.

— Здароў, Роберт! — прывітаўся я. — Прыйшли мяне чым-небудзь парадаваць?

— Хочаце паехаць у Паўднёвую Амерыку, Джэк? — запытаў ён.

— Не.

— Чаму?

— Не ведаю. Ніколі не адчуваў патрэбы. Выдаткі вялікія. Паўднёваамерыканцаў і тут у Парыжы хоць адбаўляй.

— Гэта не сапраўдныя паўднёваамерыканцы.

— А па-мойму, самыя сапраўдныя.

Мне трэба было тэрмінова здаць карэспандэнцыю за ўвесь тыдзень на цягнік, узгоднены з параходам, а напісаў я толькі палову.

— Можа, ёсць якія плёткі ў запасе? — запытаў я.

— Няма.

— Ніхто з вашых высокапастаўленых сяброў не разводзіцца?

— Ніхто. Слухайце, Джэк. Калі я ўсе выдаткі вазьму на сябе, вы згодні паехаць са мной у Паўднёвую Амерыку?

— На якое ліха я вам здаўся?

— Вы размаўляеце па-іспанску. І наогул удвух весялей.

— Не,— сказаў я,— мне Парыж падабаецца, а летам я паеду ў Іспанію.

— Усё жыццё я марыў аб такім падарожжы,— прамовіў Кон і сеў. — Пакуль збяруся, і старасць прыйдзе.

— Не кажыце глупства. Вы можаце ехаць абы-куды. У вас куча грошай.

— Ведаю. Але ніяк не магу сабрацца.

— Вось яшчэ, затужылі!.. Усе краіны падобны на відавы фільм.— Мне было шкада яго. Адчуваў ён сябе пагана.

— Я не магу прымірыцца з думкай, што жыццё бяжыць так хутка, а мне і пажыць не давялося.

— На поўны размах ніхто не жыве, за выключэннем тарэадораў.

— М'яне не цікавяць тарэадоры — у іх ненармальнае жыццё. Я хачу паехаць у глыбіню Паўднёвай Амерыкі.

— А можа, лепей у Брытанскую Усходнюю Афрыку на паляванне,— параіў я.

— Не, туды мне не хочацца.

— У Афрыку і я б з вамі паехаў.

— Не, у Афрыцы нецікава.

— Гэта таму, што вы нічога не чыталі пра Афрыку. Дастаньце кнігу пра любоўныя прыгоды ў краіне чарнаскурых красунь.

— М'яне вабіць Паўднёвая Амерыка.

Была ў яго характары гэта нязломная яўрэйская ўпартасць.

— Давайце лепш спусцімся ўніз і вып'ем,— прапанаваў я.

— А вы не на рабоце?

— Не.

Мы спусціліся на першы паверх і зайшлі ў кафэ. Я даўно выявіў, што гэта найлепшы спосаб адвязацца ад сяброў. Выпіўшы чарку, даволі сказаць: «Ну, мне трэба вярнуцца і адправіць тэлеграмы»,— і ўсё. У газетнай справе, этыка якой патрабуе, каб цябе ніхто не бачыў за работай, вельмі важна ўмець далікатна і спрытна знікнуць. Дык вось, спусціўшыся ў бар, мы выпілі віскі з содавай. Конпаглядзеў на скрыні з бутэлькамі ўздоўж сцяны і сказаў:

— Прывабная мясціна.

— Ёсць чаго выпіць,— згадзіўся я.

— Слухайце, Джэк,— ён нахіліўся над стойкай.— У вас не бывае такога адчування, што жыццё ваша цячэ, як вада, і вы ім не карыстаецеся? Няўжо вы ніколі не думаеце, што пражылі амаль палову свайго тэрміну?

- Часамі думаю.
- А вы ведаеце, што праз якіх трыццаць пяць год нас ужо не будзе?
- Ну яго к чорту, Роберт! Кіньце.
- Я сур'ёзна.
- Гэта мяне ані не трывожыць,— ска- заў я.
- Дарэмна.
- Хапае ў мяне і без таго клопату, і раней і цяпер. Па горла клопату!
- А мне ўсё ж хочацца ў Паўднёвую Аме- рыку.
- Слухайце, Роберт, туды вы паедзеце ці ў другую краіну — ніякай розніцы. Я гэта праверыў не раз. Куды ні хавайся, ад самога сябе не ўцячэш. Марныя патугі.
- Але ж вы ніколі не былі ў Паўднёвай Амерыцы.
- К чорту Паўднёвую Амерыку! З вашым цяперашнім настроем ехаць туды — перамены не будзе. Парыж — нядрэнны горад. Хіба нель- га жыць добра ў Парыжы?
- Мне надакучыў Парыж. Агідна захо- дзіць у Лацінскі квартал.
- А вы туды не заходзьце. Гуляйце сама- стойна і пабачыце, што з вамі абавязкова неш- та здарыцца.
- Нічога са мной не здарыцца. Адноўчы я ўсю ноч гэтак вандраваў, пакуль мяне не спыніў паліцэйскі, пад'ехаўшы на веласіпедзе: «Прад'явіце дакументы, месье».
- А начная парыжская прыгажосць?
- Абрядла. Я не люблю Парыжа.
- Размова зайшла ў тупік. Я спачуваў Кону, але нічым не мог яму памагчы, бо натыкаўся адразу на дзве перашкоды: ратунак — у Паў- днёвай Амерыцы, і ён не любіць Парыжа. Пер-

шае — ён вычытаў у кнізе, другое, мне здаецца, таксама.

— Ну, — сказаў я, — мне трэба вярнуцца і адправіць некалькі тэлеграм.

— А што, гэта абавязкова?

— А то як жа! Тэлеграмы...

— Нічога, калі я падымуся разам з вамі і пасяджу ў рэдакцыі?

— Калі ласка.

Ён сядзеў у пярэднім пакоі, чытаў газеты і часопіс «Рэдактар і выдавец», а я гадзіны дзве заўзята выстукваў на машынцы. Потым расклаў копіі па экзэмплярах, зрабіў належныя адзнакі, засунуў матэрыялы ў вялікія канверты і выклікаў кур'ера занесці іх на вакзал Сэн-Лазар. Зайшоўшы ў пярэдняю, убачыў я Роберта Кона ў глыбокім крэсле — ён спаў. Заснуў, паклаўшы галаву на рукі. Мне не хацелася яго будзіць, але трэба было замкнуць рэдакцыю і выйсці самому. Я крануў яго за плячо. Ён пакруціў галавой.

— Не магу я гэтага зрабіць, — прабурчаў ён і яшчэ глыбей уткнуўся галавою ў рукі. — Не магу. Ні за што не зраблю.

— Роберт, — аклікнуў я, паварушыўшы яго мацней. Ён падняў галаву, усміхнуўся і заморгаў вачамі.

— Я гаварыў што-небудзь зараз?

— Гаварылі. Але я не дачуў.

— Божа, які паскудны сон!

— Відаць, на вас мая машынка дрымоту нагнала.

— Магчыма. У гэтую ноч я зусім не спаў.

— Чаму?

— Размова была, — уздыхнуў ён.

Я адразу здагадаўся, што за размова. Ёсць у мяне паганая прывычка — уяўляць сваіх

сяброў у дамашніх умовах, лезці, прабачце, у іх спальню. Мы пайшлі ў кафэ «Напалітэн» піць аперытыў і любаватца вячэрнім гулянням на Бульварах.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

Быў цёплы веснавы вечар, і, пасля таго як Роберт выйшаў, я застаўся адзін на тэрасе кафэ «Напалітэн», сядзеў за столікам і назіраў, як гусцее змрок, як успыхваюць светлавыя рэкламы і запальваюцца чырвоныя і зялёныя агні светафораў. Суцэльным патокам плылі таксі, а з краю з гулкім цокатам імчаліся фіякры. Натоп людзей рухаўся безупынна, і ў натоўпе шпацыравалі паасобку і парамі «вольныя дзяўчаткі» ў надзеі з кім-небудзь павячэраць. Я звярнуў увагу на вельмі сімпатычную жанчыну. Яна прайшла паўз мой столік, выйшла на вуліцу і знікла між людзей. Я пачаў разглядаць другую і ўбачыў, што першая вяртаецца. Яна прайшла паўз мяне яшчэ раз, і я ўлавіў яе позірк. Яна падышла і села за мой столік. З'явіўся афіцыянт.

— Што будзеш піць? — запытаў я.

— Перно.

— Дзяўчынкам шкодна піць перно.

— Сам ты дзяўчынка. Гарсон, чарку перно!

— І мне таксама.

— Дык што? — запытала яна. — Хочаш разам прабавіць час?

— Хачу. А ты?

— Сама не ведаю. У гэтым горадзе не разбярэшся.

— Ты не любіш Парыжа?

— Не.

- А чаму не выязджаеш адгэтуль?
- Няма куды.
- Хочаш злавіць шчасце?
- Чорта два зловіш.

Перно — зеленаваты сурагат абсенту. Калі дабавіць вады, ён набывае малочны колер. Смакам нагадвае лакрыцу, спачатку падбадзёрвае, а потым робіцца вялым. Мы пілі з ёю перно, і выгляд у яе быў сярдзіты.

— Ну, можа, ты пачастуеш мяне вячэрай? — жартаўліва запытаў я.

Яна ўхмыльнулася, і я зразумеў, чаму яна ўпарта не хоча смяяцца. З закрытым ротам яна была вельмі мілая дзяўчына. Я заплаціў за напітак, і мы выйшлі на вуліцу. Я паклікаў фіякр, і экіпаж падкаціў к тратуару. Утульна размясціўшыся ў лёгкім, мяккага ходу фіякры, мы паехалі па шырокай, амаль бязлюднай авеню Оперы міма замкнёных дзвярэй магазінаў з ярка асветленымі вітрынамі і ўсякіх іншых агнёў. Экіпаж мінуў рэдакцыю «Нью-Йорк геральд», на акне якой стаяла безліч гадзіннікаў.

— Навошта столькі гадзіннікаў? — запытала яна.

— Яны паказваюць гадзіны па ўсёй Амерыцы.

— Не дражні мяне.

Мы павярнулі на вуліцу Пірамід, праехалі па цеснай Ру-дэ-Рывалі і праз цёмную браму ўехалі ў Цюільры. Яна прытулілася да мяне, і я абняў яе. Яна зірнула на мяне, чакаючы пацалунка, потым тузанула мяне, і я адхіліў яе руку.

— Не трэба.

— Што з табой? Ты хворы?

— Хворы.

— Усе тут хворыя. Я таксама хвора.

Мы выехалі з Цюільры, са змроку на святло, перасеклі Сену і павярнулі на вуліцу Святых Айцоў.

— Кажаш — хворы, а піў перно.

— І ты таксама.

— Для мяне гэта не мае значэння. Для жанчыны гэта не мае значэння.

— Як цябе завуць?

— Жаржэт. А цябе?

— Джэкаб.

— Фламандскае імя.

— І амерыканскае.

— Спадзяюся, ты не фламандзец?

— Не, амерыканец.

— Гэта лепш, цярпець не магу фламандцаў.

Тым часам мы пад'ехалі к рэстарану. Я загадаў фурману спыніцца. Мы выйшлі, і Жаржэт мясціна не спадабалася.

— Куток не надта шыкарны...

— Дзе ўжо тут, — заўважыў я. — Калі табе больш даспадобы рэстаран Фуаё, сядай у фіякр і каціся.

Я ўзяў яе з сабой, кіруючыся няяснай сентыментальнай думкай, што было б нядрэна пабыць удваіх. Даўно-даўно я не вячэраў з «вольнай дзяўчынай» і зусім забыўся, да чаго гэта нудна. Мы зайшлі ў рэстаран і паўз канторку, дзе сядзела мадам Лавінь, накіраваліся ў дальні пакой. Перакусіўшы, Жаржэт крыху павесялела.

— А яно тут нішто, — прамовіла яна, — шыку, праўда, няма, але кормяць добра.

— Лепш, чым цябе кармілі ў Льежы.

— У Бруселі, ты хочаш сказаць.

Мы выпілі другую бутэльку віна, і Жаржэт

пачала жартаваць. Яна ўсміхнулася, вышчарыўшы свае папсаваныя зубы, і мы чокнуліся.

— А ты не брыдкі хлопец. Вось толькі свінства, што хворы. Мы б з табой паладзілі. Што ў цябе такое?

— На вайне паранілі.

— Праклятая вайна.

Мы б, напэўна, разгарнулі дыскусію пра вайну і зрабілі б вывад, што вайна губіць цывілізацыю і што без вайны лепш. Мне гэта — нож у сэрца. Але тут якраз нехта паклікаў мяне з суседняга пакоя:

— Барнс! Гэй, Барнс! Джэкаб Барнс!

— Гэта адзін мой прыяцель, — растлумачыў я і выйшаў.

За вялізным сталом сядзеў Брэдакс з кампаніяй: Кон, Фрэнсіс Клайн, місіс Брэдакс і яшчэ нейкія не знаёмыя мне людзі.

— Паедзеш на танцы, а? — запытаў Брэдакс.

— Што за танцы? Куды?

— У танцзал, а то куды ж. Хіба вы не ведаеце, што мы аднавілі танцы? — умяшалася місіс Брэдакс.

— Паедзем з намі, Джэк. Мы ўсе туды, — падала голас Фрэнсіс з другога канца стала — жанчына рослая са стандартнай усмешкай.

— А як жа, абавязкова паедзе, — запэўніў Брэдакс. — Бліжэй, бліжэй, Барнс, будзеце піць з намі кофе.

— Добра.

— І прывядзіце сваю сяброўку, — смеючыся, дадала місіс Брэдакс. Яна была канадка — жанчына непасрэдная, як і большасць канадак.

— Дзякую, зараз прыйдзем, — сказаў я і вярнуўся ў маленькі пакой.

— Хто твае сябры? — пацікавілася Жаржэт.

— Пісьменнікі і мастакі.

— У гэтым раёне іх як мурашак.

— Многа.

— Надта многа. І ўсё ж некаторыя добра зарабляюць.

— А як жа.

Мы скончылі вячэраць і дапілі віно.

— Хадзем туды, — запрасіў я. — Будзем з імі кофе піць. Жаржэт выняла з сумачкі люстэрка, папудрыла трошкі твар, падсвятлыла губы памадай і паправіла капялюш.

— Хадзем, — кінула яна.

Мы ўвайшлі ў перапоўнены публікай пакой. Брэдакс і ўсе мужчыны за яго сталом падняліся.

— Дазвольце пазнаёміць вас з маёй нявестай. Мадмуазэль Жаржэт Леблан, — адрэкамендаваў я.

Жаржэт чароўна ўсміхнулася, і мы паціснулі рукі ўсім па чарзе.

— Скажыце, вы не радня спявачкі Жаржэт Леблан? — пацікавілася місіс Брэдакс.

— Не ведаю такой, — сказала Жаржэт.

— Але ж у вас аднолькавае імя? — ветліва заўважыла місіс Брэдакс.

— Не, — запярэчыла Жаржэт. — Нічога падобнага. Маё прозвішча Хабэн.

— Але ж містэр Барнс адрэкамендаваў вас як мадмуазэль Жаржэт Леблан. Ці ж не так? — не здавалася місіс Брэдакс. Захапіўшыся тым, што гаворыць па-французску, яна магла плесці абы-што, не разумеючы сэнсу.

— Ён дурань, — адмахнулася Жаржэт.

— О, дык гэта, значыць, жарт, — здагадалася місіс Брэдакс.

— Іменна, — пацвердзіла Жаржэт. — Каб пасмяяцца.

— Ты чуў, Гары? — крыкнула місіс Брэдакс свайму мужу цераз стол. — Містэр Барнс адрэкамендаваў сваю нявесту як мадмуазэль Леблан, а яе сапраўднае прозвішча Хабэн.

— Вядома, дарагая! Мадмуазэль Хабэн, — я з ёю знаёмы даўно.

— Скажыце, мадмуазэль Хабэн, — шпарка загаварыла па-французску Фрэнсіс Клайн, без фанабэрыі і смакавання кожнага слова, уласцівых місіс Брэдакс. — Вы даўно ў Парыжы? Вам падабаецца тут? Вы любіце Парыж?

— Гэта хто такая? — запытала ў мяне Жаржэт. — Ці варта размову пачынаць?

Яна павярнулася да Фрэнсіс, якая ўсміхалася, высока падняўшы галаву на тонкай шыі і выпнуўшы губы, гатовая сыпануць словамі.

— Не, я не люблю Парыжа. Дорага ўсё і брудна.

— Што вы? Па-мойму, у Парыжы вельмі чыста. Гэта адзін з самых чыстых гарадоў Еўропы.

— А па-мойму, брудна.

— Дзіўна! Мабыць, вы тут нядаўна!

— Якое нядаўна! Нажылася.

— Але ж тут цудоўны народ. З гэтым нельга спрачацца.

Жаржэт павярнулася да мяне:

— Не сябры ў цябе, а золата.

Фрэнсіс была трошкі п'яная, і ёй хацелася гаварыць, але тут падалі кофе і мадам Лавінь прынесла лікёры. Пасля чаго мы ўсёй кампаніяй накіраваліся ў танцзал, які так расхвальвалі Брэдаксы.

Гэта быў «Баль-Мюзэт» — клуб на вуліцы Дэ-ла-Мантань-Сэнт-Жэнев'еў недалёка ад Пан-

тэона. Пяць вечароў у тыдзень тут праводзілі час мясцовыя рабочыя, а на адзін вечар памяшканне аддавалі пад танцы. У панядзелак клуб не працаваў. Калі мы ўвайшлі, у клубе было зусім пуста, толькі каля дзвярэй сядзеў паліцэйскі, ды яшчэ гаспадыня за стойкай, абабітай цынкам, і гаспадар. Пачуўшы гасцей, адразу спусцілася зверху гаспадарова дачка. У пакоі стаялі доўгія лавы і сталы, а ў дальнім канцы была пляцоўка для танцаў.

— Дрэнна, што так позна збіраюцца, — выказаў думку Брэдакс.

Гаспадарова дачка падышла да нас і спыталася, што будзем піць. Гаспадар узлез на высокі табурэт каля пляцоўкі і зайграў на акардэоне. Да нагі ў яго быў прывязаны шнурок са званочкамі, і ён, іграючы, адбіваў такт. Усе кінуліся танцаваць. Было горача, і мы вярнуліся назад потныя.

— Чорт ведае што! — абурылася Жаржэт. — Я ўся мокрая.

— Спякота!

— Проста жах!

— Здымі капялюш.

— Парада слухная.

Жаржэт запрасілі на танец, а я падышоў да стойкі. Было сапраўды вельмі горача, і акардэон прыемна гучаў у душным вячэрнім паветры. Я піў піва, стоячы каля самых дзвярэй, і на мяне павявала халадком. Па крутой вуліцы спускаліся два таксі. Абедзве машыны спыніліся перад клубам. Адтуль вылезла кампанія маладых людзей — хто ў джэмперы, а хто ў сарочцы без пінжака. У святле ад дзвярэй былі відаць іх рукі і свежавымытыя завітыя валасы. Паліцэйскі, які тут дзяжурыў, зірнуў на мяне і ўсміхнуўся. Яны ўвайшлі з

шумам, рухавыя, гаварлівыя, і ў яркім святле яшчэ выразней выдзяляліся іх белыя рукі, белыя твары і завітыя валасы. Разам з імі ўвайшла Брэт. Яна была вельмі прыгожая і ў гэтай кампаніі трымалася як свая.

Адзін з іх, убачыўшы Жаржэт, сказаў:

— Вось гэта дзеўка! Натуральная ягадка! Чуеш, Лет,— хачу з ёю танцаваць. Палюбуйся мною.

Лет, высокі чарнявы хлопец, прабаваў яго спыніць:

— Адумайся.

Бландзін з завітымі валасамі адказаў:

— Не твой клопат, мілёнак.— І з такімі людзьмі была Брэт.

Мяне ахапіла злосць. Чамусьці яны заўсёды мяне ўводзілі ў злосць. Я ведаў, што іх лічаць жартаўнікамі і з імі трэба быць памяркоўным. Але мне хацелася заляпіць каму-небудзь з іх аплявуху, усё роўна каму, абы збіць з гэтых крыўлак зазнайства і нахабства. А скончылася тым, што я перайшоў цераз вуліцу і выпіў бакал піва ў суседнім рэстаранчыку. Піва было дрэннае, цёплае, і я прапаласкаў рот каньяком, яшчэ больш нясмачным. У клубе, калі я вярнуўся, пляцоўка была густа занята парамі і Жаржэт танцавала з тым самым высокім бландзінам. Схіліўшы галаву набок, ён віхляў сцёгнамі і, танцуючы, страшэнна вылупляў вочы. Танец скончыўся, і яе адразу ж запрасілі ізноў. Яны прынялі яе ў сваю кампанію. Я ведаў, што яны будуць перадаваць яе з рук у рукі. У іх заўсёды так.

Я сеў за стол, каля мяне сядзеў Роберт Кон. Фрэнсіс танцавала. Місіс Брэдакс кагосьці прывяла і падкінула нам, назваўшы Робертам Прэнцісам. Ён быў з Нью-Йорка, нарадзіў-

ся ў Чыкага і падаваў надзеі як пісьменнік. Гаварыў з лёгкім англійскім акцэнтам. Я прапанаваў яму выпіць.

— Шчыра дзякую, — сказаў ён, — я толькі што выпіў.

— Выпіце яшчэ.

— Шчыра дзякую, вып'ю ахвотна.

Падскачыла гаспадарова дачка, і мы закарвалі па шклянцы «моцнага» з вадой.

— Я чуў, што вы з Канзас-Сіці? — запытаў ён.

— Адтуль.

— Як вам у Парыжы? Весела?

— Весела.

— Праўда?

Я быў выпіўшы. Не п'яны, а крыху на ўзводзе.

— Весела, і нават вельмі. А вам?

— О, які вы цікавы, калі сярдзіты! — прамовіў ён. — Каб мне ды такую здольнасць!

Я ўстаў і накіраваўся да танцораў. Місіс Брэдакс следам за мной.

— Калі ласка, не крыўдуйце на містэра Прэнціса, — прасіла яна. — Ён яшчэ зусім дзіця.

— Ніякай крыўды! — адказаў я. — Проста я думаў, што мяне вырве.

— У вашай нявесты выключны поспех, — і місіс Брэдакс глянула на пляцоўку, дзе Жаржэт танцавала ў абдымках высокага чарнявага па імені Лет.

— А што, хіба няпраўда? — агрызнуўся я.

— Што вы! Што вы! — збянтэжылася місіс Брэдакс.

Падышоў Кон:

— Пайшлі, Джэк, вып'ем.

Мы з Конам накіраваліся к буфету.

— Што з вамі, Джэк? У вас такі выгляд! Непрыемнасць? — запытаў Кон.

— Ды не. Нудна назіраць увесь гэты спектакль, і толькі.

К буфету падышла Брэт:

— Прывет, хлопчыкі!

— Прывітанне, Брэт! — сказаў я. — Што ж гэта вы зусім цвярозая?

— Не маю звычай напівацца. Дайце цвярозай жанчыне бакал брэндзі з содавай.

Яна стаяла каля стойкі з бакалам у руцэ, і Роберт Кон не зводзіў з яе вачэй. Ён глядзеў на яе так, як некалі яго суайчыннік, убачыўшы зямлю запаветную. Кон, вядома, быў значна маладзейшы, але позірк яго быў такі ж самы: нецярплівы, прагны, патрабавальны.

Брэт была чартоўскі прыгожая. На ёй быў тонкі вязаны джэмпер і шарсцяная спадніца, а валасы падстрыжаны, як у хлопца. З гэтага ўсё і пачалося. Зграбнасцю ліній яна нагадала гоначную яхту, і джэмпер у абцяжку гэта падкрэсліваў.

— Вы ў бліскучым асяроддзі, Брэт, — заўважыў я.

— Вельмі мілыя людзі! А вы, дарагі мой? Дзе вы такую кралю падчапілі?

— У кафэ «Напалітэн».

— І добра правялі вечар?

— Цудоўна.

Яна засмяялася:

— Брыдка з вашага боку, Джэк. Гэта абраза ўсім нам. Вы толькі гляньце на Фрэнсіс.

— Гэта я, каб пацешыць Кона.

— Накінуліся на заляжалы тавар, — засмяялася Брэт.

— Занадта ў вас цвярозыя думкі.

— Вядома. Дзіўна, праўда? У такой кам-

паніі, як сёння, можна п'янстваваць, нічым не рызыкуючы.

Зайграла музыка, і Роберт Кон ажывіўся:

— Дазвольце запрасіць вас, лэдзі Брэт.

Брэт усміхнулася яму.

— Я абяцала гэты танец Джэкабу.— Яна засмяялася.— У вас старамоднае імя, Джэк.

— А наступны? — запытаў Кон.

— Мы зараз выходзім,— прамовіла Брэт.— Мы дамовіліся быць на Манмартры.

Танцуючы, я зірнуў цераз яе плячо на Ко-на. Ён стаяў каля буфета і сачыў за Брэт.

— Яшчэ адна ахвяра,— сказаў я ёй.

— І не гаварыце. Бедны хлопчык! Я сама толькі цяпер заўважыла.

— Так я і паверыў. Вы ж любіце лавіць падобных.

— Не выдумляйце глупства!

— Вам гэта прыемна.

— А хоць бы й так. Што тады?

— Нічога.

Мы танцавалі пад акардэон і банджа, на якім таксама нехта зайграў. Было горача, але я адчуваў сябе добра. Мы прыблізіліся да Жаржэт, якая танцавала з чарговым кавалерам з той жа кампаніі.

— І чаго вы прывялі яе?

— Не ведаю, проста так.

— Шукаеце дурной рамантыкі?

— Нуда заела.

— І цяпер?

— Цяпер не.

— Пойдзем адсюль. Без вас аб ёй паклапоцяцца.

— Вы сапраўды не супраць?

— Раз я прапаную, значыць, не супраць.

Мы пакінулі пляцоўку, я зняў з вешалкі

паліто і надзеў. Брэт стаяла каля буфета, і Кон ёй нешта тлумачыў. Я падышоў да стойкі і папрасіў канверт, дастаў з кішэні паперку ў пяцьдзесят франкаў, паклаў у канверт, заклеіў і перадаў гаспадыні.

— Будзьце ласкавы, калі тая дзяўчына, з якой я прыехаў, спытаецца пра мяне, аддайце гэта ёй, — сказаў я. — Калі ж яна пойдзе з кімнебудзь з тых маладых людзей, схавайце гэта для мяне.

— Усё будзе зроблена, месье, — прамовіла гаспадыня. — Вы нас пакідаеце? Так рана?

— Прыходзіцца.

Мы пайшлі да дзвярэй. Кон усё яшчэ нешта тлумачыў Брэт. Яна развіталася з ім і ўзяла мяне пад руку.

— Спакойнай ночы, Кон, — пажадаў я.

Апынуўшыся на вуліцы, мы азірнуліся, шукаючы таксі.

— Прапалі вашы пяцьдзесят франкаў, — сказала Брэт.

— Напэўна.

— Ні аднаго таксі.

— Мы можам прайсці да Пантэона і ўзяць там.

— Лепш у суседні бар, вып'ем і закажам адтуль.

— І цераз вуліцу перайсці не хочаце?

— Навошта, калі можна і без гэтага.

Мы зайшлі ў бліжэйшы рэстаранчык, і я паслаў афіцыянта па таксі.

— Ну вось, мы і адвязаліся ад іх, — сказаў я.

Мы стаялі каля высокай, абабітай цынкам стойкі і моўчкі пазіралі адно на аднаго. Афіцыянт вярнуўся і паведаміў, што таксі чакае.

Брэт моцна сціснула маю руку. Я даў афіцыянту франк, і мы выйшлі.

— Куды загадаць, каб ехаў? — запытаў я.

— Хай едзе, куды хоча.

Я загадаў шафёру ехаць у парк Мансуры, ускочыў у машыну і прыстукнуў за сабой дзверцы. Брэт сцішылася ў кутку, заплюшчыўшы вочы. Я сеў побач. Машына рванула і памчалася.

— Ах, мой любы, я такая няшчасная! — прашаптала Брэт.

РАЗДЗЕЛ ЧАЦВЁРТЫ

Машына паднялася на ўзгорак, перасекла асветленую плошчу, потым ізноў угру ў цемру, а тады ўніз у цемру і, выбраўшыся на цёмную вуліцу за царквой Сэнт-Эцъендзю-Мон, мякка пакацілася па асфальце, мінула дрэвы і аўтобусную стаянку на плошчы Контр-Эскарп, потым выехала на брук вуліцы Муфтар. Абапал свяціліся вокны бараў і вітрыны яшчэ не зачыненых крам. Мы сядзелі паасобку, але на старой, запушчанай вуліцы нас пачало трэсці, і мы прытуліліся. Брэт зняла капялюш. Адкінула галаву. У святле вітрын я ўбачыў яе твар, потым насунуўся змрок, потым, калі мы выехалі на вуліцу Дэ-Габелен, убачыў яе твар выразна. Вуліца была разварочана, і людзі працавалі на трамвайнай лініі ў яркім ацэтыленавым зьянні. Белы твар і тонкая шыя Брэт хораша вырысоўваліся пры ўспышках. Калі зноў насунуўся змрок, я пацалаваў яе. Нашы губы зліліся, і тады яна адварнулася, заціснулася ў куток як мага далей ад мяне. Галава яе была апушчана.

— Не прыставай да мяне. Калі ласка, не прыставай.

— Што з табой?

— Я не выношу гэтага.

— Ах, Брэт!

— Не трэба. Ты ж ведаеш. Я не выношу гэтага, вось і ўсё. Зразумей мяне, любы.

— Ты мяне не кахаеш?

— Я? Не кахаю? Ды я ўся трымчу, калі ты дакранаешся да мяне.

— Няўжо мы не можам перайначыць?

Цяпер яна сядзела роўна, прытуліўшыся да мяне, у маіх абдымках, і мы былі зусім спакойныя. Яна глядзела мне ў вочы так, што пачынала здавацца, нібы гэта ўжо не яе вочы. Яны глядзелі на мяне так, як не маглі глядзець вочы нікога іншага. Яны глядзелі так, нібы на свеце не было нічога такога, на што б яны не адважыліся глянуць, а ў сапраўднасці Брэт баялася многага ў жыцці.

— І нічым, нічым нельга перайначыць,— сказаў я.

— Не ведаю... Я не хачу вяртацца назад у гэта пекла.

— Лепш бы нам не сустракацца.

— Але ж я павінна бачыць цябе, любы, не магу без цябе. Ты ж усяго не ведаеш.

— Не, але ж праўды не ўтоіш.

— Тут я вінавата. За ўсё, што мы робім,— дарагая расплата.

Яна ўвесь час глядзела мне ў вочы. Глыбіня яе вачэй мянялася. На нейкі момант яны здаліся мне зусім плоскімі. Цяпер жа былі празрыстыя да самага дна.

— Калі ўяўлю, як нацярпеліся мае кавалеры, мабыць, век не расплачуся.

— Перастань аб гэтым,— сказаў я.—

Апроч таго, тое, што здарылася са мной, знаходзяць смешным. А я пра гэта не думаю.

— Вось яшчэ! Аб чым тут думаць.

— Ну добра, давай не будзем.

— Я сама раней смяялася з гэтага.— Яна больш не глядзела на мяне.— Таварыш майго брата вярнуўся такім жа з Монса. Ніхто не верыў. Прымалі за вясёлы жарт. Чалавек ніколі нічога не ведае, ці ж не так?

— Гэта праўда,— прамовіў я.— Ніхто ніколі нічога не ведае.

Мне не хацелася разважаць на гэту тэму. У іншы час я, мабыць, абмеркаваў бы гэта з розных пунктаў гледжання, уключаючы і той, што пэўныя дэфекты і калецтвы могуць быць прычынай вясёлага настрою, хоць таму, хто іх мае, тут не смех, а боль.

— Пацеха, чыстая пацеха! І быць закаханым таксама пацеха,— сказаў я.

— Ты так думаеш? — Вочы яе зноў сталі плоскімі.

— Не ў тым сэнсе. Быць закаханым — прыемнае пачуццё.

— О не! Сапраўднае пекла, па-мойму.

— Добра быць разам,— заўважыў я.

— А што тут добрага? Нічога, па-мойму.

— Ты што? Не хочаш мяне бачыць?

— Чаму? Ты ж са мной.

Цяпер мы сядзелі, як чужыя. Справа быў парк Мансурсы. Рэстаран, дзе ёсць сажалка з жывымі фарэямі і адкуль можна любавання паркам, быў зачынены і не асветлены. Шафёр павярнуўся да нас.

— Куды б ты хацела паехаць? — запытаў я.

Брэт адкінула галаву:

— Можна ў «Селект».

— Кафэ «Селект». Бульвар Манпарнас,— загадаў я шафёру.

Мы паехалі далей, абагнуўшы Бельфорска-га льва, які пільнуе Манружскую трамвайную лінію. Брэт прыціхла і глядзела наперад. На бульвары Распай, калі заблішчалі агні Манпарнаса, Брэт сказала:

— Ёсць у мяне просьба. Толькі ты не злуйся.

— Глупства гаворыш.

— Пацалуй мяне яшчэ раз, пакуль мы не прыехалі.

Калі таксі спынілася, я выйшаў і расплаціўся. Следам паказалася Брэт, на хаду надзеючы капялюш. Яна абаперлася на маю руку, саступаючы ўніз. Яе рука дрыжала.

— Мабыць, у мяне вельмі непрыстойны выгляд? — Яна глыбей нацягнула свой мужчынскі фетравы капялюш і ўвайшла ў кафэ. Там, каля буфета і за столікамі, сабралася амаль уся кампанія, што была ў танцзале.

— Прывет, хлопчыкі! — прамовіла Брэт. — Выпіць хочацца.

— А, Брэт, Брэт! — Маленькі грэк, мастак-партрэтывыст, які называў сябе герцагам і якога ўсе звалі Зізі, падбег да яе. — У мяне ёсць сюрпрыз для вас.

— Прывет, Зізі,— кінула Брэт.

— Я пазнаёмлю вас з маім другом,— мітуціўся Зізі.

Падышоў тоўсты мужчына.

— Дазвольце адрэкамендаваць: граф Міпіпопула. Паважаная лэдзі Эшлі, мой добры друг.

— Рада пазнаёміцца. Як жыццё? — спытала Брэт.

— Добра, а як вам, мілэдзі, весела ў Па-

рыжы? — запытаў граф Міпіпопула. На ланцужку ад гадзінніка ў яго цяляпаўся ласіны зуб.

— Ды так, нішто, — адказала Брэт.

— Парыж — цудоўны горад, — прамовіў граф. — Але, я мяркую, вам і ў Лондане хапае цікавых прыгод?

— Хапае. Па самыя вушы.

Брэдакс паклікаў мяне да свайго стала:

— Барнс, выпіце з намі. З вашай той дамай адбыўся страшэнны канфуз.

— Прычына?

— Дачка гаспадара сказала нешта такое. Абразіла нечым. Але яна, ведаеце, — маладзец. Паказала свой жоўты білет і дамагалася, каб тая паказала свой. Жудасны канфуз.

— А чым скончылася?

— Нехта павёў яе з сабой. Вельмі нябрыдка з твару. Тутэйшым жаргонам валодае цудоўна. Сядайце, вып'ем.

— Не. Пара збірацца. Бачылі Кона?

— Паехаў дадому разам з Фрэнсіс, — умяшалася місіс Брэдакс.

— Небарака асунуўся і зусім раскіс, — паведаміў Брэдакс.

— Так, так, асунуўся, — пацвердзіла місіс Брэдакс.

— Пара і мне дадому, — сказаў я. — Бывайце!

Я развітаўся з Брэт каля стойкі. Граф купляў шампанскае:

— Дазвольце прапанаваць вам бакал віна, сэр. Выпіце разам з намі.

— Шчыра дзякую. Мне трэба ісці, — адмовіўся я.

— Вам што, сапраўды трэба? — здзівілася Брэт.

— Галава баліць. Не магу.
— Заўтра пабачымся?
— Прыходзьце ў рэдакцыю.
— Наўрад.
— Дзе ж тады вас знайсці?
— Дзе-небудзь, гадзін каля пяці.
— У такім разе на тым беразе.
— Добра. А пятай гадзіне я буду ў
«Крыёне».

— Не падвядзіце, — сказаў я.
— Не бойцеся. Я вас ніколі не падманвала.
— Што чуваць пра Майкла?
— Сёння атрымала ліст.
— Спакойнай ночы, сэр, — развітаўся граф.

Я выйшаў на вуліцу і накіраваўся ў бок бульвара Сэн-Мішэль міма столікаў «Ратонды», дзе ўсё яшчэ таўкліся людзі, глянуў насупраць на кафэ «Купал», столікі якога займалі амаль увесь тратуар. Нехта адтуль памахаў мне рукой, але я не разгледзеў хто і пайшоў далей. Мне хацелася хутчэй дадому. На бульвары Манпарнас было пуста. Рэстаран Лавіня быў зачынены, а перад «Клазэры-дэ-Ліла» забіралі столікі. Я ішоў каля помніка Нэю, што стаяў сярод свежазялёных каштанаў у святле дугавых ліхтароў. Павялы барвовы вянок туліўся да яго падножжа. Я затрымаўся і прачытаў надпіс на стужцы: ад банапартысцкіх груп, і дата, якая, не помню. Ён быў вельмі зграбны, маршал Нэй, у сваіх батфортах, з паднятай шабляй сярод зялёных конскіх каштанаў. Мая кватэра была якраз цераз вуліцу, у самым пачатку бульвара Сэн-Мішэль.

У пакоі кансьержкі гарэла святло, я пастукаў у дзверы, і яна аддала мне маю пошту. Я пажадаў ёй добрай ночы і падняўся наверх. Было два лісты і некалькі газет. Я прагледзеў

іх пад газавай лямпай у сталовай. Лісты былі з Амерыкі. У адным — банкаўскі разлік. На маім рахунку заставалася 2432 долары 60 цэнтаў. Я дастаў сваю чэкавую кніжку, адміністраваў чатыры чэкі, выпісаня ў гэтым месяцы, і выйшла, што ў мяне застаецца яшчэ 1832 долары 60 цэнтаў. Гэту суму я запісаў на адвароце ліста. У другім канверце было паведамленне аб шлюбе. Містэр і місіс Алаізіус Кірбі паведамлялі, што дачка іх Кэтрын выходзіць замуж. І нявеста і жаніх — невядомыя мне людзі. Відаць, паведамленне разаслалі па ўсім горадзе. Пацешнае імя. Я ўпэўнены, што ўспомніў бы любога з такім імем. Алаізіус — прыстойнае каталіцкае імя. На паведамленні быў герб. Гэта ўсё роўна як Зізі — грэчаскі герцаг. Альбо той граф. Пацешны граф. У Брэт таксама ёсць тытул. Лэдзі Эшлі. К чорту Брэт. Чорт з вамі, лэдзі Эшлі.

Я выключыў газ у сталовай, запаліў лямпу каля ложка і расчыніў вокны ў спальні. Ложак быў далёка ад акон, я сядзеў каля ложка пры адчыненых вокнах і раздзяваўся. Знадворку начны цягнік, што развозіў гародніну на рынкі, прагрукатаў па трамвайных рэйках. Многа шуму ўночы ад гэтых цягнікоў, асабліва калі не спіцца. Раздзеючыся, я глянуў на сябе ў люстра вялізнай шафы, пастаўленай пры ложку. Тыпова французскі манер размяшчаць мэблю. Па-мойму, даволі практычна. І трэба ж так, з усіх магчымых спосабаў ранняга... Сапраўды смешна. Я надзеў піжаму і лёг у пасцель. Былі ў мяне дзве бандэролі з бюлетэнямі пра бой быкоў. Я разгарнуў іх. Адзін бюлетэнь — аранжавага колеру. Другі — жоўты. Навіны ў іх аднолькавыя, прачытаўшы адзін, другі чытаць не будзеш. «Лё Та-

рыль» («Бычыны загон») — лепшы, і я пачаў з яго. Прачытаў усё аж да перапіскі з чытачамі і рознай дробязі. Патушыў лямпку. Нарэшце, можа, мне ўдасца заснуць.

З'явіліся розныя думкі. Старая крыўда. Сапраўды, якое ідыётства быць параненым на такім ліпавым фронце, як італьянскі, якраз калі адтуль давалі драпака. У італьянскім шпіталі мы хацелі заснаваць таварыства. Па-італьянску яго назва гучыць смешна. Цікава, што сталася з іншымі, з італьянцамі. Гэта было ў Мілане, у Галоўным шпіталі, корпус Понтэ. Побач з ім — корпус Зондэ. Там стаяў помнік Понтэ, а можа, і Зондэ, хто іх там разбярэ. У шпіталі мяне наведаў палкоўнік сувязі. Смешна. Тады ўпершыню мне стала смешна. Я быў увесь забінтаваны. Але яму пра гэта далажылі. І тады ён сказаў сваю выдатную прамову: «Вы — чужаземец, англічанін (усе чужаземцы ў іх называліся англічанамі), аддалі больш, чым жыццё». Узорная прамова! Яе варта было б запісаць на электрычным табло і павесіць у рэдакцыі. І ён зусім не жартаваў. Відаць, ён уяўляў сябе самога на маім месцы і думаў: «Якое няшчасце! Якое няшчасце!»

Мабыць, я не прыдаваў гэтаму асаблівага значэння. Ды і цяпер стараюся быць цярплівым і не турбаваць людзей. Мабыць, і далей усё было б спакойна, каб я не сустрэўся з Брэт, калі мяне накіравалі ў Англію. Я думаю, што ёй проста захацелася немагчымага. Людзі заўсёды так. Чорт бы іх узяў! Каталіцкая царква на рэдкасць спрытна ўмешваецца ў такія справы, суцяшае і вучыць. Не думаць пра гэта. Што й казаць, парада добрая. Паспрабуй, ушчамі сабе мазгі. Паспрабуй.

Не спалася мне. Я ляжаў, і мыслі мае бязладна мітусіліся. Ніяк не мог вызваліцца ад гэтага. І перада мной паўстала Брэт, я пачаў думаць пра яе, і тады ўсё астатняе знікла. Я думаў пра Брэт, і мыслі мае перасталі мітусіцца, а паплылі роўнай, няспешнай плыню. І тады нечакана на вочы набеглі слёзы. Праз некаторы час мне стала лягчэй. Я ляжаў у пасцелі і слухаў, як грукочуць цяжкія вагоны, праезджаючы міма па вуліцы, і нарэшце заснуў.

Раптам я прачнуўся. Знадворку гучна спрачаліся. Я прыслухаўся, і мне здалося, што пазнаў голас. Я накінуў халат і падышоў да дзвярэй. Унізе размаўляла кансьержка. Была яна вельмі сярдзітая. Я пачуў сваё імя і аклікнуў яе.

— Гэта вы, месье Барнс? — адазвалася кансьержка.

— Так, гэта я.

— Тут нейкая жанчына крычыць на ўсю вуліцу. Прынёс чорт — лямантаваць сярод ночы! Кажа, што ёй трэба абавязкова вас бачыць. Я кажу — чалавек спіць.

І я выразна пачуў голас Брэт. Спрасонку я быў упэўнены, што прыйшла Жаржэт. Адкуль узялася такая думка? Яна ж не ведала майго адраса.

— Папрасіце яе, калі ласка, наверх.

Брэт паднялася па лесвіцы. Я заўважыў, што яна зусім п'яная.

— Якая недарэчнасць! — з абурэннем прамовіла Брэт. — Яна тут падымае скандал! Ты ж не спаў, ты ж, мабыць, не спаў?

— А што я рабіў, па-твойму?

— Не ведаю. Колькі часу?

Я зірнуў на гадзіннік. Была палова пятай.

— І думаць не думала, што так позна,— сказала Брэт.— Дазволь чалавеку сесці. Не злуйся, любы. Толькі што развіталася з графам. Ён прывёз мяне сюды.

— Ну, як ён? — я дастаў бутэльку каньяку, содавую і бакалы.

— Адну каплю, не больш,— прамовіла Брэт.— Не старайся, а то буду п'яная. Граф? Нічога. Ён наш.

— Ён сапраўды граф?

— А што? Думаю, што так. Ва ўсякім разе можа быць графам. Пра людзей ведае столькі — ты б ахнуў. І дзе ён гэтага набраўся! Трымае шэраг цукерняў у Амерыцы.

Яна адпіла з бакала.

— Помню, ён так і сказаў «шэраг». Альбо нешта падобнае. Размяшчае іх вельмі ўдала. Трошкі мне раскажаў пра гэта. Страшэнна цікава. Але ён наш. Цалкам наш. Не сумнявайся. Гэта адразу відаць.

Яна адпіла яшчэ глыток.

— А наогул, на якога чорта ён мне здаўся. Ты не думай чаго. Не прымай да сэрца. Ведаеш, ён так падтрымлівае Зізі.

— А Зізі што, сапраўдны герцаг?

— Зусім магчыма. Грэк, разумееш? Мас так ён няважны. Граф мне больш падабаецца.

— Дзе ты была з ім?

— Усюды. А зараз прывёз мяне сюды. Прапанаваў дзесяць тысяч долараў, каб я паехала з ім у Біярыц. Колькі гэта на фунты?

— Каля дзвюх тысяч.

— Куча грошай. Я сказала, што не магу. Ён прыняў гэта вельмі галантна. Я сказала, што ў мяне шмат знаёмых у Біярыцы.

Брэт засмяялася.

— Слаба ты п'еш. Бяры з мяне прыклад.—

Я толькі прыгубіў свой бакал. Цяпер быў вымушаны глынуць як след.

— Вось гэта ўжо лепш,— пахваліла Брэт.— Смеху варта. Ён хацеў, каб я паехала з ім у Канны. Я гавару, што ў мяне шмат знаёмых у Каннах. Тады Монтэ-Карла. Я гавару, што ў мяне шмат знаёмых у Монтэ-Карла. І наогул усюды шмат знаёмых. І гэта праўда, між іншым. Тады я папрасіла прывезці мяне сюды.

Яна глядзела на мяне, упёршыся локцем у стол, падняўшы бакал.

— Што ты на мяне так пазіраеш? Я сказала яму, што закахалася ў цябе. І гэта таксама праўда. Ён успрыняў гэта вельмі галантна. Хоча заўтра павезці нас вячэраць. Паедзеш?

— А чаму не?

— Ведаеш, пара мне ісці.

— Чаму так?

— Я толькі хацела пабачыцца з табой. Вялікае глупства, праўда? Можна, ты адзенешся і спусцішся ўніз. Ён чакае з машынай тут, вельмі блізка.

— Граф?

— А то хто ж. І шафёр у ліўрэі. Збіраецца пакатаць мяне. Паснедаем у Булонскім лесе. Віно і закуска карзінамі. Браў у Зэлі. Тузін бутэлек мума. Чаго табе больш. Згаджайся, і паедзем.

Мне трэба раніцай працаваць,— адмовіўся я.— Апроч таго, я вельмі адстаў ад вас, і вам будзе нудна са мной.

— Не будзь ідыётам.

— Не магу.

— Як хочаш. Перадаць яму прывет?

— Абавязкова. Самы пяшчотны.

— Спакойнай ночы, мой дарагі.

— Без слязлівасці.

— Ты мяне крыўдзіш.

Мы пацалаваліся на развітанне, і Брэт, уздрыгнуўшы, сказала:

— Лепш я пайду. Да пабачэння, любы.

— Ты ж не хочаш ісці.

— А як іначай?

Мы яшчэ раз пацалаваліся на лесвіцы, і, калі я папрасіў адамкнуць дзверы, кансьержка зноў нешта прабурчала.

Я вярнуўся ў свой пакой і праз акно бачыў, як Брэт падышла да вялікага лімузіна, што чакаў на абочыне пад дугавым ліхтаром. Яна села ў машыну і паехала. Я адварнуўся. На стала стаяў парожні бакал і бакал недапіты з разбаўленым каньяком. Я забраў бакалы на кухню і выліў у ракавіну недапітае. Выключыў газ у сталовай. Седзячы на пасцелі, скінуў туфлі і лёг. Вось яна якая, Брэт, і па ёй я плакаў, ліў слёзы. Я ўявіў, як яна ішла па вуліцы, як села ў машыну, і мне зноў зрабілася дрэнна. Як лёгка стрымліваць пачуцці днём, а вось уночы — зусім іншая справа.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

Раніцай я спусціўся па бульвары Сэн-Мішэль да вуліцы Суфло і выпіў кофе з брыёшамі. Раніца была цудоўная. Цвілі конскія каштаны ў Люксембургскім садзе. Адчувалася прыемная свежасць перад спякотным днём. П'ючы кофе, я прачытаў газеты і выкурыў цыгарэту. Гандляркі кветкамі вярталіся з рынку і раскладвалі свой тавар. Студэнты праходзілі міма, хто ў юрыдычны інстытут, хто ў

Сарбону. На бульвары павялічваўся рух: звінелі трамваі, людзі спяшаліся на работу.

Я падняўся ў аўтобус і даехаў да царквы Мадлен, стоячы на задняй пляцоўцы. Ад царквы Мадлен прайшоў па бульвары Капуцынаў да Оперы і адтуль у рэдакцыю. Я абмінуў чалавека, які прадаваў завадных жаб з падскокам, другі гандляваў лялечнымі баксёрамі. Я адхінуўся ўбок, каб не зачапіцца за ніткі, з дапамогай якіх яго маладзенькая памочніца кіравала баксёрамі. Яна стаяла абыякавая, трымаючы ніткі ў стуленых руках. Гандляр прыставаў да двух турыстаў, каб тыя купілі ў яго цацкі. Яшчэ тры турысты спыніліся і назіралі. Я ішоў услед за чалавекам, які пхаў перад сабой па тратуары каток, што выдрукоўваў мокрымі літарамі рэкламнае прозвішча *cinzano*. Іншыя ўсе спяшаліся на работу. Прыемна, калі можаш спяшацца на работу. Я перайшоў цераз авеню Оперы і накіраваўся ў рэдакцыю.

У сябе ў рэдакцыі я прачытаў французскія свежыя газеты, пакурыў, потым сеў за машынку і старанна працаваў усю раніцу. Аб адзінаццатай гадзіне я ўзяў таксі і паехаў на Кэ-д'Арсэ, зайшоў у міністэрства замежных спраў і праседзеў там нядоўга з дзесяткам карэспандэнтаў, слухаючы, як прадстаўнік міністэрства, малады дыпламат у рагавых акулярах, гаворыць і адказвае на пытанні. Старшыня кабінета міністраў быў у Ліёне і выступаў з прамовай, а хутчэй за ўсё ўжо вяртаўся адтуль. Некаторыя прысутныя задавалі пытанні, каб паслухаць свой уласны голас, а некаторыя з журналістаў цярпліва чакалі адказаў. Навін не было. З міністэрства я паехаў у адным таксі разам з Уолсі і Крамам.

— Што вы робіце ўвечары, Джэк? — запытаў Крам. — Вас нідзе не відаць.

— Наведваю Лацінскі квартал.

— Як-небудзь і я збяруся туды. Кафэ «Дзінга». Раскошная мясціна, праўда?

— Вядома. А то яшчэ ёсць новае кафэ «Селект». Любата!

— Колькі разоў туды збіраўся. Але ж, вы ведаеце, жонка, дзеці, — тлумачыў Крам.

— У тэніс гуляеце? — запытаў Уолсі.

— Ды не, — прамовіў Крам. — У гэтым годзе не магу сказаць, каб гуляў. Хацелася, ведаеце, вырвацца, але ў нядзелю заўсёды дождж, ды і на кортах народу — не прабіцца.

— Англічане не працуюць у суботу, — заўважыў Уолсі.

— Шанцуе, гадам, — сказаў Крам. — Ну, ведаеце. Не век жа мне працаваць карэспандэнтам. Будзе і ў мяне вольны час, памчуся ў машыне за горад.

— Гэта самае лепшае: жыць на ўлонні прыроды і мець сваю машыну.

— Маю цвёрды намер у наступным годзе купіць сабе невялічкую.

Я пастукаў у шкло. Шафёр затармазіў.

— Ну, я дабраўся. Заходзьце, вып'ем па чарцы, — запрасіў я.

— Дзякуй, дружа, — сказаў Крам.

Уолсі адмоўна заківаў галавой:

— Мне трэба апрацаваць тое, што ён тут сёння нагаварыў.

Я сунуў Краму ў руку два франкі.

— Вы звар'яцелі, Джэк. Плаціць буду я.

— Дык гэта ж за кошт рэдакцыі.

— Дудкі. Я заплачу.

Я памахаў ім на развітанне. Крам высунаў галаву:

— У сераду пабачымся, разам паснедаем.
— Абавязкова.

Я падняўся на ліфце ў рэдакцыю. Мяне чакаў Роберт Кон.

— Прывет, Джэк, снедаць пойдзем?

— Пойдзем. Толькі зірну, ці няма тут чаго новага.

— Дзе будзем карміцца?

— Абы-дзе.— Я аглядаў свой пісьмовы стол.— А вы куды б хацелі падацца?

— Можа, да Ветцэля? У яго добрая закусць. Вялікі выбар.

У рэстаране мы заказалі піва і закускі. Афіцыянт прынёс нам піва ў высокіх гліняных куфлях, халоднае, з кроплямі расы на сценках. Падалі з дзесятак розных закусак.

— Ну як, весела было вам учора ўвечары? — запытаў я.

— Не сказаў бы.

— Як пішацца?

— Няважна. Ніяк не магу зрушыць другую кнігу.

— Гэта ў кожнага бывае.

— Вядома, але ж для мяне пакута.

— А ў Паўднёвую Амерыку як? Яшчэ не раздумалі ехаць?

— О не.

— Дык у чым жа справа?

— Фрэнсіс.

— А вы вазьміце яе з сабой.

— Яна не захоча. Гэта не ў яе гусце. Ёй патрэбны людзі, асяроддзе.

— Тады пашліце яе к чорту.

— Нельга. Я ёй усё ж абавязаны.

Ён адсунуў талерку з гуркамі і ўзяў марынаванага селядца.

— Скажыце, Джэк, што вам вядома пра лэдзі Брэт Эшлі?

— Лэдзі Эшлі — гэта яе прозвішча, Брэт — імя. Вельмі мілая жанчына, — адказаў я. — Падала на развод і збіраецца замуж за Майкла Кэмбела. Ён зараз у Шатландыі. А што?

— Яна вельмі цікавая жанчына.

— Дзіва што.

— Ёсць у ёй нешта вельмі прывабнае, нейкая асаблівая тонкасць. Мне здаецца, яна вельмі шчырая і чулая.

— Мілая, мілая жанчына.

— Не ведаю, чым гэта растлумачыць, — сказаў Кон. — Мне здаецца, гэта ад пароды.

— Бачу, яна вам вельмі падабаецца.

— Вельмі. Мне нават здаецца, што я закахаўся.

— Яна — п'яніца, — прамовіў я. — Яна любіць Майкла Кэмбела і збіраецца за яго замуж. З цягам часу ён награбе грошай і будзе чартоўскі багаты.

— Не веру, што яна за яго пойдзе.

— Чаму?

— Не ведаю. Не веру, і ўсё. Вы даўно з ёю знаёмы?

— Даўно. Яна была міласэрнай сястрой у шпіталі, дзе я ляжаў у вайну.

— Яна ж тады яшчэ дзяўчынка была.

— А цяпер ёй трыццаць чатыры.

— Калі ж яна выйшла замуж за Эшлі?

— У вайну. Яе сапраўдны каханак якраз дуба даў. Крыжавы панос.

— Што вы так груба гаворыце?

— Даруйце. Сарвалася. Я проста хацеў вам выкласці факты.

— Не веру, не магла яна выйсці замуж без любові.

- Два разы выходзіла, і ніякай любві.
— Не веру.
— Тады не задавайце недарэчных пытанняў, калі вам адказы не падабаюцца.
— Я не пра гэта пытаўся.
— Вы прасілі расказаць вам, што я ведаю пра Брэт Эшлі.
— Я вас не прасіў зневажаць яе.
— А ну вас к чорту! — не ўцярпеў я.
Ён змяніўся з твару, ускочыў з-за стала і стаяў, бледны і злосны, перад кучай пададзеных закусак.
— Сядайце, не стройце дурня.
— Вазьміце свае словы назад.
— Перастаньце, не будзьце капрызуюляі.
— Вазьміце свае словы назад.
— Бяру. Усё, што хочаце. Я ніколі нічога не чуў пра Брэт Эшлі. Вы задаволены?
— Не. Не гэта. Вы паслалі мяне к чорту.
— А вы не хадзіце к чорту, заставайцеся тут. Давайце лепш пажуём сяго-таго.
Кон усміхнуўся і сеў. Відаць, яму гэтага і хацелася. А што яму яшчэ заставалася рабіць, як не сесці?
— Вы такія абразлівыя рэчы гаворыце, Джэк.
— Не зважайце. Паганы ў мяне язык. Калі я кажу гадасць, я зусім не думаю пра гэта.
— Ведаю,— сказаў Кон.— Вы ж мой самы лепшы друг, Джэк. Ці ж не так?
«Дай божа чутае бачыць»,— падумаў я, а ўголас сказаў:
— Забудзьце, і ніякай крыўды.
— Вось і добра. Цудоўна. Запальчывы я, але гэта на хвіліну.
— Вядома. Давайце закажам яшчэ чаго-небудзь смачненькага.

Паснедаўшы, мы пайшлі ў кафэ «Мір» піць кофе. Я адчуваў, што Кону хочацца яшчэ раз паслухаць пра Брэт, але ад размовы ўхіліўся. Пагаварылі аб тым аб сім, і, развітаўшыся, я пайшоў у рэдакцыю.

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

А пятай гадзіне я быў у атэлі «Крыён» і чакаў Брэт. Яе там не было, я сеў і напісаў некалькі пісем. Пісьмы атрымаліся не надта складныя, але я спадзяваўся, што штамп атэля «Крыён» надасць ім вагі. Брэт усё яшчэ не прыходзіла, і ў без чвэрці шэсць я спусціўся ў бар і выпіў кактэйль «Джэк Роз» з буфетчыкам Жоржам. Брэт не заходзіла і ў бар. Я падняўся наверх і праверыў яшчэ раз, потым узяў таксі і паехаў у кафэ «Селект». Пераязджаючы цераз Сэну, я заўважыў чараду парожніх барж на буксіры, яны высока ўздымаліся над вадой і плылі ўніз па цячэнню, і лодачнікі адпыхваліся шастамі, трапіўшы пад мост. Рака была цудоўная. Заўсёды прыемна ў Парыжы праязджаць па мосце.

Таксі, абмінуўшы помнік тварцу семафора, фігура якога замяняла семафор, павярнула на бульвар Распай, і я адкінуўся назад, каб не глядзець на гэты кавалак дарогі. Ездзіць па бульвары Распай заўсёды было нудна. Гэта ўсё роўна як на шляху Парыж — Ліён — Марсэль ёсць перагон паміж Фантэнбло і Мантэро, які мне аж нутро выварочвае, калі праязджаю. Мабыць, такія мёртвыя мясціны ў дарозе ўзнікаюць дзякуючы пэўным асацыяцыям. У Парыжы ёсць вуліцы не менш брыдкія, чым бульвар Распай. Ідучы пехатой,

я нейк не звяртаю на яго ўвагі, але ехаць па ім — жудасць, пакута. Можа, я вычытаў аб ім нешта такое. Гэта ж факт, што Роберт Кон, начытаўшыся ўсякай усячыны, плюе на Парыж. Дзіву даешся, як мог ён да рэшты страціць здольнасць чэрпаць у Парыжы радасць. Ці не ад Менкена? Менкен, па-мойму, ненавідзіць Парыж. Хапае на свеце маладых людзей, якія выходзяць свой густ па Менкену.

Такі спынілася перад «Ратондай». Не важна, куды, у якое кафэ на Манпарнасе вы едзеце. Раз вы селі на правым беразе Сены, шафёр абавязкова завязе вас у «Ратонду». Гадоў праз дзесяць, відаць, кафэ «Купал» абгоніць «Ратонду». Ну, але мне было блізка. Я прайшоў міма бляклых столікаў «Ратонды» і накіраваўся ў «Селект». Там каля буфета таўклося некалькі чалавек. Знадворку сядзеў за столікам Харві Стоўн. Ён быў адзін, нябрыты, і перад ім стаяў стос парожніх талерачак.

— Сядайце,— запрасіў Харві,— я вас чакаў.

— А якая справа?

— Ніякай справы. Проста чакаў вас.

— На скачках былі?

— Не. Ад самай нядзелі.

— Што пішуць з Амерыкі?

— Нічога. Абсалютна нічога, Джэк.

— Што ж такое?

— Не ведаю. Я парваў з імі. Канчаткова парваў.— Ён нахіліўся ўперад і зірнуў мне ў вочы.— Хочаце пачуць нешта цікавае?

— Хачу.

— Дык вось. Я ўжо дзён пяць нічога не еў.

Я хутка прыкінуў у галаве. Тры дні назад

Харві выйграў у мяне ў покер дзвесце франкаў у «Нью-йорскім бары».

— Як гэта так?

— Няма грошай. Грошы не прыйшлі.— Ён памаўчаў.— Дзіўная рэч, скажу вам, Джэк. У падобным становішчы я люблю быць адзін. Зашыцца ў свой пакой. Схавацца, як кот.

Я пашукаў у кішэні.

— Сто франкаў задаволіць вас, Харві?

— Ну так.

— Тады ўставайце. Хадзем паабедаем.

— А куды спяшацца. Вып'ем спачатку.

— Лепш бы вам з'есці чаго.

— Не. У падобным становішчы мне ўсё роўна — есці ці не есці.

Мы выпілі. І Харві маю талерачку далучыў да сваёй кучы.

— Вы знаёмы з Менкенам, Харві?

— Ведаю. А што?

— Які ён?

— Ды так, нічога. Расказвае вясёленькія штучкі. Нядаўна я абедаў з ім. Гутарка зайшла пра Гафэнгеймера. «Бяда ў тым,— кажа Менкен,— што ён ханжа і трапло». Здрава сказана.

— Здрава.

— А наогул ён дайшоў да ручкі. Пра ўсё, што ведае, напісаў, а цяпер бярэцца за тое, чаго не ведае.

— Можна, ён і нішто сабе,— заўважыў я.— А толькі чытаць яго, даруйце, не магу.

— А хто яго цяпер чытае? Хіба што аматары навуковай балбатні Інстытута Аляксандра Гамільтона.

— А што ж, і гэта дасягненне.

— І яшчэ якое! — пацвердзіў Харві.

Мы сядзелі, унурыўшыся, і доўга маўчалі.

— Яшчэ партвейну? — запытаў я.

— Давайце.

— Кон ідзе. Глядзіце, Кон ідзе, — ажывіўся я.

Роберт Кон пераходзіў цераз вуліцу.

— Недапечаны, — буркнуў Харві.

Кон падышоў да нашага стала.

— Прывет, гультай, — прывітаўся Кон.

— Здароў, Роберт, — адазваўся Харві. —

Я толькі што казаў Джэку, што вы недапечаны.

— Як гэта разумець?

— Гаварыце адразу, не думаючы. Што б вы зрабілі, каб маглі рабіць усё, што вам хочацца?

Ашарашаны Кон наморшчыў лоб.

— Не ламайце галавы. Адказвайце не думаючы.

— Не ведаю, — збянтэжыўся Кон. — А на што гэта вам усё ж такі?

— Проста цікава, што б вы зрабілі. Першае, што прыйдзе ў галаву. Хоць бы гэта было найвялікшае глупства.

— Не ведаю, — паўтарыў Кон. — Думаю, што, хутчэй за ўсё, ізноў пачаў бы гуляць у футбол, тым больш што цяпер я налаўчыўся.

— Прызнаю сваю памылку, — прамовіў Харві. — Недапечаным называць вас нельга. Тут проста тыповы прыклад замаруджанага развіцця.

— Ваша дасціпнасць вылазіць з рамак, Харві, — агрызнуўся Кон. — Сцеражыцеся! Сунуць вам калі-небудзь кулаком у морду.

Харві Стоўн засмяяўся:

— Вы так думаеце? Не ваш клопат, не сунуць. Важна тое, што на ўсё гэта мне напляваць. Я не баксёр.

— Не наплявалі б, каб прыйшлося.

— Толькі так: тфу, і ўсё. Тут у вас не вяжуцца канцы. Пэўны правал у галаве.

— Хопіць пра мяне. Абрыдла слухаць.

— Правільна: абрыдла. Плюю на ўсё. Вы для мяне нуль.

— Даволі, Харві,— умяшаўся я.— Выпіце лепш чарку.

— Не, не буду. Перайду ў суседні рэстаран і там наемся ўволю. Яшчэ пабачымся, Джэк.

Ён устаў з-за стала і пайшоў. Я глядзеў, як ён, не спяшаючыся, пераходзіць вуліцу сярод машын і агульнай мітусні, маленькі, каржакаваты, упэўнены ў сабе.

— Кожны раз ён уводзіць у злосць,— сказаў Кон.— Цярпець яго не магу.

— А мне ён падабаецца,— сказаў я.— Люблю яго нават. Не трэба на яго злавацца.

— Ведаю. Але ж нервы не вытрымліваюць.

— Ну, як пісалася? Зрабілі што-небудзь сёння?

— Не. Нічога не зрабіў. Не клеіцца. Цяпер куды цяжэй, чым калі пісаў першую кнігу. Тапчуся на адным месцы.

Тае дзелавітай упэўненасці, з якой ён вярнуўся ранняй вясною з Амерыкі, ужо не было. Тады ён не сумняваўся ў сваіх літаратурных здольнасцях, адно, што яго страшэнна вабілі розныя прыгоды. Цяпер гэта ўпэўненасць знікла.

Я ўсё ж адчуваю, што не паказаў Роберта Кона з належнай выразнасцю. Справа ў тым, што, пакуль ён не закахаўся ў Брэт, я не чуў ад яго ні слова, якое б выдзяляла яго з агульнай масы. Ён хораша гуляў у тэніс, быў зграбны, спрытны і заўсёды ў форме, гуляў

нядрэнна ў брыдж і нечым нагадваў рэзвага, свавольнага студэнта. У натоўпе ён губляўся, нічым асабліва сябе не выяўляў. Насіў сарочкі фасону «пола» — так іх называлі ў школе, дый цяпер, мабыць, назва тая ж, але штучнай маладосці на сябе не напускаў, франта з сябе не строіў. Вонкавы выгляд ён набыў у Прынстане, а ўнутрана аформіўся пад уплывам дзвюх жанчын, з якімі быў звязаны. Была ў ім мілая хлапечая шчырасць, якой, ні тая, ні другая, не змаглі яго пазбавіць. Гэтай рысы я яшчэ не падкрэсліваў. Напрыклад, ён страшэнна любіў выйграваць у тэніс. Хацеў быць не горшым за славутую Ленглен. Але, і прайграўшы, не скрыгатаў зубамі, не вешаў носа. З таго часу, як закахаўся ў Брэт, яго спартыўнае майстэрства пайшло прахам. Білі і абыгрывалі яго каму толькі ахвота. І ўспрымаў ён гэта вельмі спакойна.

Дык вось, сядзелі мы на тэрасе кафэ «Селект», і Харві Стоўн толькі што перайшоў цераз вуліцу.

— Махнём у «Клазэры-дэ-Ліла», — вырашыў я.

— У мяне спатканне.

— У колькі гадзін?

— Фрэнсіс будзе тут у сем пятнаццаць.

— А вунь яна.

Фрэнсіс Клайн ішла па той бок вуліцы і павярнула да нас. Росту высокага, крок размашысты. Яна памахала нам з усмешкай. Мы глядзелі, як яна пераходзіць цераз вуліцу.

— Прывет, Джэк. Вельмі рада, што вы якраз тут. Ёсць у мяне да вас размова.

— Добры дзень, Фрэнсіс, — падаў голас Кон. Ён усміхаўся.

— Добры дзень, Роберт. І ты тут? — шпарка загаварыла яна. — У мяне сёння выдаўся такі пракляты дзень. Ён, — кіўнула яна на Кона, — не прыходзіў дадому абедаць.

— А мяне і не чакалі.

— Ведаю, ведаю. Але ж ты не папярэдзіў кухарку. Потым я дамовілася з Павулай, але яе не было ў рэдакцыі. Я паехала ў «Рытц» і чакала яе там, а яна не з'явілася. А ў мяне, вядома, не было столькі грошай, каб абедаць у «Рытцы»...

— Ну, і што ж ты зрабіла?

— Сышла, вядома, — яна гаварыла знарок вясёлым тонам. — Я заўсёды трымаюся свайго слова. Чаго ніхто іншы цяпер не робіць. Я ў гэтым пераканалася. Ну, як вы, Джэк? Што ў вас?

— Усё ў парадку.

— Прывёў у танцзал дзяўчынку-красуню, а ўцёк з гэтай Брэт.

— Яна табе не падабаецца? — запытаў Кон.

— Жывое ўвасабленне жаночых чар. А як на твой густ?

Кон прамаўчаў.

— Слухайце, Джэк. Мне трэба пагаварыць з вамі. Давайце пройдзем насупраць у кафэ «Купал». А ты, Роберт, пасядзі тут, добра? Хадзем, Джэк.

Мы перайшлі бульвар Манпарнас і селі за столік. Падбег хлопчык-газетчык, і я купіў парыжскі выпуск «Таймса».

— Што здарылася, Фрэнсіс?

— Ды нічога, адно, што ён хоча кінуць мяне.

— Як гэта кінуць?

— Ды так, усім гаварыў, што мы пажэ-

німся, і я папярэдзіла сваю маці і сказала многім, а зараз не хоча, і ўсё.

— Што здарылася?

— Убіў у галаву, што яшчэ не пажыў як след. Я прадчувала, што так яно і будзе, калі яго пацягнула ў Нью-Йорк.

Яна глянула на мяне бліскучымі вачамі і загаварыла з падкрэсленай нядбайнасцю:

— Не хоча — не набіваюся. Не выйду за яго замуж, ні за што не выйду. Не хоча — не трэба. Толькі, мне здаецца, цяпер трошкі позна. Тры гады мы чакалі, і я нарэшце атрымала развод.

Я маўчаў.

— Мы збіраліся ўрачыста адсвяткаваць, а замест гэтага — сямейная драма. Як дзеці ўсё роўна. Жудасныя сцэны. Ён плача, кажа «будзь разумнай» і тут жа сцвярджае, што нічога перайначыць не можа.

— Дрэнная справа.

— Дзіва, што дрэнная. Два з паловай гады я на яго патраціла. І зараз проста не ведаю, ці ажэніцца са мной хто. Два гады назад я магла выйсці замуж за любога, там, у Каннах. Усе пажылыя кавалеры, хто хацеў мець гняздо і шукаў элегантную жонку, проста млелі па мне. А цяпер не думаю нават, што знайду каго.

— Чаму не знойдзеце? Знойдзеце.

— Не. Наўрад. І потым я люблю яго. І мне хочацца мець дзяцей. Я заўсёды разлічвала, што ў нас будуць дзеці.— Яна глянула на мяне бліскучымі вачамі.— Не то што мне дзеці вельмі падабаюцца, але як гэта так, каб не было дзяцей. Я разлічвала, калі будуць свае дзеці, то я іх палюблю.

— У яго ёсць дзеці.

— Ну так, ёсць. У яго ёсць дзеці, і ёсць грошы, і маці ў яго багатая, і кнігу ён напісаў. А тое, што я пішу, ніхто не хоча друкаваць, ні адзін выдавец. А хіба я пішу дрэнна? Добра пішу. І грошай у мяне няма. Я магла б мець аліменты, але трэба было як найхутчэй атрымаць развод.— Яна зноў глянула на мяне бліскучымі вачамі.— Гэта несправядліва. Ёсць тут і мая віна, але не, ніякай віны. Хіба што трэба было быць разумнейшай. А калі я кажу яму, ён плача і гаворыць, што не можа ажаніцца. Чаму не можа? Я была б добрай жонкай. Са мною лёгка жыць. Я яму не перашкаджаю. Але ён не лічыцца.

— Сумная гісторыя.

— Вельмі сумная. Але які толк гаварыць пра гэта? Пойдзем назад у «Селект».

— Нічым не магу вам памагчы, хоць бы і хацеў.

— Вядома. Вы толькі не кажыце пра нашу размову. Я ведаю, чаго ён хоча. — І ўпершыню яна змякчыла свой позірк, збілася са сваёй штучнай бадзёрасці. — Ён хоча вярнуцца ў Нью-Йорк адзін і красавацца, калі выйдзе яго кніга, у арэоле славы і ў абдымках чарады дзяўчат. Вось што яго спакушае.

— А можа, наадварот, ніякага поспеху. І, па-мойму, ён зусім не такі. Шчыра кажу.

— Вы ж яго так не ведаеце, Джэк, як я. Іменна гэтага ён хоча. Я ведаю, я знаю. Таму і жаніцца не хоча. Збіраецца адзін ехаць увосень пажынаць лаўры.

— Вернемся ў «Селект»?

— Давайце.

Мы падняліся — так нам нічога і не паспелі падаць — і накіраваліся цераз вуліцу ў

кафэ «Селект», дзе Кон сядзеў за мармуровым столікам і пасміхаўся, чакаючы нас.

— Што гэта цябе смех разбірае? Шчаслівы занадта? — запытала Фрэнсіс.

— Мне смешна, што ў вас з Джэкам знайшліся сакрэты.

— О, тое, што я сказала Джэку, зусім не сакрэт. Хутка ўсе даведаюцца. Я толькі хацела сказаць Джэку ў больш прыстойнай форме.

— Аб чым гэта? Ці не аб тым, што ты едзеш у Англію?

— Іменна. Аб тым, што я еду ў Англію. Ах, Джэк! Забыла вам сказаць. Я еду ў Англію.

— Ды гэта ж цудоўна!

— Так, у лепшых сем'ях заўсёды гэтак робяць. Роберт адпраўляе мяне ў Англію. Дзе мне дзвесце фунтаў стэрлінгаў, і я паеду праведаць сяброў. Прыемны сюрпрыз! Ці ж не праўда? Сябры мае нічога не ведаюць пра гэта.

Яна павярнулася з усмешкай да Кона. Той ужо не смяяўся.

— Ты хацеў даць мне сто фунтаў, праўда, Роберт? Але я прымусіла яго даць дзвесце. Ён у мяне вельмі шчодры. Праўда, Роберт?

Я не разумею, як можна было гаварыць Роберту Кону такія жахлівыя рэчы. Ёсць людзі, якія не церпяць абразы. Паспрабуй сказаць ім такое, і адчуеш, што свет гатоў перавярнуцца, разваліцца на вачах. Але Кон слухаў спакойна. Усё гэта адбывалася ў маёй прысутнасці, але ў мяне і думкі не было ўмяшання і спыніць. І гэта што? Дробязь у параўнанні з далейшым.

— І як ты можаш так, Фрэнсіс? — перабіў нарэшце Кон.

— Ён яшчэ пытае! Я еду ў Англію. Еду праведаць сяброў. Да сяброў, якім я абсалютна не патрэбна. Яны мяне прымуць. Як не прыняць? Прымуць. «Ну, што ў вас, даражэнькая? Як маецяся? Ах, мы так даўно вас не бачылі! Як ваша міленькая мама?» Сапраўды, як мая міленькая мама? Яна ўклала ўвесь свой капітал у аблігацыі французскай ваеннай пазыкі. Здагадалася! Мабыць, на свеце адна яна такая разумніца і знайшлася. «А што з Робертам?» І пачнуць далікатненька круціцца вакол Роберта. «Ах, будзьце асцярожны, дарагі мой альбо дарагая, не ўспамінайце аб ім. Бедненькай Фрэнсіс так не пашанцавала!» Як, Роберт, вясёлая сустрэча? Як па-вашаму, Джэк, весела будзе мне?

Яна павярнулася да мяне, і на твары яе з'явілася ранейшая нахабна бліскучая ўсмішка. Ёй падабалася здэкавацца пры сведках.

— А ты што мяркуеш рабіць, Роберт? Вінавата, кругом вінавата. Мая віна. Калі я прымусіла цябе развязацца з той дзяўчынкай-сакратаркай, што аціралася каля твайго часопіса, то павінна была ведаць, што ты гэтак жа развяжашся са мной. Джэк не чуў пра гэты факт. Расказаць яму?

— Змоўкні, Фрэнсіс, прашу цябе.

— Ну, то я раскажу. Роберт трымаў сакратарку ў рэдакцыі. Дзяўчынка зграбненькая, глядзі і любуйся. Ён знаходзіў, што яна ўвасабленне хараства. Потым з'явілася я, і ён знайшоў, што я таксама ўвасабленне хараства. Дык вось, я настаяла, каб ён вытурыў яе, а ў свой час, калі рэдакцыя перабралася, ён прывёз яе з Кармеля ў Провінстаўн, дык ён, ведаеце, нават дарогі не аплаціў, паехала назад за

свой кошт. І ўсё гэта, каб дагадзіць мне. Яму я тады вельмі падабалася. Праўда, Роберт?

Вы не падумайце чаго, Джэк. Любоў да сакратаркі была чыста платанічная. Нават і не платанічная. А так, ніякай любві. Проста прыгожая дзяўчынка. І справадзіў ён яе, каб зрабіць мне прыемнасць. А мая думка такая, хто падняў меч, ад мяча і загіне. Трапна сказана, праўда? Не забывай гэтага, Роберт, калі будзеш складаць сваю чарговую кнігу.

Ведаеце, Джэк, ён збірае матэрыял для сваёй новай кнігі. Што, можа, не так? Гэта і ёсць прычына, чаму ён мяне кідае. Вырасьць, што я не кіназорка. Бачыце, ён быў так заняты, калі пісаў сваю кнігу, што ўсе ўражанні ад нашага сумеснага жыцця з яго выветрыліся. Цяпер рыхтуецца ў дарогу па новую здабычу. Спадзяюся, што зловіць нешта надзвычай цікавае.

Слухай, Роберт, дарагі мой. Вось што я табе скажу. Толькі не злуйся. Не рабі сцэн сваім дамам сэрца. Пастарайся. Ты ж не ўмееш разыграць сцэну, каб не крычаць і не плакаць. А калі ты плачаш, табе так шкада самога сябе, што забываеш пра ўсіх іншых. А пісьменнік павінен помніць, што гавораць другія. Стрымівай нервы. Гэта цяжка, я ведаю, затое на карысць літаратуры. Мы ўсе павінны чымнебудзь ахвяраваць у імя літаратуры. Напрыклад, я. Еду ў Англію, і хоць бы слова ў дакор. А чаму? Літаратура! Трэба памагаць маладым пісьменнікам. Як па-вашаму, Джэк? Ах, праўда, вы ўжо не малады пісьменнік. А ты, Роберт? Табе трыццаць чатыры гады. Ну і што? Па-мойму, для вялікіх пісьменнікаў гэта яшчэ юнацтва. Вазьміце Хардзі. Вазьміце Анатоля Франса. Якраз ён нядаўна памёр. Праўда, Ро-

берт не лічыць яго добрым пісьменнікам. Гэта ён пачуў ад сваіх сяброў-французаў, бо сам па-французску чытае слаба. Ну, вядома, ён не быў такі таленавіты, як ты, праўда, Роберт? Як ты думаеш, даводзілася яму вандраваць у пошуках матэрыялу? Што, па-твойму, ён гаварыў сваім палюбоўніцам, калі ўхіляўся ад жаніцьбы? Што, таксама крычаў і плакаў? Ага, вось што мне прыйшло ў галаву! — Яна прыклала да губ руку ў пальчатцы. — Я знайшла, Джэк, сапраўдную прычыну, чаму Роберт не хоча ажаніцца са мной. Раптоўнае адкрыццё. Тут у кафэ «Селект» на мяне сышло натхненне. Вось яшчэ містыка, скажаце! Калі-небудзь прыб'юць тут памятную дошчачку. Як у Лурдзе. З твайго дазволу, Роберт. Я раскажу. Усё вельмі проста. Дзіўлюся, як я раней не здагадалася. Бачыце, Роберту заўсёды хацелася мець палюбоўніц, і раз ён не ажаніўся, значыць, у яго была палюбоўніца. Гаварылі б: «О, яна была яго каханкай болей двух гадоў». Вось яно што. А каб ён ажаніўся са мной, як увесь час абяцаў, тады ўсё скончана, ніякай рамантыкі. Лагічна, абгрунтавана, як думаеце? І чыстая праўда. Зірніце на яго і пераканайцеся самі. Куды вы, Джэк?

— Мне трэба пайсці ў буфет пабачыць Харві Стоўна.

Кон паглядзеў на мяне, калі я выходзіў. Ён быў вельмі бледны. Чаго ён тут сядзіць? Чаму ён сядзіць і слухае ўсё гэта?

Я стаяў, прыхінуўшыся да стойкі, і мог назіраць за імі праз акно. Фрэнсіс усё яшчэ гаварыла пасміхаючыся і кідала на яго пільны позірк, калі пытала: «Ці ж не так, Роберт?» А можа, цяпер і не пытала. Можа, гаварыла што іншае. Я сказаў буфетчыку, што мне нічо-

га не трэба, і выйшаў праз другія дзверы. На вуліцы азірнуўся і праз падвойныя шыбы акна зноў убачыў іх за столікам. Яна ўсё яшчэ нешта даказвала. Я прайшоў бакавой вуліцай да бульвара Распай, спыніў таксі, сеў і паехаў дадому.

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

І толькі я пачаў падымацца па лесвіцы, кансьержка пастукала ў шклянныя дзверы сваёй будкі. Я спыніўся, і яна выйшла. Вынесла некалькі пісем і тэлеграму.

— Вось пошта. І яшчэ да вас прыходзіла дама.

— Яна пакінула сваю картачку?

— Не. Яна была не адна, з ёю быў месье. Тая самая, што прыходзіла сёння ўночы. Вельмі, скажу вам, сімпатычная дама.

— Хто з ёю быў? Хто-небудзь з маіх знаёмых?

— Не скажу, не ведаю. Раней ён сюды не прыходзіў. Тоўсты такі. Вельмі, вельмі паважны. А яна сімпатычная. Вельмі, вельмі сімпатычная. Тады, уночы, яна была трохкі таго...— Кансьержка падперла галаву рукою і пачала хістацца. — Даруйце за шчырасць, месье Барнс, уночы тады яна не выглядала такой імпазантай. Тады я аб ёй іначай думала. Але паслухайце, што я цяпер скажу. Яна вельмі, вельмі сімпатычная. Мабыць, з вельмі прыстойнай сям'і. Гэта кідаецца ў вочы.

— І нічога не прасілі перадаць?

— Прасілі. Яны казалі, што вернуцца праз гадзіну.

— Як прыедуць, папрасіце іх наверх.

— Слухаю, месье Барнс. А гэтая дама, скажу вам, не абы-хто. Крыху, можа, капрызная, але не якая-небудзь там...

Кансьержка, да таго як нанялася вартаўніцай, гандлявала напіткамі ў ларку на парыжскім іпадроме. Яе штодзённы занятак быў пры бегавой дарожцы, але гэта не перашкаджала ёй прыглядацца да публікі ў ложах, і яна з гонарам паведамляла мне, хто з маіх гасцей знатнага роду, хто добра выхаваны, хто спартсмен (гэта слова яна вымаўляла ў нос, расцягваючы канчатак, — «спортсмаан»). Яно б усё нічога, але нязручнасць у тым, што людзі, якія не належалі да вышэйпамянёных трох катэгорый, ніяк не маглі прабіцца да мяне. Адзін з маіх сяброў, худы як дошка, згаладалы мастак, які ў вачах мадам Дузінэль (так звалі кансьержку) быў нязнатнага роду, дрэнна выхаваны і зусім не спартсмен, напісаў мне пісьмо з просьбай дастаць яму пропуск на вачэрнія часы, каб яго не затрымлівалі ў дзвярах.

Я падняўся да сябе, стараючыся ўгадаць, чым магла Брэт прывабіць маю кансьержку. Тэлеграма была ад Біла Гортана — паведамлялася, што прыязджае параходам «Францыя». Лісты я паклаў на стол, пайшоў у ванную, раздзеўся і прыняў душ. Выціраючыся, раптам пачуў званок. Я апрануў халат і ў туфлях пайшоў адчыняць дзверы. Гэта была Брэт. За ёю стаяў граф. У руках ён трымаў вялізны букет руж.

— Прывет, мілы, — загаварыла Брэт. — У вас ёсць жаданне нас прыняць?

— Калі ласка, заходзьце. Я толькі што выкупаўся.

— Шчаслівы чалавек. Паспеў выкупацца.

— Не, толькі душ. Сядайце, граф Міпіпула. Што будзем піць?

— Не ведаю, ці любіце вы кветкі, сэр? — прамовіў граф. — Я ўзяў на сябе смеласць прынесці вам гэтыя ружы.

— Дайце іх мне. — Брэт узяла ружы. — Наліце ў што-небудзь вады, Джэк.

На кухні я наліў вады ў гліняны збан, і Брэт усунула туды ружы. Пышны букет быў пастаўлены пасярод стала.

— Ну і выдаўся дзень! — папраўляючы ружы, сказала Брэт.

— Здаецца, мы з вамі дамовіліся сустрэцца ў «Крыёне»?

— Няўжо? Хіба мы дамаўляліся? Значыць, я была п'яная і не пры памяці.

— Вы былі такі добра п'яная, мая дарагая, — прамовіў граф.

— Так, так. Ну, а граф — той быў малайчына.

— Чым вы купілі кансьержку? Яна ў захапленні ад вас.

— Як чым? Я дала ёй дзвесце франкаў.

— Якая дурасць!

— Не свае, яго, — яна кінула на графа.

— Я падумаў, трэба ж ёй нешта даць за турботы. Было так позна, ноч, — прамовіў граф.

— Бочка розуму! Ён помніць абсалютна ўсё.

— Вы гэтак жа, мая дарагая.

— Выдумляеце, — сказала Брэт. — І без усякай патрэбы. Джэк, вы дасце нам выпіць ці не?

— Даставайце, а я тым часам выйду адзенуся. Вы ведаеце дзе.

— Як быццам ведаю.

Адзекучыся, я чуў, як Брэт ставіла шклянкі і сіфон, чуў іх гаворку. Адзяваўся я павольна, седзячы на ложку. Адчуваў сябе стомленым, і на душы было пагана. Увайшла Брэт са шклянкай у руцэ і села на ложкак.

— Што з табой, мілы? Не ў настроі?

Яна пацалавала мяне ў лоб.

— Ах, Брэт, я так цябе люблю.

— Любы мой! — І дадала: — Хочаш, каб я справадзіла яго?

— Не. Ён слаўны.

— Пайду і зараз жа справаджу яго.

— Не, не трэба.

— А я справаджу.

— Нельга ж так раптам.

— Кажаш, нельга? Пасядзі тут. Ён закаханы па вушы і зробіць усё, павер мне.

Яна выйшла з пакоя. Я плазам паваліўся на ложкак. Дрэнна мне было, вельмі дрэнна. Яны нешта там гаварылі, але я не слухаў. Увайшла Брэт і села на ложкак.

— Любы мой, харошы! — Яна дакранулася да маёй галавы.

— Што ты яму сказала? — Я ляжаў, адварнуўшыся, не хацеў яе бачыць.

— Паслала па шампанскае. Ён любіць купляць шампанскае. — І, крыху пачакаўшы, Брэт запытала: — Табе лепей, любы? Галава не баліць?

— Галава амаль не баліць.

— Спакойна ляжы, спакойна. Гэта на тым канцы горада, вернецца не скоро.

— А ці не маглі б мы жыць разам, Брэт? Няўжо нам нельга жыць разам?

— Відаць, нельга. Я б табе здраджвала на кожным кроку. Ты б не выцерпеў.

— Аднак жа я цярплю.

— Цяпер — гэта іншая справа. Тут я вінавата, Джэк. Такая ўжо мая натура.

— Можа, нам паехаць адсюль куды-небудзь часова?

— Не паможа. Паедзем, калі хочаш. Але я ў глушы не ўжывуся, нават з каханым.

— Ведаю.

— Гэта жакліва. Мне ж не трэба паўтараць, што я люблю цябе.

— Я люблю цябе, ты ведаеш.

— Давай памаўчым. Без лішніх слоў. Я выязджаю адгэтуль, дый Майкл павінен хутка з'явіцца.

— Як гэта выязджаеш?

— Так будзе лепш. І табе, і мне.

— Калі выязджаеш?

— У бліжэйшы час.

— Куды?

— У Сан-Себасцьян.

— А хіба нам нельга разам?

— Нельга. Гэта было б зусім недарэчы пасля таго, як мы ўсё абмеркавалі.

— Мы ж ні да чаго не дамовіліся.

— Ах, ты ж ведаеш не горш за мяне. Не будзь упартым, любы.

— Твая праўда. І заўсёды так. Нешта я раскіс, а калі не ў настроі, пляту чорт ведае што.

Я сеў, знайшоў чаравікі, абуўся і ўстаў.

— Не глядзі на мяне так, мілы!

— А як на цябе глядзець?

— Не строй дурня. Заўтра я ад'язджаю.

— Заўтра?

— Так. Хіба я не гаварыла? Заўтра.

— У такім разе вып'ем. Зараз вернецца граф.

— Так, так. Пара яму вярнуцца. Страшэнна любіць купляць шампанскае. Дорага яму гэта абыходзіцца.

Мы ўвайшлі ў сталовую. Я дастаў бутэлку каньяку, наліў Брэт і сабе. Званок. Я пайшоў адчыняць. За дзвярыма стаяў граф, за ім шафёр з карзінай шампанскага.

— Куды паставіць, сэр? — запытаў граф.

— На кухню, — сказала Брэт.

— Занясіце туды, Анры, — кіўнуў шафёру граф. — А потым спускайцеся ўніз і забярыце лёд. — Граф Мініпопула, стоячы ў дзвярах кухні, сачыў, як уладкоўвалі карзіну. — Спадзяюся, віно вам спадабаецца. Пакаштаваць добрага віна ў Амерыцы цяпер даводзіцца рэдка, а гэта я ўзяў у знаёмага вінароба, майго сябра.

— О, дзелавыя сябры ў вас на кожным кроку, — заўважыла Брэт.

— У яго свае вінаграднікі. Некалькі тысяч акраў.

— Як яго прозвішча? — запытала Брэт. — Удава Кліко?

— Яго прозвішча Мум. Ён барон.

— Проста дзіва! Усе мы з тытуламі. Чаму ў вас няма тытула, Джэк? — зірнула на мяне Брэт.

— Магу вас запэўніць, сэр, — граф дакрануўся да мяне. — Тытул карысці не прыносіць, а грошай каштуе вялікіх.

— Ну, не ведаю. Часам гэта вельмі выгада, — заўважыла Брэт.

— Мне ён карысці ніколі не прыносіў.

— Бо не ўмеецца ім карыстацца. Мне мой тытул заўсёды адкрываў крэдыт.

— Сядайце, калі ласка, граф, — запрасіў я. — Дайце я пастаўлю ваш кіёчак.

Цераз стол, асветлены зверху лямпай, граф пазіраў на Брэт. Яна курыла цыгарэту і стрэсвала попел на кілім. Глянуўшы на мяне, здагадалася.

— Гэтак я магу прапаліць ваш кілім. Калі ласка, Джэк, дайце якую-небудзь пасудзіну.

Я знайшоў некалькі попельніц і расставіў іх. Шафёр прынёс вядро з ільдом і соллю.

— Замарозьце дзве бутэлькі, Анры,— распарадзіўся граф.

— Больш нічога не загадаеце, месье?

— Нічога. Чакайце ўнізе з машынай. — Ён глянуў на Брэт і на мяне. — Паедзем абедаць у Булонскі лес?

— Ваша справа, — прамовіла Брэт. — Я асабіста есці не хачу.

— А я ніколі не адмоўлюся ад добрага абеда,— сказаў граф.

— Падаць віно, месье? — запытаў шафёр.

— Ну так, Анры, прынясіце. — Граф выняў вялізны партсігар са свіное скуры і працягнуў мне. — Сапраўдныя амерыканскія цыгары. Не жадаеце?

— Дзякуй. Лепш дакуру сваю цыгарэту.

Ён адрэзаў кончык цыгары залатым сцізорыкам, што вісеў на ланцужку пры гадзінніку.

— Я люблю, каб дым ішоў, а то часта цягнеш, цягнеш,— ніякага дыму.

Ён смактаў цыгару і, пускаючы дым, пазіраў на Брэт.

— А калі атрымаеце развод, лэдзі Эшлі, дык у вас ужо тытула не будзе?

— Не будзе. Шкада.

— Не,— прамовіў граф. — Вам тытул не патрэбен. Добрая парода і так відаць.

— Дзякую. Граф шчодры на кампліменты.

— Я не жартую. — Ён выпусціў струмень

дыму. — Такой пароды, як ваша, я ні ў кім яшчэ не сустракаў. Гэта ў вас ёсць. Вось і ўсё.

— Мілыя словы прыемна слухаць. Мая мама ўзрадавалася б страшэнна. Вы гэта напішыце, і я пашлю ёй у пісьме.

— Я б і ёй гэта самае сказаў. Тут ніякіх жартаў. Я ніколі не строю жартаў з людзей. Строіць жарты з людзей — гэта значыць нажываць сабе ворагаў. Гэта я заўсёды сцвярджаю.

— Ваша праўда, — згадзілася Брэт. — Абсалютная праўда. Я заўсёды жартую з людзей, і няма ў мяне на свеце ніводнага друга. Хіба што толькі Джэк.

— З яго вы не жартуеце.

— Вось іменна.

— А можа, і з яго жартуеце? Асабліва цяпер?

Брэт глянула на мяне, і ў кутках яе вачэй з'явіліся маршчынкi.

— Не, з яго я не жартую, — уздыхнула яна.

— Вось як! Значыць, вы з яго не жартуеце, — спяхмурнеў граф.

— Завялі гаворку. Адна нуда. Ці не выпіць лепей шампанскага? — прамовіла Брэт.

Граф нахіліўся і пакруціў бутэлькі ў бліскучым вядры.

— Яно яшчэ не досыць халоднае. Вам увесь час піць хочацца, дарагая. А чаму б не пагаварыць трошкі.

— Нагаварылася. Усё, што трымала ў сабе, выказала Джэку.

— Я б хацеў паслухаць вас усур'ёз, дарагая. А то са мной вы больш намёкамі, не скончыўшы фразы.

— Канчайце вы самі. Няхай кожны канчае на свой розум.

— Цікавы спосаб весці размову. — Граф ізноў нагнуўся і пакруціў бутэлькі. — Жадаў бы я ўсё ж паслухаць, як вы гаворыце.

— Бачылі дурня? — адрэзала Брэт.

— Ну вось, — граф выцягнуў бутэльку. — Цяпер яно, па-мойму, зусім халоднае.

Я прынёс ручнік, і ён выцер бутэльку.

— Я люблю, калі шампанскае ў вялікіх бутэльках. Замарозіць яго цяжэй, але віно значна лепшае. — Ён падняў і пачаў разглядваць бутэльку.

Я паставіў бакалы.

— Адкрывайце, вып'ем, — прапанавала Брэт.

— Зараз, дарагая. Адно хвілінку.

Шампанскае было выдатнае.

— Вось гэта віно! — Брэт падняла ўгору бакал. — За што ж бы такое выпіць? «За здароўе яго вялікасці».

— Гэта віно надта добрае для тостаў, дарагая. Не трэба прымешваць пачуцці да такога віна. Траціцца смак.

Бакал Брэт быў пусты.

— Пра якасць він вы б маглі напісаць кнігу, граф, — заўважыў я.

— Містэр Барнс, — прамовіў граф, — усё, што я патрабую ад він, гэта мець ад іх асалоду.

— Наліце мне яшчэ трохкі асалоды. — Брэт падставіла бакал. Граф асцярожна напоўніў яго.

— Калі ласка, дарагая. Смакуйце павольна, а пасля можна і напіцца.

— Што? Напіцца?

— Дарагая, вы чароўная, калі выпіўшы.

— Не трэба мне такіх кампліментаў.

— Містэр Барнс, — граф напоўніў мой бакал, — гэта адзіная жанчына на свеце з усіх,

каго я ведаў за сваё жыццё, што такая ж ча-
роўная п'яная, як і цвярозая.

— Мала, відаць, вы бачылі за сваё жыццё.

— Памыляецца, дарагая. Я многа бачыў
за сваё жыццё. Шмат чаго бачыў.

— Піце, і ні слова. Усе мы шмат чаго ба-
чылі за сваё жыццё. Джэк пабачыў не менш за
вас.

— Я не сумняваюся, дарагая, што містэр
Барнс шмат чаго бачыў. Не думайце, сэр, што
ў мяне іншая думка. Але я таксама шмат чаго
бачыў.

— Бачылі, мой дарагі, вядома, бачылі,—
згадзілася Брэт.— Я пажартавала.

— Я прымаў удзел у сямі войнах і чатырох
рэвалюцыях,— сказаў граф.

— Ваявалі? — запытала Брэт.

— Даводзілася, дарагая. І раны ёсць у мя-
не ад туземных стрэл. Магу паказаць.

— Пакажыце.

Граф устаў, расшпіліў камізэльку і верхнюю
сарочку, падняў кашулю і стаяў, агаліўшы
чорныя грудзі і дзябёлыя мускулы жывата.

— Бачыце?

Ніжэй рэбраў бялелі два рубцы.

— Цяпер паглядзіце, дзе яны выйшлі.—
Ззаду, вышэй паясніцы, былі такія ж два руб-
цы, у палец таўшчынёй.

— О, гэта не абы-што.

— Наскрозь.

Граф старанна запраўляў кашулю.

— Дзе гэта вас так? — запытаў я.

— У Абісініі. Дваццаць адзін год мне было.

— А што вы там рабілі? — пацікавілася
Брэт.— Служылі ў арміі?

— Я ездзіў па справах, дарагая.

— Я ж вам казалы, што ён наш.— Брэт

павярнулася да мяне.— Я люблю вас, граф. Вы — мілёнак.

— Палічу за шчасце, дарагая. Але ж гэта няпраўда.

— Не будзьце аслом.

— Бачыце, містэр Барнс, якраз таму, што я шмат перажыў, я цяпер умею браць ад жыцця асалоду. Вы не згодны?

— Цалкам згодзен.

— Я знаю,— прамовіў граф.— У гэтым увесь сакрэт. Трэба навучыцца ацэньваць каштоўнасці.

— А вашыя каштоўнасці не пападаюць у пераплёт? — запытала Брэт.

— Не. Цяпер не пападаюць.

— І ў палон кахання не трапляеце?

— Каханне? Я жыву каханнем?

— А куды дзяюцца тады вашы каштоўнасці?

— Яно ўваходзіць у лік маіх каштоўнасцей.

— Няма ў вас ніякіх каштоўнасцей. Вы чалавек мёртвы, і нічога больш.

— Не, дарагая. Памыляецеся. Я зусім не мёртвы.

Мы выпілі тры бутэлькі шампанскага, і граф пакінуў карзіну ў мяне на кухні. Мы паабедалі ў адным з рэстаранаў Булонскага лесу. Абед быў выключны. Ежа займала віднае месца сярод каштоўнасцей графа. Як і віно. За абедам граф быў у гуморы. Брэт таксама. Вечар прайшоў выдатна.

— А куды цяпер паехаць? — запытаў граф, выціраючы губы. У рэстаране ўжо нікога, апроч нас, не было. Абодва афіцыянты стаялі ў дзвярах. Ім хацелася дадому.

— Ну, можна паехаць на Манмартр,— сказала Брэт.— Слаўна правялі вечарок, цудоўна!

Граф зіхацеў. Ён быў зусім шчаслівы.

— Вы — наймілейшыя людзі, — прызнаўся граф, смокчучы цыгару. — Чаму б вам не пажаніцца?

— Кожны з нас хоча жыць па-свойму, — адказаў я.

— І ў кожнага свая кар'ера, — прамовіла Брэт. — Хадзем. Выйдзем адгэтуль.

— Выпіце яшчэ каньяку, — прапанаваў граф.

— Там вып'ем.

— Тут лепш. Тут так спакойна.

— Ідзіце вы са сваім спакоем! — не стрымалася Брэт. — І што гэта мужчыны ўсюды шукаюць спакою?

— Каму што. Мы любім спакой, дарагая, а вы — шум.

— Ну добра, — згадзілася Брэт. — Вып'ем тут.

— Гарсон! — паклікаў граф.

— Што загадаеце?

— Які ў вас самы стары каньяк?

— Тысяча восемсот адзінаццатага года, месье.

— Прынясіце бутэльку.

— Вось яшчэ. Задае фасон. Джэк, вярніце афіцыянта.

— Дарагая, стары вытрыманы каньяк варты большых грошай, чым усякія там мае прадметы старажытнасці.

— А ў вас ёсць старажытныя рэчы?

— Повен дом.

Нарэшце мы дабраліся да Манмартра. У рэстаранчыку Зэлі было цесна, шумна і накурана. Музыка проста аглушала. Мы з Брэт танцавалі. Народу было столькі, што не павярнуцца. Негр-барабаншчык памахаў Брэт. Мы па-

палі ў самую гушчу і тапталіся якраз перад ім.

— Як вы, жыць?

— Жывём.

— Вы ёсць хараство.

Зубы белыя, губы тоўстыя. Чорны твар блішчаў.

— Ён мой добры друг,— растлумачыла Брэт.— Чартоўскі спрытны барабаншчык.

Музыка спынілася, і мы накіраваліся да століка, дзе сядзеў граф. Потым зноў зайграла музыка, і мы танцавалі. Я зірнуў на графа. Ён сядзеў і курыў цыгару. Музыка зноў спынілася.

— Падыдзем да яго.

Брэт пайшла. Але зноў зайграла музыка, і мы зноў танцавалі, сціснутыя натоўпам.

— Ты не ўмееш танцаваць, Джэк. Лепш за ўсіх танцуе Майкл.

— О, Майкл выдатна танцуе.

— У яго шмат добрых якасцей.

— Ён мне падабаецца,— сказаў я.— Нават больш, я чартоўскі люблю яго.

— Я выйду за яго замуж,— прамовіла Брэт.— Проста смешна, цэлы тыдзень я не думала аб ім.

— А хіба ты яму не пішаш?

— Ніколі не пішу.

— Але ж ён табе піша.

— А як жа. Прысылае цудоўныя лісты.

— То калі ж у вас будзе вяселле?

— Адкуль я ведаю. Як атрымаю развод. Майкл штурмуе сваю маці, каб не шкадавала сродкаў на гэта.

— Можа, я чым дапамагу?

— Не строй дурня. У яго радні куча грошай.

Музыка спынілася. Мы падышлі да століка. Граф падняўся:

— Цудоўна! Цудоўна! Прыемна было глядзець.

— А хіба вы не танцуеце, граф? — запытаў я.

— Не. Стары занадта.

— Не прыкідвайцеся, — прамовіла Брэт.

— Дарагая, я танцаваў бы, каб гэта мне давала асалоду. Для мяне асалода глядзець, як вы танцуеце.

— Залатыя словы! Я калі-небудзь яшчэ патанцую для вас. Так, а дзе ж гэта ваш дружок Зізі?

— Скажу вам шчыра. Я памагаю яму, але не хачу з ім сустракацца, — адказаў граф.

— Грубаваты чалавек.

— Ведаеце, мне здаецца, з яго выйдзе мастак. Але я асабіста не хачу з ім сустракацца.

— Джэк такой жа думкі.

— Непрыемны чалавек. — Граф паціснуў плячамі. — Хто яго ведае, што з яго выйдзе. Але мой бацька і яго бацька сябравалі.

— Хадзем танцаваць, — звярнулася да мяне Брэт.

Мы танцавалі. Было цесна і душна.

— Любы мой, я такая няшчасная!

Я адчуў з вострай выразнасцю, што ўсё гэта ўжо было некалі, было і цяпер паўтараецца.

— Хвіліну таму назад ты ж была шчаслівая.

Барабаншчык раптам заспяваў: «Вам нельга двойчы...»

— Усё скончана, — прамовіла Брэт.

— Скажы, што такое?

— Сама не ведаю. Нудна мне, моташна.

Барабаншчык змоўк і ўзяўся за свае палачкі.

— Хочаш выйсці? — запытаў я.

У мяне было адчуванне, нібы я сню, бачу дзікі кашмар, і ўсё навокал круціцца, круціцца, і ўсё я пачынаю спачатку.

Ізноў заспяваў барабаншчык.

— Выйдзем. Ты не супраць? — запытала Брэт.

Барабаншчык заспяваў гучней і з ухмылкай зірнуў на Брэт.

— Хадзем, — занепакоіўся я.

Мы выйшлі з натоўпу. Брэт накіравалася ў гардэроб.

— Брэт збіраецца пайсці, — сказаў я графу.

Граф кіўнуў:

— Ну што ж, выдатна. Бярыце машыну. А я трошкі яшчэ пасяджу, містэр Барнс.

Мы паціснулі рукі.

— Слаўна правёў я вечар. Прашу вас, дазвольце... — я выняў з кішэні грошы.

— Што вы! Што вы! Не будзьце смешным, містэр Барнс. — Граф катэгарычна адмовіўся.

Брэт, ужо ў манто, падышла да нас. Яна пацалавала графа і паклала яму руку на плячо, каб той не ўставаў. Калі мы выйшлі, я азірнуўся і ўбачыў, што да яго століка падсели ўжо тры дзяўчыны. Шафёр чакаў у прасторным лімузіне, Брэт назвала адрас свайго атэля, і мы паехалі.

— Не, не, не заходзь, — папярэдзіла яна каля дзвярэй атэля. Яна пазваніла, і ёй адчынілі.

— Ты сур'ёзна?

— Ну, так. Калі ласка...

— Спакойнай ночы, Брэт. Сэрца баліць, што ты ў такім засмучэнні.

— Спакойнай ночы, Джэк. Бывай, любы. Больш мы не пабачымся. — Мы пацалаваліся ў дзвярах. Яна адштурхнула мяне. Мы ізноў па-

цалаваліся.— Не трэба,— сказала Брэт, шпарка павярнулася і ўвайшла ў атэль.

Шафёр адвёз мяне дадому. Я даў яму дваццаць франкаў, ён казырнуў, сказаў: «Добра-нач, месье»,— і паехаў. Я пазваніў. Мяне ўпусцілі. Я падняўся ў сваю кватэру і адразу ж лёг у пасцель.

ЧАСТКА ДРУГАЯ

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

Не бачыўся я з Брэт, аж пакуль яна не вярнулася з Сан-Себасцьяна. Прыслала мне паштоўку. На ёй быў малюнак бухты Конча. На адвароце некалькі слоў: «Любы! Тут спакойна і здрава. Прывітанне ўсім нашым. Брэт».

І Роберта Кона я не бачыў. Я чуў, што Фрэнсіс выехала-такі ў Англію, а ад Кона атрымаў запіску з паведамленнем, што ён на пару тыдняў пакідае горад, але яшчэ не ведае сам, куды паедзе, і што ён абавязкова хоча са мной паехаць у Іспанію лавіць рыбу, як мы з ім дамовіліся яшчэ ўзімку. Адрас, пісаў ён, заўсёды магу ўзяць у яго банкіра.

Брэт не было. Кон не дакучаў мне сваімі турботамі, мяне нават цешыла, што больш не гуляю ў тэніс, работы хапала. Я часта наведваў скачкі, абедаў з сябрамі і позна заседжваўся ў рэдакцыі, рыхтуючы матэрыялы ў запас, каб у канцы чэрвеня мы з Білам Гортанам маглі адправіцца ў Іспанію, пакінуўшы ўсё на сакратара. Біл Гортан прыехаў, пажыў некалькі дзён у мяне і накіраваўся ў Вену. Ён быў вельмі вясёлы і гаварыў, што ў Штатах цудоўна. У Нью-Йорку цудоўна. Тэатральны сезон прайшоў бліскуча, і з'явілася чарада маладых баксёраў сярэдняй вагі. Здольныя, чэрці. Вырастуць, набяруць вагі, дык адолеюць самога Дэмпісі. Біл аж зіхацеў ад шчасця. Ён сарваў салідны куш за сваю апошнюю кнігу і збіраўся зарабіць яшчэ больш. Мы з ім выдатна пра-

вялі час у Парыжы, а потым ён памчаўся ў Вену. Тыдні праз тры меркаваў вярнуцца, і тады мы паехалі б у Іспанію лавіць рыбу, а потым у Памплону на фэст. Ён пісаў, што ў Вене цудоўна. Потым — паштоўка з Будапешта: «Джэк, у Будапешце цудоўна». Потым я атрымаў тэлеграму: «Прыеду панядзелак».

У панядзелак вечарам ён вярнуўся. Я чуў, як спынілася таксі, угледзеў яго праз акно і аклікнуў. Ён памахаў мне і пачаў падымацца па лесвіцы з двума чамаданамі. Я выйшаў насустрач і ўзяў адзін чамадан.

— Ну,— сказаў я,— ты, здаецца, наездзіўся цудоўна.

— Цудоўна. Будапешт — на рэдкасць цудоўны горад.

— А Вена?

— Зусім не такая, Джэк. Зусім не такая. Горшая, чым я думаў.

— Гэта чаму ж? — Я паставіў сіфон і шклянкі.

— П'яны быў, Джэк. Пад завязку.

— Ну, гэта дзіўна. На, выпі.

Біл пацёр лоб.

— Небывалая рэч. І не ведаю, як гэта здарылася. Раптам, ні з таго ні з сяго.

— І доўга цягнулася?

— Чатыры дні, Джэк. Чатыры дні.

— Дзе ж ты быў?

— Не помню. Напісаў табе паштоўку. Гэта добра помню.

— А што яшчэ рабіў?

— Можа, і рабіў што.

— Прыпомні. Расказвай.

— Нічога не помню. Што помню, тое расказаў.

— А ты па парадку. На вось, выпі і ўспомніш.

— Можа, што і ўспомню,— задумаўся Біл.— Прыпамінаю — матч баксёраў. Матч грандыёзны. На Венскі прыз. Удзельнічаў негр. Негра помню выразна.

— Давай, давай. Расказвай.

— Цудоўны негр. Выгляд як у Тыгра Флаўэрсэра, але таўсцей разы ў чатыры. І тут раптам усе сталі шпурляць, што папала. Адзін я не шпурляў. Негр толькі што збіў з ног венца. Негр падняў пальчатку, хацеў гаварыць. Выгляд страшэнна высакародны. Пачаў гаварыць. Тады белы венец ударыў яго. Тады ён стукнуў белага венца так, што той не ўстаў. Накаўт. Тады ўсе пачалі шпурляцца крэсламі. Негр паехаў дадому ў нашай машыне. Не паспеў забраць сваю адзежу. Надзеў маё паліто. Цяпер усё прыпамінаю. Вялікі спартыўны вечар.

— А што далей?

— Пазычыў негру сее-тое з адзежы і паехаў з ім здабываць яго грошы. Нам заявілі, што не яны, а ён павінен ім заплаціць за пашкоджаны зал. Цікава, хто ж быў перакладчыкам? Я ці хто?

— Наўрад ці ты.

— Твая праўда. Не я, а нехта іншы. Успомніў. Мы яшчэ празвалі яго мясцовым прафэсарам. Іменна ён. Вучыцца музыцы.

— Ну, і чым скончылася?

— Дабром не скончылася. Несправядлівасць скрозь. Арганізатар заявіў, што негр абяцаў уступіць іхняму чэмпіёну, што негр парушыў кантракт. Нельга ж у Вене венскаму чэмпіёну рабіць накаўт. «Божа мой, містэр Гортан,— казаў негр,— ды я ўсе гэтыя сорак мінут толькі і стараўся, каб паддацца яму. Гэты белы

хлопец, мабыць, надарваўся, нападаючы на мяне. Я ж яго не біў, я толькі так».

— Грошы атрымалі?

— Якія там грошы, Джэк. Адзежу і тую аддалі са скандалам. Гадзіннік з кішэні выцягнулі. Высокай кваліфікацыі негр. Дарэмна я паехаў у Вену. Няважны горад, Джэк. Няважны.

— А што з неграм?

— Паехаў назад, у Кёльн. Жыве там. Жанаты. Дзеці ёсць. Абяцаў напісаць мне і вярнуць тыя грошы, што я пазычыў. Цудоўны негр. Спадзяюся, я не пераблытаў адраса.

— Каб жа так.

— Так ці не так, а давай пойдзем абедаць,— сказаў Біл.— А хочаш, падкіну яшчэ порцыю дарожных нарысаў.

— Давай.

— Пойдзем абедаць.

Мы спусціліся і выйшлі на бульвар Сэн-Мішэль. Быў цёплы чэрвеньскі вечар.

— Куды пойдзем?

— Паабедаем на востраве.

— Давай.

Мы пайшлі ўніз па бульвары. На скрыжаванні бульвара і вуліцы Дэнфер-Рашэро стаіць статуя двух мужчын у мантыях.

— Я ведаю, хто гэта,— спыніўся ён, паказаўшы на помнік.— Абармоты, што выдумалі фармакалогію. Ты мне Парыж не расхвальвай, не дуры галавы.

Мы пайшлі далей.

— А тут набіваюць чучалы,— паказаў Біл.— Хочаш купіць што-небудзь? Чучала пародзістага сабакі?

— Пайшлі,— тузануў яго я.— Перабраў меру. Заліў сабе вочы.

— Цудоўныя набіўныя сабакі. Яны ўпрыгожаць тваю кватэру.

— Пайшлі.

— Толькі аднаго сабаку. Можна ўзяць, а можна не браць. Джэк, паслухай. Толькі аднаго сабаку.

— Пайшлі.

— Купіўшы сабаку, уяўляй, што хочаш. Звычайны абмен каштоўнасцей. Ты ім даеш грошы, яны табе даюць сабачае чучала.

— Купім, як назад будзем ісці.

— Згодзен. Няхай будзе па-твойму. Дарога ў пекла вымашчана заляжалымі чучаламі сабак. Не мая віна.

Мы пайшлі далей.

— І чаго ты прычапіўся да сабак? Што ты ў іх знаходзіш?

— Заўсёды любіў сабак. Мне страшэнна падабаюцца чучалы.

Мы спыніліся каля кіёска і выпілі.

— І выпіць люблю, факт. Не шкодзіла б і табе, Джэк, часцей прыкладацца.

— Ты абагнаў мяне на сто ачкоў.

— Не падай духам. Пры любых абставінах не падай духам. Сакрэт майго поспеху. Ніколі не падаю духам. Перад публікай трымаю хвост дудкай.

— Дзе гэта ты так набраўся?

— Заязджаў у «Крыён». Джордж зрабіў мне кактэйль. Смаката! Джордж — вялікі чалавек. Ведаеш, у чым сакрэт яго поспеху? Ніколі не падае духам.

— Даць табе яшчэ тры чаркі перно, дык і дух з цябе вон, на карачках папаўзеш.

— Перад публікай? Ні ў якім разе. Як толькі адчую слабасць, знікну ў момант. Як тая кошка.

— Дзе ты бачыў Харві Стоўна?

— У «Крыёне». Ён такі грошкі ўпаў духам. Тры дні нічога не еў. Наогул перастаў есці. Збег, як кошка. Сумна глядзець.

— Нядрэнны чалавек.

— Цудоўны. Адно толькі — збег, як кошка. На нервах іграе.

— Што будзем рабіць увечары?

— Абы-што. Галоўнае — не падаць духам. А можа, тут ёсць крутыя яйкі? Калі ёсць крутыя яйкі, дык чаго нам цягнуцца на востраў.

— Не выдумляй! Пойдзем і паабедаем як мае быць.

— Я толькі прапаную. Хочаш ісці? Хадзем.

— Хадзем.

Мы ізноў пайшлі па бульвары. Нас абагнаў фіякр. Біл зірнуў яму ўслед і сказаў:

— Бачыш фіякр? Яго вязе конь. Я табе закажу конскае чучала і падару на каляды. Усім сваім сябрам па чучалу. Я — натураліст.

Нас абагнала таксі. Нехта памахаў нам і загадаў шафёру спыніцца. Шафёр даў задні ход і спыніўся каля тратуара. У таксі сядзела Брэт.

— Незнаёмая красуня, — сказаў Біл, — намерылася злавіць нас і прысвоіць.

— Прывет, прывет! — пачуўся мілагучны голас.

— Знаёмцеся. Біл Гортан, лэдзі Эшлі.

Брэт усміхнулася Білу.

— Я толькі што прыехала. Нават ванны не паспела прыняць. Майкл прыязджае сёння ўвечары.

— Вельмі добра. Паабедайце разам з намі, і мы ўсе пойдзем яго сустракаць.

— Мне трэба памыцца.

— Глупства! Спачатку паабедаем.

— Спачатку ванна. Ён прыедзе не раней дзевяці.

— Тады давайце перш вып'ем, а потым прымеце ванну.

— Гэта можна. Вельмі слушная думка.

Мы селі ў таксі. Шафёр азірнуўся.

— Да бліжэйшага б'стро,— распарадзіўся я.

— Тады ўжо лепш у «Клазэры». Не магу піць іх агідны каньяк,— прамовіла Брэт.

— «Клазэры-дэ-Ліла».

Брэт павярнулася к Білу.

— Вы даўно ў гэтым зачумленым горадзе?

— Толькі сёння вярнуўся з Будапешта.

— А як у Будапешце?

— Цудоўна. У Будапешце было цудоўна.

— Вы запытайце ў яго пра Вену.

— Вена,— сказаў Біл,— вельмі своеасаблівы горад.

— Шмат чым нагадвае Парыж.— Брэт усміхнулася яму, і ў кутках яе вачэй сабраліся маршчынкі.

— Правільна. Страшэнна падобен на Парыж у гэтую мінуту.

— Пры такім старце наўрад ці я вас даганю.

На тэрасе кафэ «Клазэры» Брэт заказала сабе віскі з содавай, я гэтак жа, а Біл ізноў чарку перно.

— Ну, як жыццё, Джэк?

— А нішто сабе. Часу не марнаваў.

Брэт паглядзела на мяне.

— А я зрабіла глупства, паехаўшы адгэтуль. Пакідаць Парыж можа толькі асёл.

— Як правялі час? Не нудзіліся?

— Ды не. Было цікава, але радасці ніякай.

— Каго-небудзь бачылі?

— Не, амаль нікога. Я нікуды не выходзіла.

— І не купаліся?

— Не. Нічога не рабіла.

— Гэта як у Вене,— заўважыў Біл.

Брэт зірнула на яго, прыжмурыўшыся.

— Ах, вось як у вас было ў Вене!

— У Вене ўсяк было,— прабурчаў Біл.

Брэт засмяялася.

— Слаўны ў вас таварыш, Джэк.

— А то як жа. Спецыяліст. Навучыўся рабіць чучалы.

— Гэта было ў чужой краіне,— абазваўся Біл.— Апроч таго, жывёла была мёртвая, я не забіваў.

— Яшчэ глыток, і я памчуся. Калі ласка, закажыце таксі,— папрасіла Брэт.

— Тут жа стаянка. Вунь насупраць.

— Добра.

Мы выпілі па апошняй і пасадзілі Брэт у таксі.

— Не забудзьце, кафэ «Селект», а дзесятай. І ён няхай прыходзіць. І Майкл будзе.

— Абавязкова прыйдзем,— сказаў Біл.

Машына кранулася, і Брэт памахала нам рукой.

— Ну і жанчына! Чартоўскі прыгожая. Хто гэты Майкл? — запытаў Біл.

— Той, за каго яна збіраецца замуж.

— Так, так. Мне шанцуе. Заўсёды нарываюся неўпапад. І што ім паслаць на вяселле? Хіба што два чучалы пародзістых рысакоў?

— Давай лепш паабедаем.

— А што? Яна сапраўды з тытулам? — пацікавіўся Біл, калі машына везла нас на востраў Сэн-Луі.

— Ну так. І ў радаслоўную кнігу запісана, і ўсё як мае быць.

Мы абедалі ў рэстаране мадам Леконт на дальнім канцы вострава. Там было поўна амерыканцаў, і мы былі вымушаны стаяць, чакаючы месца. Нехта ўключыў гэты рэстаран у спіс, перададзены Амерыканскаму жаночаму клубу, дзе ён фігуруе, як арыгінальны куточак на парыжскай набярэжнай, яшчэ не крануты амерыканцамі, і таму нам давялося чакаць мінут сорок пяць, не менш. Біл абедан тут у 1918 годзе, адразу ж пасля абвяшчэння перамір'я, і мадам Леконт сустрэла яго, як свайго роднага.

— Але століка без чаргі мы ўсё ж не заслужылі,— заўважыў Біл.— І тым не менш гаспадыню паважаю. Важная дама.

Абед быў выдатны: смажанае кураня з зялёным гарошкам і бульбяным пюрэ, салат, яблычны пірог і сыр.

— Народу тут у вас дай божа,— заўважыў Біл мадам Леконт.

Мадам падняла руку:

— Прыходзяць, дзякуй богу.

— Разбагацеце.

— Спадзяюся.

Выпілі мы кофе, глынулі па чарцы «моцнага», і нам падалі рахунак, выпісаны, як заўсёды, крэйдай на грыфельнай дошцы, што было, відаць, таксама адной з «арыгінальных» рыс гэтага рэстарана, заплацілі, паціснулі руку гаспадыні і выйшлі.

— Вы ў нас зусім не бываеце, месье Барнс,— паскардзілася мадам Леконт.

— Вельмі ж бо многа тут суайчыннікаў.

— Прыходзьце ў поўдзень снедаць. Тады менш.

— Добра. Абавязкова прыйду.

Мы ішлі пад дрэвамі паўз раку ў тым канцы вострава, што каля Арлеанскай набярэжнай. За ракой відны былі напаўразбураныя сцены старых дамоў.

— Іх ламаюць. Будуць пракладаць вуліцу.

— Напэўна, — пацвердзіў Біл.

Мы абышлі па беразе ўвесь востраў. Рака была цёмная, і параход-малютка, асветлены агнямі, бясшумна праплыў і прапаў пад мостам. Уніз па рацэ сабор Божай мацеры ўпіраўся ў вячэрняе неба. Мы перайшлі па драўляным пешаходным мосціку з Бецюнскай набярэжнай на левы бераг Сены. Пастаялі на мосціку, любуючыся саборам. Адсюль востраў тануў у змроку, дрэвы зліваліся з ценямі, выдзяляліся толькі высокія дамы.

— Прыгожа ўсё ж такі, — прамовіў Біл. — Божа, я так рад, што вярнуўся!

Аблакаціўшыся на поручні, мы глядзелі на раку, на агні вялікіх мастоў. Пад намі вада была чорная, гладкая, нерухомая. Міма нас прайшлі, абняўшыся, мужчына з дзяўчынай.

Перабраўшыся на другі бераг, мы пайшлі па вуліцы Кардынала Лемуана. Вуліца крута падымалася ўгору, і трэба было ісці пехатой да самай плошчы Контр-Эскарп. Святло ад дугавага ліхтара падала праз лісце дрэў. Пад дрэвамі стаяў аўтобус, гатовы адправіцца. З расчыненых дзвярэй «Вясёлага негра» даносілася музыка. За акном кафэ «Для аматараў» відна была доўгая стойка, абабітая цынкам. Знадворку на тэрасе выпівалі рабочыя. У кухні пры кафэ, на вольным паветры, служанка смажыла бульбу. Тут жа стаяў чыгунок з тушаным мясам. Служанка накладвала мяса

ў талерку для старога, што аціраўся каля яе з бутэлькай віна ў руках.

— Хочаш выпіць?

— Не,— сказаў Біл.— З мяне хопіць.

Мы павярнулі направа ад плошчы Контр-Эскарп і пайшлі вузкімі, гладкімі вулачкамі паміж высокіх старасвецкіх дамоў. Некаторыя з гэтых дамоў нязграбна выступалі наперад, другія хаваліся ўглыб. Хутка мы выйшлі на вуліцу По-дэ-Фэр, прайшлі па ёй да сярэдзіны вуліцы Сэн-Жак, а там павярнулі на поўдзень, абагнулі жалезную агароджу бальніцы Валь-дэ-Грас і апынуліся на бульвары Дзю-Пор-Руаяль.

— А цяпер куды? Можа, сходзім у «Селект», пабачымся з Брэт і Майклам? — прапанаваў я.

— Давай. Я не супраць.

З бульвара Дзю-Пор-Руаяль мы выйшлі на бульвар Манпарнас, мінулі «Клазэры-дэ-Ліла», рэстараны Лавіня, Дамуа, шэраг дробных закусачных і, перайшоўшы вуліцу супраць ярка асветленай «Ратонды», дабраліся да кафэ «Селект».

Майкл адразу ж падняўся нам насустрач. Ён загарэў і вельмі паправіўся.

— Здароў, Джэк! Здароў, дружа! Як маецца?

— А вы маладзец, Майкл. Раздабрэлі, па-круглелі.

— Цалкам у норме. Нічога не рабіў, і ўвесь час прагулкі. Гуляў ад рання да вечара. І адну чарку ў дзень для апетыту, калі піў з мамай чай.

Біл зайшоў у бар і размаўляў з Брэт. Яна сядзела на высокім табурэце, паклаўшы нага на нагу, без панчоў.

— Рад вас бачыць, Джэк,— сказаў Майкл.— Я ведаеце, трохкі выпіўшы. Дзіўны выпадак? Зірніце на мой нос.

На падраным пераносі ў яго запяклася кроў.

— Гэта адна старая дама з багажом. Хацеў памагчы ёй, пачаў здымаць чамаданы, а яны як пасыплюцца...

Брэт з бара насмешліва прыжмурылася і паклікала яго, махаючы муштуком.

— Старэнькая такая дама,— тлумачыў Майкл.— Чамаданы як пасыплюцца... Пойдзем да Брэт... Кажу вам, яна жанчына — о! Ты — чароўная жанчына, Брэт? Адкуль у цябе гэты капялюш?

— Кавалер падарыў. Табе не падабаецца?

— Жажлівы капялюш. Купі сабе добры капялюш.

— Абавязкова. Мы цяпер такія багатыя. Што? Ты яшчэ не пазнаёміўся з Білам? Дзякуй, Джэк, вы стрымалі слова.— Яна павярнулася да Майкла.— Знаёмся. Біл Гортан. А гэта вядомы п'яніца Майкл Кэмбел. Містэр Кэмбел — злосны банкрут.

— Хіба я адзін? Ведаеце, учора ў Лондане сустрэў я свайго былога кампаньёна, таго, што мне свінства зрабіў.

— І што ён сказаў?

— Паднёс мне чарку. Я падумаў, падумаў і выпіў. А Брэт, я вам скажу, жанчына — о! Красуня!

— Гэта я красуня? З маім носам?

— А што? Нос як нос. Прыгожы нос. Тварам павярніся, тварам! Чароўная жанчына, нічога не скажаш.

— І хто яго выпусціў з Шатландыі?

— Хутчэй бы ў атэль. Мне не церпіцца, Брэт.

— Трымай сябе прыстойна, Майкл. Тут прысутнічаюць дамы.

— Чароўная! Жывое хараство! Вы не знаходзіце, Джэк?

— Сёння ўвечары бокс,— паведаміў Біл.— Хочаце пайсці?

— Бокс? — перапытаў Майкл.— Хто з кім?

— Леду і яшчэ нехта.

— Леду — маладзец! — сказаў Майкл.— Мне так хочацца яго паглядзеццё, — ён сіліўся авалодаць сабой, — але пайсці не магу. У мяне спатканне... з ёю, з маёй красуняй. Брэт, купі сабе новы капялюш.

Брэт насунула фетравы капялюш на адно вока і какетліва падміргнула.

— Вы абодва спяшайцеся на бокс, а містэра Кэмбела я павінна зараз жа даставіць дадому.

— Я не п'яны, — апраўдваўся Майкл, — я толькі капельку-капельку. Слухай, Брэт, ты красуня, ты чароўная.

— Ідзіце, — загадала Брэт.— Містэр Кэмбел ледзь варочае языком. Адкуль такі выбух пяшчотнасці, Майкл?

— Красуня мая, чараўніца мая!

Мы развіталіся.

— Шкада, шкада, што не магу з вамі, — прамовіў Майкл.

Брэт засмяялася. У дзвярах я азірнуўся. Упёршыся рукой у стойку, Майкл хіліўся да Брэт і ўсё нешта балбатаў. Брэт слухала стрымана, у яе вачах блукала насмешка.

На вуліцы я запытаў:

— Ну то як? Пайшлі на бокс?

— Пайшлі,— згадзіўся Біл.— Толькі не пехатой.

— Майкл проста ашалеў ад каханья.

— Не дзіва, ухапіўшы такі апетытны кусок,— сказаў Біл, залазячы ў таксі.

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТЫ

Матч паміж Леду і Кідам Фрэнсісам адбыўся 20 чэрвеня. Сустрэча была цікавая. Назаўтра я атрымаў ліст ад Роберта Кона, з Андаі. Пісаў — жыве спакойна, купаецца, гуляе зрэдку ў гольф і часта ў брыдж. У Андаі выдатны пляж, але яму хочацца хутчэй на рыбу. Чакае мяне. Пытаецца, ці хутка я прыеду. Калі я прывязу яму моцную дваіную лёску, будзе мне вельмі ўдзячны і грошы аддасць тут жа на месцы.

У той жа дзень раніцай я напісаў Кону з рэдакцыі, што мы з Білам выязджаем з Парыжа дваццаць пятага,— а калі не, дам яму тэлеграму,— і сустрэнемся з ім у Баёне, а адтуль аўтобусам цераз горы паедзем у Памплону. Вечарам таго ж дня, гадзіне а сёмай, я заскочыў у «Селект» пабачыць Брэт і Майкла. Іх там не было, і я пайшоў у кафэ «Дзінга». Яны сядзелі ў буфеце за столікам.

— Прывет, любы! — Брэт падала мне руку.

— Здароў, Джэк,— сказаў Майкл.— Учора, здаецца, я быў таго, пад мухай.

— Не пад мухай, а як бурдзюк,— паправіла Брэт.— І не сорамна табе!

— Слухайце, Джэк, я чуў, вы едзеце ў Іспанію? Вы не супраць, калі з вамі і мы паедзем? — запытаў Майкл.

— Гэта было б выдатна.

— Як? Сапраўды нічога не маеце супраць? Я, ведаеце, быў у Памплоне. Брэт страшэнна хоча паехаць. А вас не палохае лішні клопат?

— Вось яшчэ! Не гаварыце глупства.

— Я капельку таго, вы ведаеце, іначай не адважыўся б так адразу запытацца. Вы што, сапраўды нічога не маеце супраць?

— Адчапіся, Майкл. Чаго ты прывязаўся! — спыніла яго Брэт.— Што ён можа цяпер сказаць? Я ў яго сама спытаю потым.

— Але ж вы не супраць?

— Прысталі: супраць, не супраць! Не ўводзьце ў гнеў. Мы з Білам выязджаем дваццаць пятага раніцай.

— А дзе ж гэта Біл? — запытала Брэт.

— Памчаўся ў Шанцііі абедаць з прыяцелямі.

— Слаўны хлопец.

— Хлопец — ого, цудоўны хлопец,— згадзіўся Майкл.

— Ты ж яго не помніш,— заўважыла Брэт.

— Я? Не помню? Добра помню. Слухайце, Джэк, мы прыедзем дваццаць чацвёртага вечарам. Брэт не прывыкла рана ўставаць.

— Ну вядома! — сказаў я.

— Гэта калі прышлюць нам грошы і калі вы не супраць.

— Грошы прышлюць. Клопат бяру на сябе.

— А якія прылады трэба заказаць?

— Два-тры вудзільны са шпулькамі, лёсак і мух.

— Я не буду лавіць рыбу,— адмовілася Брэт.

— Тады два вудзільны. І Білу не прыйдзеца купляць.

— Добра,— згадзіўся Майкл.— Я пашлю тэлеграму майму паверанаму.

— Цудоўна! — прамовіла Брэт! — Іспанія! Весела будзе нам. Дваццаць пятага — які гэ-та дзень?

— Субота.

— О, пара збірацца.

— Я перш за ўсё ў цырульню, — сказаў Майкл.

— А я прыму ванну. Джэк, праводзьце мяне да атэля, калі ласка.

— Ну, і атэль нам папаўся! Не атэль, ведаеце, а дом спатканняў.

— Мы пакінулі свае рэчы тут, у кафэ, калі прыехалі, а ў атэлі спыталіся ў нас, на колькі гадзін нам патрэбен пакой. І страшэнна ўзрадаваліся, што на ўсю ноч.

— Па-мойму, гэта дом спатканняў, — упэўнена сказаў Майкл. — Я на іх наглядзеўся.

— Ясна ўжо. Хопіць. Ідзі падстрыжыся.

Майкл пайшоў. Брэт і я засталіся ў бу-феце.

— Вып'ем яшчэ?

— Давай.

— Лягчэй цяпер стала, — прамовіла Брэт. Мы пайшлі па вуліцы Дэламбр.

— Мы яшчэ з табой не бачыліся пасля майго прыезду.

— Не.

— Як жывеш, Джэк?

— Леппш за ўсіх.

Брэт зірнула на мяне:

— Скажы, Роберт Кон таксама едзе з вамі?

— Так. А што?

— А ты не думаеш, што яму будзе цяжка?

— Чаму?

— Як ты думаеш, з кім я ездзіла ў Сан-Себасцьян?

— Вось як! Віншую.

Мы пайшлі далей.

— Чаму ты так сказаў?

— А так, проста. А што ты хочаш, каб я сказаў?

Мы пайшлі далей і павярнулі за вугал.

— Ён трымаў сябе прыстойна. Толькі з ім нудна.

— Кажаш, нудна?

— Я думала, гэта будзе яму на карысць.

— Ты часам не з таварыства «дабрачын-
ных дам»?

— Як табе не брыдка?

— Не буду.

— Ты што, сапраўды не ведаў?

— Не. Мабыць, я не думаў пра гэта.

— Скажы, яму не будзе вельмі цяжка?

— Гэта яго справа. Напішы яму, што ты едзеш. Ніхто не прымушае. Ён можа не па-
ехаць.

— Так і зраблю, каб ён мог зараней адмо-
віцца.

Пасля гэтай размовы я сустрэўся з Брэт
толькі вечарам 24 чэрвеня.

— Ад Кона было што-небудзь? — запы-
таў я.

— Было. Ён у захапленні.

— О, божа!

— Сама не веру. Піша, гатовы на крылах
ляцець на спатканне са мной.

— Можа, ён думае, што ты едзеш адна?

— Не. Я паведаміла, што мы едзем усе ра-
зам. І Майкл і ўсе.

— Дзівак.

— Вось і ўгадай.

Яны разлічвалі атрымаць грошы на другі
дзень. Мы дамовіліся сустрэцца ў Памплоне.
Яны едуць прама на Сан-Себасцьян, а там пе-

расадка. У Памплоне ўсе мы сустрэнемся ў атэлі Мантоі. Калі яны не з'являцца да панядзелка, дык мы, не чакаючы, едзем у горы, у Бургетэ лавіць рыбу. Туды якраз ходзіць аўтобус. Я запісаў ім падрабязны маршрут, каб яны маглі знайсці нас.

Мы з Білам выехалі ранішнім цягніком з вакзала Арсэ. Быў светлы дзень, не вельмі гарачы, і з самага пачатку маляўнічыя краявіды за акном. Мы зайшлі ў вагон-рэстаран. Паснедаўшы, я папрасіў у правадніка білецкі на абед у першую чаргу.

— Усё занята да пятай чаргі.

— Што такое?

У гэтым цягніку больш як у дзве чаргі абед не падаваўся і вольных месцаў заўсёды хапала.

— Усе месцы распісаны,— заявіў праваднік вагона-рэстарана.— Пятая чарга ў тры трыццаць.

— Дрэнь справа. Ты чуў, Біл?

— Дай яму дзесяць франкаў.

— Вось вам, вазьміце. Мы хочам паабедаць у першую чаргу.

Праваднік сунуў грошы ў кішэню:

— Дзякую. Я б вам параіў, панове, набраць у запас бутэрбродаў. Усе месцы на першыя чатыры чаргі забраніраваны праз кіраўніцтва дарогі.

— Вы далёка пойдзеце, шаноўны,— заўважыў яму Біл па-англійску.— Мабыць, каб далі вам пяць франкаў, вы б нам параілі выкінуцца з цягніка.

— Што?

— Ідзіце к чорту, вось што! — не сцярпеў Біл.— Загадайце падаць бутэрброды і бутэльку віна. Растлумач яму, Джэк.

— І прышліце ў суседні вагон.— Я сказаў, дзе мы сядзім.

У купэ, апроч нас, былі жонка з мужам і сын-хлопчук.

— Вы, мабыць, амерыканцы? — запытаў муж.— Ну як? Прыемнае падарожжа?

— Цудоўнае,—адказаў Біл.

— І добра робіце. Вандруйце, пакуль маладыя. Вось мы з мамуляй даўно збіраліся ў Еўропу, а прыйшлося пачакаць.

— Мы маглі паехаць гадоў дзесяць назад, каб ты захацеў,— прамовіла жонка.— Але ж ты заўсёды казаў: «Спачатку агледзім Амерыку». Ну, але, так ці інакш, пабачылі мы ня мала.

— У нашым цягніку шмат амерыканцаў,— паведаміў муж.— Сем поўных вагонаў. Усе з Дэйтана, штат Агайё. Гэта паломнікі. Спачатку пабывалі ў Рыме, а цяпер едуць у Біярыц і Лурд.

— Ах, вунь хто тут едзе! Багамольцы. Чысцюлі святыя! — вылаяўся Біл.

— А вы з якіх штатаў?

— Я з Канзас-Сіці,— адказаў я.— А ён з Чыкага.

— Абодва едзеце ў Біярыц?

— Не. Едзем лавіць рыбу ў Іспанію.

— Сам я ніколі за гэта не браўся. Але ў нас многія захапляюцца. У нашым штаце Мантана ёсць выдатныя мясціны для рыбы. Ну, з прыяцелямі я часам выязджаў лавіць, але ніколі не захапляўся.

— Налавіў з імі шмат рыбы — адны пустыя бутэлькі,— абазвалася жонка.

Ён падміргнуў нам.

— Жанчыны ўсе такія. Калі там якая

пляшка віна альбо півам запахне, дык гэта грэх і злачынства.

— Няўдзячныя вы, мужчыны, — звярнулася жонка да нас, гладзячы свой магутны жывот. — Я спецыяльна галасавала супраць сухога закону, каб яму дагадзіць, дый сама люблю, калі ў доме ёсць піва, а цяпер ён вунь што гаворыць. І за каго мы толькі замуж выходзім.

— А ці ведаеце вы, што гэта зграя айцоў-пілігрымаў захапіла вагон-рэстаран да паловы чацвёртай? — запытаў Біл.

— Што вы кажаце? Гэтага быць не можа.

— А вы паспрабуйце дастаньце месца.

— Тады, можа, пойдзем, матуля, яшчэ раз паснедаем?

Яна ўстала і паправіла плацце.

— Калі ласка, паназірайце за нашымі рэчамі. Хадзем, Х'юберт.

Яны ўсе трое накіраваліся ў вагон-рэстаран. Праз некаторы час па вагоне прайшоў праваднік, запрашаючы першую чаргу на абед, і багамольцы, на чале з ксяндзамі, рушылі чарадою па калідоры. Наш сусед з сям'ёю не вяртаўся. У вагоне з'явіўся афіцыянт з бутэрбродамі і бутэлькай шаблі. Мы яго паклікалі.

— Ну і работы ў вас сёння, — сказаў я.

Ён кіўнуў:

— Хапае. Пачынаюць у дзесяць трыццаць.

— А нам што, галодным сядзець? Калі есці будзем?

— А вы думаеце, я сыты?

Ён паставіў бутэльку і дзве шклянкі, мы расплаціліся за бутэлькі і далі яму на чай.

— Па талеркі я прыйду, альбо самі прынясіце.

Мы пілі віно, закусвалі бутэрбродамі і праз акно любаваліся прыродай. Збожжа толькі па-

чало налівацца, і ў палях густа зацвіталі макі. Лугі былі зялёныя, дубровы пышныя, трапляліся паўнаводныя рэкі і здалёк сярод дрэў — старажытныя замкі.

У Туры мы выйшлі і купілі яшчэ бутэльку віна. А калі вярнуліся, джэнтльмен з Мантаны, яго жонка і сын Х'юберт паспелі ўжо ўтульна размясціцца ў купэ.

— А ў Біярыцы добрае купанне? — запытаў Х'юберт.

— Не можа ўседзець, карціць улезці ў ваду, — выказала думку маці. — Ездзіць з хлапчуком адна пакута.

— Купанне там добрае. Але ў шторм небяспечна, — сказаў я.

— Вы паабедалі? — запытаў Біл.

— Вядома, паабедалі. Мы ўжо сядзелі, калі яны пачалі збірацца, і там, напэўна, падумалі, што мы з імі. Афіцыянт нешта сказаў нам пафранцузску, і трох апошніх адправілі назад.

— Яны, відаць, прынялі нас за паломнікаў, — пачаў тлумачыць муж. — Гэта сведчыць аб сіле і магутнасці каталіцкай царквы. Шкада, маладыя людзі, што вы не католікі. Тады б вы паабедалі своєчасова.

— Я католік, вось таму і крыўдна, — сказаў я.

Нарэшце, а чацвёртай з чвэрцю прыйшла і наша чарга. Біл пачаў ужо траціць цяргенне. Ён схапіў за гузік ксяндза, які вяртаўся ў свой вагон з апошняй партыяй багамольцаў.

— Скажыце, айцец, а пратэстанты што, святым духам павінны жывіцца? Калі нам абедаць?

— Не знаю, не знаю. Білецікі вы атрымалі?

— Гэтак, чаго добрага, і ў клан запішашся.
Ксёндз сярдзіта азірнуўся.

У вагоне-рэстаране афіцыянты ў пяты раз падавалі абед. Чалавек, што нас абслугоўваў, прапацеў наскрозь. Яго белая жакетка пад пахамі была барвовая.

— Мабыць, віно жлукціць не ў сябе.

— Альбо ў каляровай бялізне.

— Давай запытаем.

— Не трэба. Стаміўся, небарака.

У Бардо цягнік стаяў паўгадзіны, і мы выйшлі прагуляцца каля вакзала. Пабываць у горадзе не было часу. Потым мы праязджалі праз Ланды і любаваліся захадам сонца. Між соснамі пралягалі, як вуліцы, шырокія выпаленыя прасекі і недзе далёка ўпіраліся ў пагоркі, пакрытыя лесам. У сем трыццаць мы пайшлі вячэраць і праз адчыненае акно вагона-рэстарана разглядалі мясцовасць. Сасна, пясок і верасы. На прагалінах — невялічкія домікі, мільганула лесапільня. Сцямнела, і ў акно павеяла гарачынёю, сухасцю і хвойным духам. А дзевятай гадзіне мы прыехалі ў Баёну. Муж, жонка і Х'юберт развіталіся з намі. Яны ехалі далей, да Ла-Негрэс, дзе была перасадка на Біярыц.

— Усяго вам самага, самага лепшага, — пажадаў муж.

— Будзьце асцярожны, папаўшы на бой быкоў, — папярэдзіла жонка.

— Яшчэ сустрэнемся ў Біярыцы, — сказаў Х'юберт.

Мы сышлі з цягніка, забраўшы чамаданы, мяшкі і вуды ў чахлах, і праз цёмны вакзал выйшлі на асветленую плошчу, дзе стаялі напагатовыя фіякры і аўтобусы гасцініц. Там, сярод шафёраў і агентаў, чакаў нас Роберт Кон.

Спачатку ён нас не заўважыў. Потым кінуўся насустрач.

— Привет, Джэк! Як даехалі?

— Нішто. Знаёмся. Біл Гортан.

— Добры вечар.

— Калі ласка, у мяне фіякр, — запрасіў Роберт. Ён быў крыху блізарукі, раней я гэтага не заўважаў. Пільна, з уласцівай яму нясме-ласцю, Кон углядаўся ў незнаёмы твар.

— Паедзем у мой атэль. Там добра. Зусім прыстойныя нумары.

Мы селі ў фіякр, фурман паклаў наш багаж на козлы, узлез сам, ляснуў пугай, і, праехаўшы ў змроку цераз мост, мы апынуліся ў горадзе.

— Вельмі рад пазнаёміцца, — сказаў Білу Роберт Кон. — Я столькі чуў пра вас ад Джэка, чытаў вашы кнігі. Вы прывезлі мне лёску, Джэк?

Фіякр спыніўся перад атэлем, і мы ўсе гуртам увайшлі туды. Атэль быў надрэнны, людзі прыветлівыя, і кожны з нас атрымаў невялічкі асобны пакой.

РАЗДЗЕЛ ДЗЕСЯТЫ

Раніца была ясная, вуліцы паліва-лі вадой, і мы ўтрох паснедалі ў кафэ. Баёна — прыгожы горад. Ён ляжыць каля вялікай ракі і нагадвае чысценькае іспанскае мястэчка. Нягледзячы на ранні час, на мосце было вельмі гарача. Мы палюбаваліся ракой і пайшлі аглядаць горад.

Я зусім не быў упэўнены, што вудзінкі Майкла своечасова прышлюць з Шатланды. Мы ўзяліся шукаць магазін рыбацкіх прылад

і с'як-так купілі Білу вудзінку недзе на другім паверсе галантарэйнай крамы. Гаспадар адлучыўся, і трэба было чакаць. Нарэшце ён прыйшоў і прадаў нам недарагое пруткае вудзільна і два сачкі.

Выйшаўшы на вуліцу, мы вырашылі агледзець сабор. Кон гаварыў, што гэта выдатны ўзор чагосьці такога, а чаго, я не помню. Сабор мне здаўся прыгожым, але змрочным і шэрым, як іспанскія касцёлы. Потым мы падышлі да старой крэпасці і адтуль да будынка мясцовай канторы абслугоўвання, адкуль павінен быў адправіцца аўтобус. Там нам паведамілі, што аўтобусны рух адкрыецца не раней першага ліпеня. У турыцкім бюро мы даведаліся, колькі каштуе праезд спецрэйсам да Памплоны, і ў вялізным гаражы каля Гарадскога тэатра нанялі легкавую машыну за чатырыста франкаў. Дамовіліся, што яна прыедзе па нас у атэль праз сорок мінут, і зайшлі ў тое самае кафэ на плошчы, дзе мы снедалі, выпіць піва. Спёка пабольшала, але ў паветры яшчэ заставалася ранішня свежасць, і сядзець у кафэ было прыемна. Павяў ветрык, і адчувалася, што гэта дыханне мора. Па плошчы хадзілі руплівыя галубы, і дамы былі жоўтыя, нібы наскрозь прагрэтыя сонцам. Не хацелася пакідаць кафэ, але трэба было ісці, скласці рэчы і расплаціцца за пастой. Выпіўшы піва, пацягнулі жэрабя, каму плаціць, і за піва, здаецца, заплаціў Кон, потым пайшлі ў атэль. Там на мяне з Білам налічылі ўсяго па шаснаццаць франкаў плюс дзесяць працэнтаў надбаўкі за абслугоўванне. Чамаданы і мяшкі нашы панеслі ўжо ўніз, і мы чакалі Роберта Кона. Тым часам на паркеце вестыбюля я ўбачыў таракана-гіганта,

даўжынёй сантыметраў восем. Я паказаў яго Білу і растаптаў. Не іначай ён прыпоўз з саду. У атэлі было вельмі чыста.

Нарэшце спусціўся Кон, і мы пайшлі да машыны. Машына была прасторная, закрытая, з адкідным верхам. Шафёр, у пыльніку з блакітным каўняром і такімі ж закаўрашамі, быў напaгaтoвe. Пa нaшaй прoсьбe ён адкінуў верх, пaгрузіў бaгaж, і мы пaeхaлi зa гoрaд. Мімa прaнoсіліся прыгoжыя сaды, і гoрaд унізe зa нaмі быў відзён як нa дaлoні. Мы выхaлi нa прaстoр, увeсь чaс пaдымaючыся між зялёных узгоркаў. Пa дaрoзe мы aбaгнaлi сялян бaскaў, пaвoзкі якіх мaруднa цягнулі вaлы альбo кaрoвы, мiнaлi фeрмы, aтынкaвaныя і пaбeлeныя, з нiзкімі дaхaмі. Біскaя — крaй урадлівы і нa выгляд бaгaты. Дoмікі і вёскі дaглeджaныя, чыстыя. У кoжнaй вёсцы былa пляцоўкa для гульні ў пeлoтy, і дзeці пякліся нa сoнцy, пaдкідaючы мяч. Нa сцeнax кaсцёлаў тpaпляліся нaдпісы: «Стукaць мячoм у сцeны зaбaрaняeццa». Дoмікі былi пaкpыты чырвoнaй чapaпiцaй. Пoтым дaрoгa пaвaрнулa ўбoк і пaчaлa кpутa пaдымaццa ўгoрy. Мы eхaлi пa сxілe, і пaд нaмі былa зeлянiнa, a ўзвышшы адступaлi ўглыб, бліжэй дa мoрa. Мoрa нe былo вiдaць. Янo былo вeльмі дaлёкa, мы бачылі ўзгоркі і яшчэ рaз узгоркі і здaгaдвaліся, штo тaм нeдзe мoрa.

Мы перасеклі іспанскую граніцу. Там была невялічкая рэчка і мост. На адным канцы моста — тоўстыя французы ў кепі, на другім — іспанскія карабінеры ў лакараваных трывуголках, з кароткімі стрэльбамі за спіной. Вартавыя не аглядалі нашых рэчаў, правeрылі толькі пашпарты. На кожным баку кардона была ўніверсальная крама і шынок. Шафёр зайшоў

на вахту афармляць дарожныя лісты, а нас адпусцілі. Мы вылезлі з машыны і пайшлі на рэчку паглядзець, ці ёсць тут фарэль. Біл паспрабаваў загаварыць па-іспанску з карабінерам, але нічога не выйшла. Роберт Кон запытаў, паказваючы пальцам, ці водзіцца ў рэчцы фарэль, і карабінер адказаў: так, але мала.

Я пацікавіўся, ці ловіць рыбу ён сам, і карабінер адказаў: не, не ловіць, ён гэтым не займаецца.

Да моста падыходзіў барадаты стары з доўгімі валасамі, выгаралымі на сонцы, адзеты ў нешта падобнае на мешкавіну. У руках ён трымаў кій, а за спіной вісела звязанае казляня галавой уніз.

Карабінер махнуў яму шабляй, каб вярнуўся. Чалавек, не прамовіўшы ні слова, пайшоў назад па белай дарозе ў Іспанію.

— Чаму не пусцілі старога? — запытаў я.

— У яго няма пашпарта.

Я пачаставаў карабінера цыгарэтай. Ён з падзякай узяў.

— І што ж ён будзе цяпер рабіць?

Вартавы сплюнуў на пыльную дарогу.

— Пяройдзе рэчку ўброд, і ўсё.

— Шмат у вас тут кантрабанды?

— Чаму ж не? Бывае, — адказаў карабінер.

Выйшаў шафёр, згарнуў свае паперы і засунуў глыбока ва ўнутраную кішэню. Мы ўсе селі ў машыну і паехалі ў Іспанію па белай пыльнай дарозе. Спачатку мясцовасць была амаль такая ж, як і раней, потым, увесь час падымаючыся ўгору па спіралі, калі мы перавалілі цераз вяршыню, дарога закруцілася ўніз, і перад намі паўстала сапраўдная Іспанія. Паказаліся доўгія, бурныя хрыбты, пакрытыя рэдкім сасоннікам, і на далёкіх схілах букавыя

лясы. Агінаючы вяршыню гары, дарога спускалася ўніз, і шафёр даў раптам гудок, затармазіў і павярнуў убок, каб не наехаць на двух аслоў, што мірна драмалі пасярод дарогі. Горы асталіся ззаду, і мы ўехалі ў дубовы лес, дзе пасвілася белае быдла. Далей уніз — лугавіны ў шчаціне траў, празрыстыя ручаі. Мы пераехалі цераз ручай, мінулі маленькую змрочную вёсачку і пачалі зноў падавацца ўгору. Мы падымаліся вышэй і вышэй, пакуль зноў не дабраліся да перавалу, і дарога пайшла ўніз, павярнула направа, і з паўднёвага боку адкрылася новая чарада высокіх гор — бурыя, апаленыя сонцам, вычварна спаласаваныя глыбокімі цяснінамі.

Неўзабаве горы скончыліся, абапал дарогі з'явіліся дрэвы, і рачулка, і палі спелага збожжа, і дарога пабегла далей, белая і прамая, потым пакаты ўздым, і злева на ўзгорку старадаўні замак, густа абкружаны будынкамі, і пшанічнае поле, прасціраючыся аж да самых сцен, калыхалася на ветры. Я сядзеў наперадзе, побач з шафёрам, і азірнуўся. Роберт Кон спаў, але Біл кінуў мне, углядаючыся ў мясцовасць. Потым мы перасеклі раўніну, і справа, за дрэвамі, блішчала на сонцы шырокая рака. А над раўнінай здалёку выступала Памплонскае плато, і відны былі гарадскія сцены, і высокі цёмны сабор, і спічастыя вежы іншых касцёлаў. За лініяй плато падымаліся горы, і ўсюды былі горы, а белая дарога бегла перад намі па раўніне, набліжаючыся да Памплоны.

Абагнуўшы плато, мы ўехалі ў горад з другога боку між цяністых дрэў па крутой і пыльнай дарозе, потым спусціліся ў новы горад, што будаваўся за сценамі старога. Мы праехалі паўз арэну для бою быкоў — высокі буды-

нак бетоннага колеру, бакавою вулачкаю выехалі на цэнтральную плошчу і спыніліся перад атэлем Мантоі.

Шафёр памог нам вынесці багаж. Каля машыны роем круціліся дзеці, на плошчы было горача, дрэвы зялёныя, на шастах віселі флагі, і так добра было схавацца ад сонца пад цень мураванай аркады, што скрозь прымыкала да плошчы. Мантоя сустрэў нас радасна, кожнаму паціснуў руку і выдзеліў маленькія пакоі вокнамі на плошчу. Мы памыліся, пачысціліся і спусціліся ў сталовую абедальню. Шафёр гэтак жа застаўся абедальню, потым мы разлічыліся з ім, і ён паехаў назад у Баёну.

У атэлі Мантоі дзве сталовыя. Адна, на другім паверсе, глядзіць на плошчу, другая ўнізе, на цэлы паверх ніжэй плошчы, з выходам на вуліцу за атэлем, там, дзе раніцай гоняць на арэну быкоў. У ніжняй сталовай заўсёды халадок, і наеліся мы як мае быць. Першы абед на іспанскай зямлі заўсёды сур'ёзнае выпрабаванне: розныя закускі, яечня, два гатункі мяслага, вінегрэт, гародніна, фрукты і дэсерт. Трэба многа віна, каб усё гэта ператравіць. Кон прабаваў адмовіцца ад другой мяснот стравы, але мы не палічылі патрэбным перакладаць яго словы, і служанка прынесла яму ўзамен халодную пячонку. Ад самай нашай сустрэчы ў Баёне Кон нерваваўся. Ён не ведаў, ці знаём мы, што Брэт была з ім разам у Сан-Себасцьяне, і гэта яго бянтэжыла.

— Ну, — сказаў я, — Брэт і Майкл павінны прыехаць сёння ўвечары.

— Сумняваюся, каб яны прыехалі, — прамовіў Кон.

— Чаму? — запытаў Біл. — Абавязкова прыедуць.

— Прывычка ў іх такая — пазніцца, — сказаў я.

— Я амаль упэўнены, што не прыедуць, — прамовіў Кон. І тон яго быў такі, нібы яму нешта вядома, чаго не знаем мы. Гэта нас раззлавала.

— Іду ў заклад на пяцьдзесят песет, што сёння ўвечары яны будуць тут, — сказаў Біл. У злосці ён заўсёды выдумляў які-небудзь недарэчны заклад.

— Добра, — згадзіўся Кон. — Б'юся аб заклад. Помніце, Джэк, пяцьдзесят песет.

— Я і сам буду помніць, — крыкнуў Біл. Я хацеў супакоіць яго, збіць запал.

— Прыедуць бясспрэчна. Хіба што, можа, не сягоння, — заўважыў я.

— Што? Адмаўляецеся ад закладу? — запытаў Кон.

— Ні ў якім разе. Хоць на сто песет, калі хочаце, — абурыўся Біл.

— Давайце. Прымаю.

— Ну, хопіць, — умяшаўся я. — А то вазьму на ўлік ваш заклад і спаганю працэнты.

— Згодзен, — усміхнуўся Кон. — Усё роўна вы гэтыя грошы адыграеце ў брыдж.

— Але ж вы яшчэ не выйгралі, — прамовіў Біл.

Мы выйшлі прагуляцца пад аркадай і папіць кофе ў кафэ «Ірунья». Кон сказаў, што пойдзе ў цырульню пабрыцца.

— Як, па-твойму, ёсць у мяне шансы выйграць заклад? — запытаў у мяне Біл.

— Дрэнныя твае шансы. Калі гэта было, каб яны з'яўляліся акуратна. Грошай не перавядуць, дык дзе ж там ехаць, сядзі і не рыпайся.

— Я з першага слова пашкадаваў, што за-

чапіў яго, — сказаў Біл. — Але як было цярпець? Ён як быццам і нічога, але адкуль гэта зазнайства? Нібы ён нешта такое ведае. Майкл і Брэт дамаўляліся з намі.

Цераз плошчу пераходзіў Кон.

— Вунь ён, — сказаў я.

— Няхай не задзірае носа, кіне свае яўрэйскія выхілы.

— Цырульня на замку, — паскардзіўся Кон. — Адчыняць не раней як у чатыры.

Мы пілі кофе ў кафэ «Ірунья», седзячы ў цяньку пад аркадай у плеченых утульных крэслах, і глядзелі на прасторную плошчу. Потым Біл пайшоў пісаць пісьмы, а Кон накіраваўся ў цырульню. Яна ўсё яшчэ была на замку, і ён вярнуўся ў атэль памыцца ў ванне. А я, пасядзеўшы яшчэ трохкі каля кафэ, пайшоў бадзяцца па горадзе. Сонца прыпякала. Я трымаўся ценявога боку, прайшоўся па рынку, і мне было прыемна, што я ізноў у гэтым горадзе. Я зайшоў у гарадскую ўправу і адшукаў старога, які штогод заказваў для мяне білеты на бой быкоў, даведаўся, што грошы, пасланыя мною з Парыжа, ён атрымаў, абанемент аднавіў, так што ўсё ў парадку. Стары быў архіварыусам, і ўсе архівы горада захоўваліся ў яго канторы. Факт, які не мае дачынення да майго расказу, але няважна. У канторы было двое дзвярэй: адны — абабітыя зялёным сукном, другія — дубовыя, масіўныя. І калі я пайшоў, пакінуўшы старога сярод папер і кніг, якімі былі завалены ўсе сцены, зачыніў дзверы і выйшаў на вуліцу, швейцар спыніў мяне, каб пачысціць адзежу.

— Пэўна, вы ехалі ў аўтамабілі, — заўважыў ён.

Каўнер і плечы былі шэрыя ад пылу.

— З Баёны.

— Вось-вось, я так і думаў, што ў аўтамабілі. Пылу многа, яно відаць.

Я даў яму дзве медныя манеты.

У канцы вуліцы быў сабор, і я накіраваўся туды. Калі я ўбачыў яго ўпершыню, фасад мне паказаўся брыдкім, але цяпер сабор падабаўся. Я ўвайшоў. Усярэдзіне было мглоста і змрочна, калоны ўздымаліся ўвысь, людзі маліліся, і пахла ладанам, з высокіх акон лілося каляровае святло. Укленчыўшы, я пачаў маліцца і маліўся за ўсіх, каго ўспомніў, за Брэт і за Майкла, за Біла, за Роберта Кона, і за сябе, і за ўсіх тарэадораў агулам, і асобна за кожнага, хто быў мне прыемны. Потым ізноў пачаў маліцца за сябе, і калі я маліўся за сябе, дык адчуў, што мяне хіліць на сон, тады я памаліўся, каб баі быкоў прайшлі з поспехам, за вясёлы фэст і каб лавілася рыба. Я стараўся ўспомніць, аб чым яшчэ памаліцца, і падумаў, што было б добра мець трохі грошай, і стаў маліцца, каб мець больш грошай, нажыць капітал, і думаў пра тое, як гэта робіцца, як здабываюць грошы, і мне ўспомніўся граф, і я падумаў, дзе ён цяпер, і пашкадаваў, што не бачыў яго з таго вечара на Манмартры, Брэт мне тады гаварыла аб ім нешта смешнае. Стоячы ўвесь час на каленях, упёршыся лбом у спінку лаўкі, я думаў пра сябе і ўяўляў, што маюся, і мне стала крыху сорамна, і агарнуў мяне жаль, што я такі няўдалы католік, але я разумеў, што перайначыць сябе не змагу, ва ўсякім разе цяпер, а то і ніколі, але ўсё ж гэта — вялікая рэлігія, і быць набожным прыемна, паспрабую іншым разам, можа, калі-небудзь і ўдасца. Выйшаўшы, я стаяў на ступенях сабора, у яркіх праменнях сонца, два

пальцы маёй правай рукі былі мокрыя, і я адчуваў, як яны сохнуць. Спякота была такая, што не вытрываць. Хаваючыся ў цень, завулкамі я дабраўся да атэля.

За вячэрай нам стала вядома, што Роберт Кон выкупаўся як след у ванне, пабрыўся, пастрыгся, вымыў валасы духмяным шампунем і нечым намазаў, каб не тырчалі. Ён хваляваўся, але я і не думаў яго супакойваць. Цягнік з Сан-Себасцьяна прыбываў а дзевятай, і Брэт з Майклам маглі прыехаць толькі гэтым цягніком. У дзевяць без дваццаці, калі мы яшчэ не з'елі і палавіны вячэры, Роберт Кон усхапіўся з-за стала і сказаў, што пойдзе на станцыю сустракаць. Я сказаў, што пайду разам з ім, хацеў падсунуць яму шпільку. «Чорта два, буду даядаць, не прападаць жа вячэры», — адмовіўся Біл. Я сказаў, што мы хутка вернемся.

Мы пайшлі на вакзал. Узрушанасць Кона мяне забаўляла. Я спадзяваўся, што Брэт прыедзе. Але нам паведамілі, што цягнік позніцца, і мы засталіся чакаць у цемры за вакзалам, седзячы на багажнай калясцы. Пасля вайны мне яшчэ не даводзілася бачыць, каб хто так нерваваўся, быў повен такой няўрымслівай прагі, як Роберт Кон. Мяне гэта цешыла. Дрэна, вядома, цешыцца чужой пакутай, варушыць у сабе бруд і радавацца. У Кона была рэдкая здольнасць абуджаць у чалавеку ўсё самае горшае.

Нарэшце мы пачулі далёкі свіст па той бок плато і ўбачылі агні паравоза, які шумна падымаўся ўгору. Мы ўвайшлі ў вакзал і далучыліся да натоўпу каля самых варот. Цягнік падышоў і спыніўся. Чарада пасажыраў рушыла на выхад.

Іх у натоўпе не было. Мы перачакалі ўсіх. Людзі праходзілі праз вароты, садзіліся ў аўтобусы, наймалі фіякры альбо крочылі ў цемнаце пехатой са сваімі знаёмымі і блізкімі, спяшаліся ў горад.

— Я так і ведаў, што не прыедуць,— уздыхнуў Кон.

Мы накіраваліся ў атэль.

— А я ўсё ж меў нейкую надзею,— сказаў я.

Калі мы вярнуліся, Біл у сталовай еў спакойна фрукты і дапіваў віно.

— Што, не прыехалі?

— Не.

— Вы не супраць, калі я вам аддам гэтыя сто песет заўтра раніцай? — запытаў Біл.— Не паспеў яшчэ памяняць свае грошы.

— Ды чаго там, забудзьце,— прамовіў Роберт Кон.— Лепш давайце на іншы заклад. Можна закладацца на бой быкоў?

— Можна, але не трэба,— спыніў яго Біл.

— Гэта ўсё роўна, што закладацца на вайну. Ніякай матэрыяльнай выгады,— заўважыў я.

— Бой быкоў. Гэта ж вельмі цікава. Страшэнна хачу пабачыць,— ажывіўся Роберт.

Да нашага століка падышоў Мантоя. Ён прынёс тэлеграму.

— Гэта вам,— гаспадар перадаў яе мне.

Я прачытаў: «Засталіся начаваць Сан-Себасцьяне».

— Ад іх,— паведаміў я і сунуў тэлеграму ў кішэню, нікому не паказаўшы.— Спыніліся ў Сан-Себасцьяне, шлюць вам прывет.

Які мяне чорт штурхнуў дражніць яго, сам не ведаю. Хаця ўсё ж такі ведаю. Мяне даймала сляпая, бязлітасная рэўнасць да таго, што

з ім здарылася. Хоць факт быў звычайны і здзівіць мяне не мог — гэта нічога не мяняла. Я сапраўды ўзненавідзеў Роберта Кона. І нянавісьць гэта выбухнула ў тую хвіліну, калі ён за сталом пачаў корчыць гэтакага прыгажуну-пераможцу, вялікага практыка, а потым памчаўся ў цырульню. І я схваў тэлеграму. Мне яна была адрасавана, мне.

— Што ж, самае разумнае — паехаць дзённым аўтобусам у Бургетэ,— параіў я.— Калі яны прыедуць заўтра, няхай даганяюць.

З Сан-Себасцьяна прыбывалі два цягнікі: ранішні і вячэрні, той самы, які мы хадзілі сустракаць.

— Ідэя добрая,— згадзіўся Кон.

— І чым хутчэй мы дабяромся да ракі, тым лепш,— падтрымаў Біл.

Мы трошкі пасядзелі ў «Іруньі», выпілі кофе, прайшліся да арэны, пагулялі ў полі і пад дрэвамі над абрываам, паглядзелі на цёмную раку, і я адразу лёг спаць. Біл і Кон, відаць, позна заседзеліся ў кафэ, бо я не чуў, калі яны вярнуліся.

Раніцай я ўзяў тры білеты на аўтобус да Бургетэ. Па графіку ён адпраўляўся ў дзве гадзіны дня. Больш ранняга аўтобуса не было. Сядзеў я ў кафэ «Ірунья», чытаў газеты. Тым часам Кон перайшоў цераз плошчу, падышоў да мяне і сеў у плеченае крэсла насупраць.

— Шыкарнае кафэ. Камфорт. Увага,— пачаў ён размову.— Ці добра вам спалася, Джэк?

— Не варухнуўся. Спаў, як калода.

— А я няважна. Мы з Білам няскора ляглі.

— Дзе ж гэта вы?

— Ды тут. А потым, калі нас папрасілі, перайшлі ў другое кафэ. Гаспадар там гаворыць па-нямецку і па-англійску.

— Кафэ Суіса.

— Ага. Такі сімпатычны стары. Па-мойму, яго кафэ нават лепшае.

— Днём там нецікава. Горача занадта. Між іншым, я ўзяў білеты на аўтобус.

— Сёння я не паеду. Вы з Білам едзьце сабе наперад.

— Я ж купіў вам білет.

— Дайце сюды. Я здам у касу, каб вярнулі грошы.

— Пяць песет каштуе.

Роберт Кон адлічыў мне пяць песет серабром.

— Я павінен застацца. Баюся, што тут нейкае непаразуменне, ведаеце.

— Вось яшчэ,— адказаў я.— У Сан-Себасцьяне яны могуць прабыць і тры, і чатыры дні. Там ёсць дзе разгарнуцца.

— Вось-вось, гэта мяне і палохае. Яны разлічвалі знайсці мяне там, ну і засталіся.

— Гэта чаму вы так думаеце?

— Я пісаў аб гэтым Брэт.

— Тады які вас чорт цягнуў сюды, чаму не чакалі там? — ускіпеў я, але стрымаўся, мяркуючы, што ён здагадаецца, але ён так і не здагадаўся.

Цяпер ён ужо не саромеўся, яму прыемна было размаўляць са мной пасля таго, як ён даў зразумець, што між ім і Брэт нешта ёсць.

— Добра. А мы з Білам паснедаем і паедзем.

— Шкада, што я не магу. А так хочацца палавіць рыбу, цэлую зіму марыў пра гэта.— Ён расчуліўся.— Мне трэба застацца. Мой абавязак застацца. Як толькі яны прыедуць, я зараз жа прывязу іх.

— Пайду шукаць Біла.

— А я ў цырульню. Ведаеце, барада хутка расце.

— У кафэ пабачымся.

Я знайшоў Біла ў яго пакоі, брыўся перад люстэркам.

— Так, так. Ён мне ўчора ўсё расказаў,— загаварыў Біл,— прызнаўся як на споведзі, сентыментальны аболтус, што дамовіўся сустрацца з Брэт у Сан-Себасцьяне.

— Хлусіць, гад.

— Ну, ну, не прымай да сэрца. Рана яшчэ злавацца, падарожжа толькі пачынаецца. І дзе гэта ты падчапіў сабе такога друга?

— Не распытвай, не дражні.

Біл павярнуўся да мяне, напалову пабрыты, потым зноў пачаў гаварыць у люстэрка, намываючы шчокі.

— Мінулай зімой ты, здаецца, прысылаў яго да мяне ў Нью-Йорк з пісьмом? Бо такі ўжо мой лёс — не сяджу на месцы. Што ён адзін, прыхапіў бы ты яшчэ з паўдзсятка сяброў-яўрэяў. — Ён пацёр бараду пальцам, глянуў у люстэрка і пачаў скрэбці зноў.

— Твае сябры гэтак жа не ўсе першага гатунку.

— Правільна. Ёсць і паскуды. Але ім далёка да Роберта Кона. І смешна тое, што ён хлопец нішто. Мне падабаецца. Але гнюсота такая, страх!

— Часамі ну проста — анёл.

— Ведаю. І ў гэтым самая жудасць.

Я засмяяўся.

— Смейся, смейся, табе што,— прамовіў Біл. — Пасядзеў бы ты з ім да другой гадзіны ночы.

— А што? Стала моташна?

— І не кажы. Што там за гісторыя ў яго з Брэт? Няўжо між імі нешта было?

Біл ухапіўся за бараду і пачаў яе варочаць.

— Напэўна. Яна ездзіла з ім у Сан-Себасцьян.

— Вось яшчэ дурасць апанавала! Навошта ён ёй?

— Ёй хацелася пакінуць Парыж, адна ж яна нікуды не ездзіць. Гаворыць, яна думала, што гэта яму на карысць.

— Ну і людзі! Робяць чорт ведае што! Паехала б з кім-небудзь іншым, са свайго асяроддзя. Альбо з табой,— ён папярхнуўся на гэтым слове,— альбо са мной. Чаму, напрыклад, не са мной? — Ён уважна агледзеў сябе ў люстэрка і шлёпнуў на шчокі густой мыльнай пенай. — Вось сумленны твар. Вось твар, якому можа даверыцца кожная жанчына.

— Яна ж яго ніколі не бачыла.

— Дарэмна. Усе жанчыны павінны яго бачыць. Твар гэты трэба дэманстраваць на ўсіх экранах краіны. Яго здымак трэба дарыць кожнай жанчыне пасля вянчання. Матцеры павінны гаварыць дочкам пра гэты твар. Сын мой,— ён паказаў на мяне брытвай,— ідзі з гэтым тварам на Захад, і ты праславіш нашу айчыну.

Ён нагнуўся над тазам, абмыў свой твар халоднай вадой, працёр адэкалонам і доўга глядзеўся ў люстэрка, адтапырыўшы верхнюю губу.

— Божа мой, які агідны твар! — прамовіў ён, любуючыся, і змоўк. — А што тычыцца твайго гэтага Роберта Кона, дык ён як струп на шыі, к чорту яго, і я вельмі рад, што ён

застаецца тут і мы паедзем лавіць рыбу без гэтага шэльмы.

— Што праўда, то праўда.

— Будзем лавіць фарэль. Будзем лавіць фарэль на рацэ Іраці, а цяпер хадзем снедаць і напампуемся віном на ўсю дарогу. А потым на аўтобусе з вецяркою.

— Давай у «Ірунью», паядзім і на старт, — павесялеў я.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦАТЫ

Было нясцерпна гарача на плошчы, калі мы, паснедаўшы, з мяшкамі і спінінгамі ў чахлах, рушылі да аўтобуса, каб ехаць у Бургетэ. На даху аўтобуса ўжо сядзелі людзі, па драбінах карабкаліся яшчэ пасажыры. Біл узлез наверх, Роберт Кон сеў побач — заняў мне месца, а я пайшоў назад у атэль і прыхапіў на дарогу некалькі бутэлек віна. Калі я вярнуўся, аўтобус быў бітком набіты. На чамаданах і скрынках, наваленых на даху, ціснуўся народ, і жанчыны дружна абмахваліся веерамі. Сонца прыпякала. Роберт злез, вызваліў маё месца, і я прымасціўся на адзінай лаве, прымацаванай удоўж.

Роберт Кон стаяў у цяню аркады, чакаючы, калі нас адправяць. Селянін-баск з бурдзюком віна на каленях сядзеў супраць нас, упёршыся спіною ў нашы ногі. Ён падаў бурдзюк Білу і мне, і толькі я сабраўся пакаштаваць яго выраб, баск раптам загудзеў, імітуючы сігнал да адпраўкі, і гэта было так нечакана, што я праліў віно, і ўсе засмяліся. Ён папрасіў прабачэння і прапанаваў мне яшчэ раз глынуць. Выбраўшы момант, ён ізноў даў

гудок, і я ў другі раз папаўся. Жартаўнік, артыст, што ні кажы. Баскі былі задаволены. Сусед загаварыў з Білам па-іспанску, але Біл нічога не зразумеў і, каб захаваць годнасць, працягнуў яму бутэльку віна з нашых запасаў. Той адмовіўся. Вельмі горача, апроч таго, ён ужо выпіў нямала. Біл не адступаў. Сусед адпіў ніштаваты глыток, і бутэлька пайшла па руках у нашым канцы. Кожны далікатна браў бутэльку і прыкладаўся. Потым папрасілі заткнуць яе і схаваць. І ў знак падзякі ўсе наперабой пачалі нам падсоўваць свае бурдзюкі. Сяляне-баскі ехалі ў горы.

Нарэшце, пасля таго як імітатар гудка яшчэ разы два падмануў нас, аўтобус рушыў. Роберт Кюн памахаў нам на развітанне, і ўсе баскі дружна памахалі яму ў адказ. Калі мы апынуліся за горадам, стала халадней. Прыемна было сядзець высока і праязджаць пад самымі дрэвамі. Дарога вяла ўніз, аўтобус імчаўся, падымаючы коламі пыл, і пыл апускаўся на дрэвы, і праз лісцё відзён быў за намі горад на крутым абрыве над ракой. Баск, які туліўся да маіх каленяў, паказаў на горад рыльцам бурдзюка і падміргнуў нам. Потым кіўнуў галавой.

— Ну як? Любата, а?

— Слаўны народ гэтыя баскі,— абазваўся Біл.

Баск, што быў каля нас унізе, вельмі загарэў, твар цёмны, як скура на сядле. У чорнай блузе, як і ўсе астатнія. Шыя маршчыністая. Ён павярнуўся і свой бурдзюк падсунуў Білу. Біл перадаў яму пачатую бутэльку. Баск адмоўна памахаў пальцам і вярнуў бутэльку назад, уціснуўшы корак далонню. Потым падняў угору бурдзюк.

— Трымайце. Вышэй, вышэй! — загадаў ён Білу.

Узяўшы бурдзюк, Біл адкінуў галаву і падставіў рот пад струменьчык віна. Каўтаў, смактаў, апусціў мех, і з барады пачало капаць.

— Не так, не так! — крыкнулі баскі.

Гаспадар ужо сабраўся паказаць, як трэба піць, але тут нехта з моладзі выхапіў бурдзюк, падняў высока на выцягнутых руках і так моцна ціскануў, што віно з шыпеннем хлынула яму ў рот. Ён трымаў мех на адлегласці, і струмень віна, перш чым папасці ў рот, рабіў плаўную траекторыю. Хлопец каўтаў і каўтаў, спакойна і рытмічна.

— Гэй, ты, ласунчык! Чыё віно жлукціш? — не выцерпеў гаспадар.

Хлопец гарэзліва памахаў яму пальцам, а нам усміхнуўся вачамі, потым рэзка спыніў струмень, падняўшы рыльца, паклаў бурдзюк на ўлонне гаспадару, весела падміргнуў і адышоў. Гаспадар са смуткам абмацаў схуднелы бурдзюк.

Мы ўехалі ў нейкае мястэчка і спыніліся каля карчмы. Шафёр узяў там некалькі пасылак і павёў машыну далей. За мястэчкам дарога пайшла ўгору. Засеяныя нівы межавалі са скалістымі ўзгоркамі і падымаліся ўверх па спадзістых адхонах. Цяпер, калі мы ўзбраліся высока, вецер дзьмуў мацней, гайдаючы каласы. Дарога была белая і пыльная. Падняты аўтобусам пыл вісеў ззаду як заслона. Дарога выкручвалася ўсё вышэй і вышэй, і дагледжаныя залацістыя нівы засталіся ўнізе. Зрэдку яшчэ трапляліся лапіны палёў на голых схілах гор альбо каля быстрых ручаін. Мы крута павярнулі на абочыну, каб

прапусціць чараду ў шэсць мулаў, якія, адзін за адным, цягнулі вялізны фургон з таварам. І фургон і мулы былі пакрыты пылам. Зараз жа, следам, паказаўся другі фургон, з такой жа запрэжкай. Гэты быў грузаны лесам, і, калі мы аб'язджалі, паганяты мулаў падклаў пад колы тоўстыя тармазныя калодкі. Тут мясцовасць была зусім голая, узгоркі — адзін камень, а ў шчылінах ад дажджоў — цвёрдая спечаная гліна.

Мы абагнулі гару, і перад намі раптам адкрылася зялёная даліна, па якой працякаў ручай. Паабапал раскінулася мястэчка, усё ў вінаградніках, якія даходзілі да самых дамоў.

Мы спыніліся каля крамы. Шмат пасажыраў сышло з аўтобуса, і частку багажу на даху выцягнулі з-пад брызенту і спусцілі ўніз. Мы з Білам таксама злезлі і ўвайшлі ў краму — нізкае, цёмнае памяшканне, у якім віселі пад столлю сёдлы і вупраж, драўляныя вілы, вязкі парусінавых чаравікаў на вераўчанай падэшве, вядліна і сала, белыя вяслы часнаку і гірлянды кілбас. Тут было халаднавата і змрочна, і мы стаялі перад доўгім драўляным прылаўкам, за якім дзве жанчыны прадавалі віно. На паліцах за імі — закускі і розны іншы тавар.

Мы выпілі па чарцы мясцовай гарэлкі і за ўсё заплацілі сорак сентыма. Я даў жанчыне пяцьдзсят, каб яна пакінула сабе на чай, але тая, думаючы, што я не пачуў цаны, барзджэй сунула мне здачу.

Увайшлі два баскі, з якімі мы ехалі, і абавязкова захацелі з намі выпіць. Спачатку яны пачаставалі нас, а потым мы пачаставалі іх, тады яны паляпалі нас па плячы і пачаставалі

яшчэ раз. Тады мы зноў паднеслі ім па чарцы, і ўсе разам выйшлі на сонца і палезлі на верх аўтобуса. Цяпер ужо месца хапала ўсім, і баск, які пёкся каля мяне на жалезным даху, сеў паміж Білам і мной. Жанчына, што прадавала напіткі, выйшла з крамы, выціраючы рукі аб фартух, і загаварыла з нейкім дзядзькам у аўтобусе. З'явіўся шафёр з дзвюма пустымі паштовымі кайстрамі, сеў за руль, навокал замахалі, і аўтобус рушыў.

Зялёная даліна хутка засталася ззаду, і мы зноў апынуліся ў гарах. Сусед з бурдзюком і Біл пачалі размову.

Нехта перагнуўся да нас цераз спінку лавы і запытаў па-англійску:

— Вы амерыканцы?

— Вядома.

— Я жыў там,— сказаў ён.— Гадоў сорак назад.

Гэта быў стары чалавек, смуглы, як і ўсе, з сівай шчаціністай барадой.

— Ну, і як?

— Вы аб чым?

— Спадабалася ў Амерыцы?

— О, я ў Каліфорніі быў. Вельмі спадабалася.

— Чаму ж не засталіся там?

— Вы аб чым?

— Чаму вярнуліся адтуль?

— О! Я вярнуўся жаніцца. І збіраўся туды зноў, але мая жонка не любіць вандраваць. А вы адкуль самі?

— З Канзас-Сіці.

— Я там быў,— сказаў стары.— Я быў у Чыкага, у Сэнт-Луісе, у Канзас-Сіці, у Дэнверы, у Лос-Анджэлесе, у Солт-Лейк-Сіці.

Ён старанна пералічыў усе гарады.

- А доўга вы былі ў Амерыцы?
- Пятнаццаць гадоў. Потым я прыехаў назад і ажаніўся.
- Вып'ем?
- Чаму ж не, — ажывіўся стары. — Гэтага ў Амерыцы не дастанеш.
- Колькі хочаш, абы былі грошы.
- А вы сюды прыехалі чаго?
- На фэст у Памплону.
- Вам падабаецца бой быкоў?
- Вельмі. А вам?
- Дзіва што. Як гэта, каб не падабаўся. — Крыху памаўчаўшы, стары запытаў: — А зараз куды едзеце?
- У Бургетэ, рыбу лавіць.
- Ну то, дай божа, каб налавілі, каб многа налавілі.

Стары паціснуў нам рукі і павярнуўся спіной. Баскі глядзелі на яго з пашанай. Ён усеўся выгодней і мне ўсміхаўся, калі я паварочваў галаву, азіраючы мясцовасць. Аднак гутарка з амерыканцам, відаць, знясіліла яго. Больш ён не сказаў ні слова.

Дарога бралася ўсё вышэй і вышэй. Мясцовасць была голая, глеба гліністая, усюды тырчала каменне. Пры дарозе ніякай травы. За намі ўнізе ў святле расцілалася даліна, а яшчэ далей, на схілах, — квадраты палёў, зялёныя і жоўтыя, і на самым гарызонце — дзівосныя абрысы бурых гор. З пад'ёмам краявід паступова мяняўся. Аўтобус павольна ўспаўзаў па крутой дарозе, і на поўдні паказваліся ўсё новыя горы. Потым дарога пераваліла цераз грэбень, выраўнялася і ўвайшла ў лес. Гэта быў лес коркавага дубу, і праменні сонца залатымі плямамі прабіваліся праз лісцё. У глыбіні паміж дрэў пасвілася жывёла. Мы

праехалі цераз лес, дарога зноў запятляла па ўзвышшах, і перад намі адкрылася хвалістая зялёная раўніна, а за ёю чарада цёмных гор. Яны не былі падобны на тыя бурныя, асмаленыя сонцам, што засталіся ззаду. Яны абраслі лесам, і па іхніх схілах спаўзалі аблогі. Зялёная раўніна, парэзаная агароджамі, раскінулася ўшырыню, і дарога бялела паміж двума радамі дрэў, перасякаючы яе з поўначы на поўдзень. Спусціўшыся з узгорка, мы ўбачылі чырвоныя дахі і белыя будынкі Бургетэ, а за імі на вяршыні бліжэйшай гары шэры жалезны дах Рансевальскага кляштара.

— Глядзі, Рансеваль! — сказаў я.

— Дзе?

— Вунь там, дзе пачынаюцца горы.

— Холадна, — заўважыў Біл.

— Тут высока. Тысяча дзвесце метраў.

— Страшэнна холадна, — паўтарыў Біл.

Аўтобус выехаў на роўную прамую дарогу і памчаўся ў Бургетэ. Мы праехалі скрыжаванне і мост цераз рэчку. Дамы Бургетэ стаялі шарэнгай абাপал дарогі. Бакавых вуліц не было. Мінуўшы касцёл і школьны двор, аўтобус спыніўся. Мы выйшлі, і шафёр падаў нам мяшкі і вудзінкі. Падышоў карабінер у трывуголцы і жоўтых папругах крыж-накрыж.

— Што ў вас тут? — ткнуў ён пальцам у чахол з вудзінкамі.

Я паказаў.

— А дазвол лавіць рыбу ў вас ёсць?

Я паказаў дазвол.

Ён глянуў на чысло і махнуў нам рукой.

— Ну як? Правільна? — запытаў я.

— Усё ў парадку.

Мы ішлі ў гасцініцу сярод выбеленых му-

раваных домікаў, і жыхары сачылі за намі, цэлымі сем'ямі седзячы ў дзвярах.

Гаспадыня гасцініцы, тоўстая жанчына ў акулерах, выйшла з кухні і прывіталася з намі. Зняла акулеры, працёрла і начапіла зноў. На дварэ мацнеў вецер, і ў гасцініцы было холадна. Гаспадыня паслала з намі наверх служанку паказаць нам пакой. Там былі два ложка, умывальнік, адзежная шафа і вялікая гравюра ў рамцы — «Рансевальская божая маці». Аканіцы дрыжалі ад ветру. Вокны выходзілі на поўнач. Мы памыліся, надзелі світэры і спусціліся ў сталовую. Падлога была каменная, столь нізкая, сцены абшыты дубам. Аканіцы ўжо зачынілі, і ў пакоі стаяў такі холад, што відаць было дыханне.

— Ах, ты, божа! — занепакоіўся Біл. — Няўжо і назаўтра такая сцюжа? У такое надвор'е плюхацца ў вадзе мяне сам чорт не вытурыць.

Паводдаль у кутку стаяла піяніна. Біл падышоў і пачаў іграць.

— Гэта каб сагрэцца.

Я адшукаў гаспадыню і запытаў, колькі каштуе пакой і сталаванне. Яна склала рукі пад фартухом і прамовіла, гледзячы ў другі бок:

— Дваццаць песет.

— Што вы! У Памплоне і то мы плацілі не больш.

Яна нічога не адказала, толькі зняла акулеры і пачала праціраць іх фартухом.

— Гэта дорага. Мы плацілі столькі ж у вялікім атэлі.

— У нас ёсць ванная.

— А дзешавейшых пакояў у вас няма?

— Улетку няма. Цяпер самы сезон.

Апроч нас, у гасцініцы не было ні душы. Нічога не зробіш, падумаў я, перабудзем некалькі дзён.

— Гэта з віном?

— А то як жа.

— Добра. Застаёмся.

Я вярнуўся ў сталовую. Біл усё яшчэ іграў. Перабіраючы клавiшы, ён дыхнуў на мяне, паказаў, што холадна. Я сеў за стол і пачаў разглядаць малюнкi на сценах. На адным былі мёртвыя трусы, на другім фазаны, таксама мёртвыя, на трэцім мёртвыя качкі. Карціны былі цёмныя, бляклыя. На буфеце выстраілася чарада вінных бутэлек. Я агледзеў іх. Біл іграў.

— Каб гэта гарачага пуншу з ромам,— прамовіў ён. — Музыка нешта не грэе.

Я выйшаў і пагаварыў з гаспадыняй на конт пуншу — што гэта такое і як яго робяць. Праз некалькі мiнут служанка прынесла гліняны гладыш, з якога, як з коміна, валіла пара. Біл адышоў ад піяніна, і мы пілі гарачы пунш і слухалі як шуміць вецер.

— Не адчуваецца, што тут многа рому,— заўважыў я, падышоў да буфета, дастаў бутэльку з ромам і ўліў у гладыш паўшклянкі.

— Явачным парадкам,— усміхнуўся Біл. — Без дазволу законнай улады.

Увайшла служанка і пачала накрываць к вячэрняму сталу.

— Ну і дзьме, чорт бы яго ўзяў! — прамовіў Біл.

Служанка прынесла поўную місу гарачага супу з гародніны і віно. Потым нам падалі смажаную фарэль, потым нейкага мяса падамашняму і добрую талерку суніц. Пілі мы шмат, тут мы не прагадалі, і служанка, збян-

тэжаная, моўчкі насіла віно. Тоўстая гаспадыня нейк раз зазірнула ў сталовую і палічыла пустыя бутэлькі.

Павячэраўшы, мы падняліся ў свой пакой, і курылі, і чыталі ў пасцелі, каб сагрэцца. Уночы я прачнуўся і доўга слухаў, як вые вецер. Потым сцішыўся ў цяпле.

РАЗДЗЕЛ ДВАНАЦАТЫ

Раніцай, прачнуўшыся, я першым чынам глянуў у акно. Неба праяснілася, і ў гарах не віселі хмары. На дварэ стаяла некалькі фурманак і стары дыліжанс с патрэсканым ад непагадзі драўляным дахам. Відаць, яму далі адстаўку, калі з'явіліся аўтобусы. На фурманку ўскочыў казёл і адтуль на дыліжанс. Здраўшы галаву, ён трос барадой на коз, што таўкліся ўнізе, і, калі я замахнуўся на яго, у момант саскочыў.

Біл яшчэ спаў, і я нячутна адзеўся, абуў чаравікі ў калідоры і спусціўся. Усюды было ціха. Я адкінуў завалу і выйшаў. Раніца была халаднаватая, сонца яшчэ не высушыла расы, што выступіла скрозь, як толькі суняўся вецер. Пад павеццю за гасцініцай я знайшоў нейкую рыдлёўку і пайшоў да рэчкі накапаць чарвей. Рэчка была чыстая і плыткая, але наўрад ці ў ёй вадзілася фарэль. Я ўсадзіў рыдлёўку ў мокрую траву і адварнуў пласт зямлі. Пад ім варушыліся чэрві. Як толькі я падняў пласт, яны пахаваліся, і я стаў капаць асцярожна і набраў вельмі многа. Я капаў каля самай вады і напоўніў чарвямі дзве бляшанкі з-пад тытуню і зверху прысыпаў іх зямлёю. Козы сачылі за маёй работай.

Калі я вярнуўся ў гасцініцу, гаспадыня была на кухні, і я папрасіў, каб нам далі кофе і прыгатавалі сьнеданне з сабой. Біл прагнуўся і сядзеў на ложку.

— Бачыў цябе ў акно. Перашкаджаць не хацеў. Ты што гэта, хадзіў шукаць скарб ці свае грошы закопваў? — пажартаваў Біл.

— Лодар ты, абібок!

— Працаваў на карысць грамадства? Цудоўна! Працуй кожную раніцу, і ніякай гімнастыкі.

— Уставай, гультай, годзе валяцца!

— Што? Уставаць? Я сам ніколі не ўстаю.

Ён кульнуўся ў пасцель і нацягнуў на сябе коўдру:

— А ну, паспрабуй пераканай мяне.

Я моўчкі збіраў свае прыладдзі і складваў у мяшок.

— Што, апёкся? Прапала ахвота? — запытаў Біл.

— Уніз пайду, чаго-небудзь з'ем.

— Ах, есці? Так бы ты і сказаў. Я думаў, што ты проста ўспароць мяне хочаш. Есці? У ядзе сэнс жыцця. Ідзі накапай яшчэ чарвей, а я не забаўлюся.

— Пайшоў ты к чорту!

— Працуй, працуй, грамадства ацэніць. — Біл надзеў кальсоны. — Праяўляй іронію і літасць.

Я выйшаў з пакоя, забраўшы мяшок, сачкі і вудзінкі.

— Гэй, рыбалю, вярніся!

Я прасунуў галаву ў дзверы.

— Праявіў бы хоць кроплю іроніі і літасці. Я пакруціў каля носа пальцамі.

— Гэта не іронія.

Спускаючыся па лесвіцы, я чуў, як Біл на-

пываў: «Іронія і літасць. Калі ты адчуеш... Іроніі дай ім, літасці дай ім! Каб сэрцам адчулі... Іроніі кроплю, літасці кроплю!..» Ён напываў гэту песню да самай сталовай на матыў «Звоняць званы мне, клічуць мяне».

Я сядзеў за сталом, чытаючы іспанскую газету тыднёвай даўнасці.

— Што гэта ты плячеш пра іронію і літасць?

— А ты не ведаеш?

— Не. Чыя гэта выдумка?

— Усіх і кожнага. У Нью-Йорку павар'яцелі на гэтым. Як некалі на атракцыёне Фратэліні.

Увайшла служанка, прынесла нам кофе і грэнкі — падсмажаны хлеб з маслам.

— Запытай, ці ёсць у іх варэнне, — прамовіў Біл. — Паразі яе іроніяй.

— Ёсць у вас варэнне?

— Дзе ж тут іронія? Шкада, што я сам не гавару па-іспанску. Кофе быў духмяны, смачны, і пілі мы з шырокіх кубкаў. Служанка прынесла ў шкляным слоіку малінавае варэнне.

— Дзякуй.

— Ды не так. З іроніяй трэба. Загні што-небудзь пра дыктатара Прыма-дэ-Рывера.

— Я б мог запытаць, якое варэнне яны вараць зараз у Рэспубліцы Рыфаў.

— Слаба. Не ўмееш. Не смешна. Іронію трэба адчуваць, літасць трэба мець. Скажы што-небудзь жаласнае.

— Роберт Кон.

— Нішто. Гэта ўжо лепш. А цяпер скажы: чаму Роберт Кон заслугоўвае літасці? Толькі з іроніяй.

Біл сербануў добры глыток кофе.

— Ідзі ты, ведаеш куды,— агрызнуўся я.—
Знайшоў час кепікі строіць у такую рань.

— Ага, папаўся! А яшчэ ў пісьменнікі лезеш. Ты самы звычайны газетчык. Карэспандэнт-валацуга. Касмапаліт без бацькаўшчыны. Ты павінен быць повен іроніі і літасці. Устанеш, расплюшчыш вочы, і адчувай, што яны ў цябе ёсць.

— Давай, давай. Дзе ты набраўся такога розуму?

— Усюды, ад усіх. Ты што, нічога не чытаеш? Ні з кім не сустракаешся? Ведаеш, хто ты? Ты адшчапенец. Чаму ты не жывеш у Нью-Йорку? Тады б ты гэта ведаў. Чым я магу табе дапамагчы? Кожны год прыязджаць і вучыць цябе?

— Выпі яшчэ кофе,— параіў я.

— Кофе — гэта добра. Кофе табе карысны. У ім ёсць кафеін. Цудоўны сродак для адшчапенцаў. Кафеін садзіць мужа на каня, а жонку кладзе ў мужаву магілу. Ведаеш, у чым твая бяда? Ты экспатрыянт. Прычым найгоршага гатунку. Няўжо табе не гаварылі пра гэта? Ні адзін чалавек, які пакінуў сваю радзіму, не надрукаваў нічога людскага. Нават у газетах.

Ён дапіў кофе.

— Ты экспатрыянт. Адарваўся ад роднай глебы, набраўся манернасці. Фальшывыя еўрапейскія стандарты загубяць цябе. П'янства угробіць. Жанчыны ўскруцілі табе галаву. Секс. Балбочаш цэлымі днямі і нічога не робіш. Экспатрыянт, вось ты хто. З кафэ ў рэстаран, з рэстарана ў кафэ.

— Хочаш сказаць, жыву ў раскошы? А калі ж працаваць тады? — запытаў я.

— А ты і не працуеш. Адны кажучь, жы-

веш на ўтрыманні жанчын. Другія, што ты не мужчына, што ты імпатэнт.

— Не тое. Проста няшчасны выпадак.

— Ніколі не гавары пра гэта,— спяхмурнеў Біл. — Не прызнавайся. Тайна. Сакрэт. Як першы веласіпед Генры Форда.

Ён кідаўся словамі як жанглёр, а тут раптам змоўк. Ці не падумаў, што абразіў мяне намёкам на імпатэнтнасць? Мне хацелася завесці яго зноў — няхай трэплецца.

— Не было ў яго веласіпеда. Ён ездзіў на кані.

— Казалі, быў веласіпед, на трох колах.

— Ну і што? Самалёт таксама на трох колах. Кіраванне такое ж.

— Але ж на педалі не трэба націскаць.

— Твая праўда,— згадзіўся я. — На педалі не трэба націскаць.

— Адставіць. Нецікава.

— А мне што. Веласіпед — таксама вынаходка.

— Форд і пісьменнік добры,— заўважыў Біл. — І ты таксама хлопец добры, цудоўны хлопец, малайчына. Ці хваліў цябе хто калі-небудзь?

— Знайшоў добрага хлопца! Зусім я не малайчына.

— Не прыкідвайся. Ты чартоўскі добры хлопец, і нікога я так не люблю, як цябе. У Нью-Йорку, вядома, я б гэтага не сказаў. Там бы ўраз вырашылі, што я мужалюб. Гэта было прычынай Грамадзянскай вайны. Аўраам Лінкальн быў мужалюб. Ён быў закаханы ў генерала Гранта. Гэтак жа як і прэзідэнт Джэферсан Дэвіс. Лінкальн вызваліў рабоў, пабіўшыся аб заклад. Судовая справа Дрэда Скота была сфабрыкавана Лігай сухога закону.

Джудзі О'Грэдзі і Палкоўнікава дама былі ў душы лесбіянкi. Секс растлумачвае ўсё. — Біл памаўчаў. — Ну як, гаварыць?

— Гавары.

— Больш нічога не ведаю. Астатняе да скажу ў абед.

— Стары пацук!

— Ад пацука чую.

Мы ўсунулі ежу і дзве бутэльнікі віна ў рукзак, і Біл начапiў яго. Вудзiнкi і сачкi я ўскiнуў на плячо. Мы пайшлi дарогаю, перайшлi цераз паляну і выйшлi на лугавую сцежку, што вяла ў лес на схiле гары. Лугi былі няроўныя, трава густая, але нiзкая, пагрызеная авечкамі. Каровы пасвiлiся вышэй, у гарах. З лесу чуваць былі iх званкi.

Сцежка прывяла нас да бярвяна, перакiнутага цераз ручай. Бярвяно было абстругана, сагнутае маладое дрэўца замяняла поручнi. Каля ручая на пясчаным дне плыткай затоки чарнелi апалонiкi. Мы паднялiся на стромкi бераг і пайшлi зноў праз лугi і сенажацi. Азiрнуўшыся, мы бачылi белыя домiкi і чырвоныя дахi Бургетэ і белую дарогу, па якой iмчаўся грузавiк, падымаючы воблака пылу.

За лугамi нам папаўся яшчэ адзiн ручай, быстрэйшы. Пясчаная дарога спускалася к броду і адтуль падымалася ў лес. Мы перабралiся цераз ручай па бярвяне нiжэй броду, выбралiся на дарогу і ўвайшлi ў лес.

Лес быў букавы, дрэвы вельмi старыя. Карэнне вылазiла з зямлi, галiны пераплялiся. Мы iшлi па дарозе мiма тоўстых ствалоў, і сонечныя зайчыкi, прабiваючыся праз гушчу лiсця, скакалi ў траве каля нашых ног. Навокал волаты дрэвы, лiсцяная страхы, але ў лесе не было змрочна. Нi падлеску, нi кустоў

не было, толькі мяккая, свежая трава, зялёная-зялёная, і прасторна расстаўленыя, магутныя шэрыя дрэвы, і ўражанне было такое, нібы гуляеш у парку.

— Вось гэта прырода,— сказаў Біл.

Мы ўзбіраліся на гару, увайшлі ў густалесе, а дарога ўздымалася ўсё вышэй і вышэй. Часам яна раптоўна нырала, потым ізноў крута ўзлятала ўверх, а мы ўсё ішлі ды ішлі, слухаючы лясны шум і званкі мірнай жывёлы. Нарэшце дарога вывела нас на вяршыню. Мы стаялі на грэбені самай высокай грады лясістых гор, якімі мы любаваліся з Бургетэ. На прагаліне паміж дрэвамі, на сонечным баку, раслі суніцы.

Потым дарога выбралася з лесу і пайшла нізам паўз грэбень. Перад намі былі рэдкія бязлесныя ўзгоркі і зараснікі жаўтазелю на шырокіх палянах. Паводдаль збоку цёмныя дрэвы і шэрыя валуны адзначалі стромкі бераг ракі Граці.

— Нам трэба ісці дарогай паўз грэбень, абмінуць гэтыя ўзгоркі, дайсці да таго лесу на беразе і спусціцца ў даліну Граці,— паказаў я.

— Вось дык прагулачка, тфу! — вылаяўся Біл.

— Далекавата. Дайсці туды, налавіць рыбы і спакойненька вярнуцца дадому.

— Спакойненька. Ткнуў у неба пальцам. Давалачэўся без ног туды і назад будзеш тупаць язык высалапіўшы, вась і ўсё рыбалоўства.

Падарожжа было доўгае, мясцовасць прыгожая. Стамлёныя, змораныя, мы абмінулі горы і з абрывістага берага сышлі ў нізину Рыо-дэ-ла-Фабрыка.

Дарога вырвалася з лясной цяністасці ў

Ілюстрацыі

УЛАДЗІМІРА ЯШКЕ

сонечную спякоту. Наперадзе была рака. За ракой узвышаўся ўзгорак, на схілах якога расла грэчка і белы домік туліўся пад купаю дрэў. Было вельмі гарача, і мы спыніліся пад дрэвамі каля плаціны.

Біл паклаў мяшок пад дрэвам, мы сашрубавалі вудзільны, начапілі шпулькі, прыладзілі ўсё іншае і падрыхтаваліся рыбачыць.

— А ты ўпэўнены, што ў гэтай лужыне ёсць фарэль? — запытаў Біл.

— А як жа. Аж кішыць.

— Я буду лавіць на муху. Ёсць у цябе мухі Макгінці?

— Ёсць. На, вазьмі.

— А ты як? На чарвяка?

— Вядома. Я буду тут, на плаціне.

— Тады я вазьму мух з сабою. — Ён насадзіў адну на кручок. — Куды лепш ісці?

— Уніз лепш. Але і наверху рыбы поўна.

Біл пайшоў берагам па цячэнню.

— Чарвей вазьмі, чарвей,— параіў я.

— Пакінь сабе. Калі не будуць брацца на муху, пахаджу, пагуляю і вярнуся.

Біл спыніўся, углядаючыся ў раку.

— Слухай,— крыкнуў ён праз шум плаціны,— а ці не схаваць нам віно ў крыніцу, што каля дарогі?

— Не турбуйся, схаваю,— адказаў я.

Біл памахаў мне рукой і пайшоў. Я выцягнуў з мяшка абедзве бутэлькі і панёс іх на дарогу, дзе з жалезнай трубы выцякала крынічка. Ніжэй трубы над раўчуком ляжала дошка. Я шчыльна загнаў коркі і, падняўшы дошку, апусціў бутэлькі ў ваду. Вада была такая халодная, што пальцы і кісьць адразу анямелі. Я паклаў дошку на месца, спадзеючыся, што чужыя аматары не дабярцуца.

Спінінг напaгaтoвe стаяў каля дрэва. Я забраў яго, прыхапіў сачок, бляшанку з чарвямі і пайшоў на плаціну. Яе збудавалі, каб зрабіць раку прыгоднай для лесасплаву. Застаўка была паднята, і я, сеўшы на брус, назіраў, як плынь ракі, спакойная перад запрудай, бурна накіроўваецца ў вадаскат. За плацінай, там, дзе шумела і пенілася вада, было глыбока. І толькі я сабраўся чапляць прынаду, як з белай пены выскачыла на вадаскат фарэль і яе панесла ўніз. І адразу ж, не паспеў я начапіць чарвяка, другая выскачыла на вадаскат і знікла ў пырсках і грукатанні патока. Я прывязаў грузіла і закінуў лёску ў пеністую ваду каля самай плаціны.

Я не адчуў, як узяла першая фарэль; зразумеў, што торгае, толькі выбіраючы лёску, ірвануў і выцягнуў рыбу з белапеннага віру на драўляны насціл. Фарэль білася і тузалася, згінаючы вудзільна ледзь не папалам. Гэта была добрая фарэль. Я стукнуў яе галавой аб бярвяно, яна затрапятала, выцягнулася і заснула. Я паклаў рыбіну ў мяшок.

А пакуль я з ёю займаўся, фарэлі выскаквалі з ракі чарадою і плюхаліся ў вадаскат. Я паспешна начапіў прынаду, закінуў вуду і такім жа чынам злавіў яшчэ адну. Неўзабаве я набраў шэсць штук. Усе яны былі прыблізна аднолькавага памеру. Я паклаў іх радочкам, галава да галавы, і доўга глядзеў. Яны былі прыгожага колеру, цвёрдыя і дужыя ад халоднай вады. Дзень быў спякотны, і я тут жа разрэзаў іх, выпатрашыў, выдраў жабры і выкінуў усё гэта на бераг. Потым спусціўся сам, вымыў фарэлі ў чыстай, сцюдзёнай вадзе вышэй плаціны, нарваў папараці і пачаў укладваць іх у мяшок: слой папараці — тры фа-

рэлі, слой папараці — і яшчэ тры фарэлі, зверху таксама слой папараці.

Фарэль у зеляніне — вельмі прыгожа. Мяшок патаўсцеў, і я паклаў яго пад дрэва ў цень.

На плаціне было вельмі горача, і я паставіў бляшанку з чарвямі ў цень каля мяшка, дастаў кнігу і сеў пад дрэвам пачытаць, пакуль не з'явіцца Біл перакусіць.

Было крыху за поўдзень, ценю малавата, але я сядзеў, прыхіліўшыся да камля двух дрэў, што зрасліся ў адно, і чытаў. Гэта быў зборнік аповяданняў А. Э. Мэзана, і чытаў я дзівоснае аповяданне пра тое, як адзін чалавек замёрз у Альпах, праваліўся ў ледавік і прапаў. І яго нявеста дала слова чакаць свайго жаніха дваццаць чатыры гады, пакуль ледавік не вынесе яго цела ў марэну. Верны жаніх яе таксама чакаў, можа, яны і цяпер чакаюць, але раптам з'явіўся Біл. Ён трымаў у руцэ спінінг, сачок і торбу з фарэлямі і ўвесь спацеў. За шумам плаціны я не чуў яго крокаў.

— Ну, колькі налавіў? — запытаў Біл.

— Шэсць штук. А ты?

Біл сеў, разгарнуў торбу, паклаў вялікую рыбіну на траву. Потым дастаў яшчэ тры — адна большая за другую, і акуратна, радочкам размясціў іх у цяньку. Твар яго быў потны і шчаслівы.

— А як у цябе?

— Дабнейшыя.

— Пакажы.

— Я схаваў.

— Раскажы хоць якія?

— З тваю самую маленькую.

— Брэшаш!

- Каб жа брахаў, а то праўда.
- На чарвяка браў, ныйначай!
- Ага.
- Гультай, цюхцель, ёлапень!

Біл паклаў фарэлі ў торбу і, размахваючы сваім трафеем, рушыў да ракі. Ён быў па пояс мокры, і я здагадаўся, што лавіў ён рыбу, ходзячы па вадзе.

Я падняўся на дарогу і забраў бутэлькі з віном. Яны былі халодныя, і, пакуль я вяртаўся, на шкле кропелькамі выступіла раса. Я расклаў наш полудзень на газеце, адну бутэльку адаткнуў, а другую паставіў пад дрэвам. Падышоў Біл, напхаўшы папараці ў торбу, выціраючы рукі.

— Праверым, што за віно.— Біл выцягнуў корак, падняў бутэльку і глынуў як мае быць. — У-у-у! Аж у вочы стукнула.

— Дай пакаштаваць.

Віно было, як лёд, і гаркаватае на смак.

— Не так ужо і дрэнна,— пахваліў Біл.

— Добра, што халоднае,— сказаў я.

Мы разгарнулі скруткі з ежай.

— Курыца.

— Крутыя яйкі.

— Дай трошкі солі.

— Спачатку яйцо, а потым курыца,— распарадзіўся Біл. — Нават Браян у гэтым разбіраўся.

— Ён памёр. Учора прачытаў у газеце.

— Што ты кажаш? Не можа быць.

— Праўда. Браян памёр.

Біл адклаў напалову аблупленае яйцо.

— Джэнтльмены,— прамовіў ён, выцягваючы з газеты курыную ножку,— я перайначваю парадак. У імя Браяна. У гонар Вялікага Грамадзяніна. — Спачатку курыца, а потым яйцо.

— Цікава, а ў які дзень бог стварыў курыцу?

— Вось яшчэ, адкуль нам гэта ведаць! — сказаў Біл, абсмоктваючы ножку. — Не задавай пытанняў. Кароткае жыццё наша на зямлі. Дык будзем жа чэрпаць асалоду, верыць і дзякаваць.

— З'еш яйцо.

Біл размахваў курынай ножкай у адной руцэ і бутэлькай у другой.

— Узрадуемся дарам благаславёным. Выкарыстаем плоць птушак нябесных, акропім яе сокам вінаградных лоз. Карыстайся, пакуль жывы, брат мой.

— Глытай першы, а я потым, брат мой.

Біл такі добра глынуў.

— Ёсць і на тваю долю, брат мой. — Ён перадаў мне бутэльку. — Прэч сумненні, да лоў хістанні! Не будзем калупацца рукамі малпы ў спрадвечных тайнах курынага хлява. Прымем гэты цуд на веру і скажам проста — далучы свой голас да майго, брат мой... А што я павінен сказаць, а? — Ён ткнуў у мяне курынай ножкай і гучна прамовіў: — Я скажу табе. Мы скажам — і я асабіста ганаруся гэтым — мы скажам, уклечыўшы разам з табою, брат мой: не саромейцеся, людзі добрыя, схіляць калені тут, на ўлонні вялікай прыроды! Памятайце, што лясы былі першымі божымі храмамі. Уклечым і ўсклікнем: не ешце курынага мяса, бо такая ж плоць і ў Менкена.

— На, вазьмі. Выкарыстай і адсюль крыху, — сказаў я.

Мы адаткнулі другую бутэльку.

— У чым жа справа? Чаму табе не падабаўся Браян? — запытаў я.

— Я любіў Браяна. Мы былі як родныя браты.

— Дзе ты з ім пазнаёміўся?

— Ён, Менкен і я вучыліся разам у школе Святога Крыжа.

— І Фрэнкі Фрыч з вамі, баксёр.

— Няпраўда. Фрэнкі Фрыч вучыўся ў Фордгемскім універсітэце.

— А я вучыўся ў школе Лаёлы разам з біскупам Мэнінгам.

— Няпраўда, — абурыўся Біл. — Гэта я вучыўся ў школе Лаёлы разам з біскупам Мэнінгам.

— Што? Стукнула ў галаву?

— Віно?

— Мабыць.

— Не віно, а вільгаць. Прэч гэту шкодную вільгаць!

— Вып'ем яшчэ? — запытаў я.

— А ў нас гэта ўсё?

— Толькі дзве бутэлькі.

— Ведаеш ты хто? — Біл масленымі вачамі глядзеў на бутэльку.

— Не.

— Ты агент Лігі змагароў за цвярозасць.

— Я вучыўся ў школе Божае Маці з Уэнам Б. Уілерам, шэфам Лігі.

— Няпраўда, — ускіпеў Біл. — Гэта я вучыўся ў Камерцыйным каледжы Асціна з Уэнам Б. Уілерам. Ён быў нашым старастам.

— А мне ўсё роўна, — сказаў я. — Далоў п'янства!

— І я так думаю, дарагі калега, — згадзіўся Біл. — Далоў п'янства, і прападай мая галава.

— Ты ачмурэў.

- Ад віна?
- Іменна.
- Усё можа быць.
- Хочаш уздымнуць?
- Ага.

Мы ляглі галовамі ў цень і пазіралі ў неба праз дрэвы.

- Ты спіш?
- Не,— абазваўся Біл. — Думаю.

Я заплюшчыў вочы. Прыемна было ляжаць на зямлі.

- Скажы мне, як у цябе з гэтай Брэт?
- А што? — насцеражыўся я.
- Ты быў у яе закаханы?
- Быў.
- Доўга?
- З перапынкамі, а наогул доўга.
- Вось чорт! Даруй, браток.
- Ат, цяпер усё роўна. Пляваць мне на ўсё.

— Праўда?

— Праўда. Адно толькі, лепш не гаварыць пра гэта.

- Ты не сярдуеш, што я запытаў?
- А нашто мне злосць распальваць?

— Паспрабую заснуць. — Біл закрыў твар газетай. — Скажы, Джэк, ты сапраўды католік?

- Фармальна.
- Як гэта разумець?
- Як хочаш.

— Ну добра, буду спаць. І ніякай філасофіі. Не будзі мяне.

Я таксама заснуў. А калі прачнуўся, Біл упакоўваў рюкзак. Пачынала вечарэць, і доўгія цені дрэў клаліся на плаціну. Ад ляжання на зямлі я не мог разагнуцца.

— Што з табой? Не выпсаўся? — запытаў Біл. — А што ты будзеш уночы рабіць?

Я пацягваўся і праціраў вочы.

— Мне прысніўся цудоўны сон, — сказаў

Біл. — Не памятаю што, але сон быў цудоўны.

— Мне нічога не снілася.

— Дарэмна, — сказаў Біл. — Усе нашы найвялікшыя бізнесмены бачылі сны. Вазьмі, напрыклад, Форда, альбо прэзідэнта Куліджа, альбо Рафелера, альбо Джо Дэвідсана.

Я разабраў нашы спінінгі і паклаў іх у чахол. Шпулькі сунуў у мяшок. Адно торбу з рыбай Біл паклаў у рукзак, другую панёс я.

— Усё забралі, нічога не забыў? — запытаў Біл.

— А чэрві?

— Вось яшчэ знайшоў дабро. Кладзі іх сюды.

Біл ужо начапіў свой груз, і я запхнуў бляшанкі з чарвямі ў адну з кішэняў рукзака.

— Усё? Нічога не пакінуў?

Я агледзеў траву пад вязамі.

— Усё.

Мы рушылі дарогаю ў лес. Да Бургетэ шлях быў няблізкі, і ўжо сцямнела, калі мы лугавою сцежкай спуściліся ў нізіну і паміж двума радамі асветленых знутры домікаў дабраліся да гасцініцы.

Мы пражылі ў Бургетэ пяць дзён і парыбачылі на славу. Ночы былі халодныя, дні гарачыя, і заўсёды дзьмуў ветрык, нават у самую спякоту. Прыемна было ў гарачыню пабыць у сцюдзёнай вадзе, а потым сядзець на беразе і грэцца на сонцы. Мы знайшлі ручай з затокаю такой глыбіні, што ў ёй можна было плаваць. Увечары мы гулялі ў брыдж утрых — з англічанінам, аматарам рыбнай лоўлі, па

прозвішчу Гарыс, які прыйшоў пехатой з Сэн-Жан-П'е-дэ-Пор і спыніўся ў нашай гасцініцы. Чалавек ён быў памяркоўны і разы два хадзіў з намі на раку Іраці. Ад Роберта Кона і Брэт з Майклам хоць бы слова.

РАЗДЗЕЛ ТРЫНАЦАТЫ

Аднойчы раніцай я прыйшоў снедаць. Англічанін Гарыс ужо сядзеў за сталом і, начапіўшы акуляры, чытаў газету, зірнуў на мяне і ўсміхнуўся.

— Добрай раніцы. Вам пісьмо,— паведаміў ён. — Быў на пошце і ўзяў разам з маімі.

Пісьмо ляжала на стале каля майго прыбора. Гарыс ізноў узяўся за газету, а я хутчэй распячатаў канвэрт. Пісьмо пераслалі з Памплону. Адпраўлена было з Сан-Себасцьяна ў нядзелю.

«Дарагі Джэк!

Мы прыехалі сюды ў пятніцу, Брэт у цяніку стала нядобра, і я прывёз яе сюды на тры дні да нашых старых знаёмых адпачыць. Прыязджаем у Памплону, атэль Мантоі, у аўторак, а якой гадзіне не ведаю. Калі ласка, прышліце запіску з аўтобусам, дзе вас знайсці ў сераду. Сардэчнае прывітанне і даруйце, што познімся, але Брэт сапраўды стала нядобра, і да аўторка яна паправіцца, яна ўжо амаль здаровая і цяпер. Я ведаю яе натуру і стараюся ёй дагаджаць, але гэта не так проста. Прывітанне ўсім хлопцам.

М а й к л .

— Які сёння дзень? — запытаў я ў Гарыса.

— Здаецца, серада. Ну так, вядома: серада. Дзіўна, у гарах забываеш лічыць дні.

— Так. Мы тут амаль тыдзень.

— Спадзяюся, вы не збіраецеся вязаджаць?

— Якраз збіраюся. І, мабыць, вымушаны будзем выехаць сёння ж дзённым аўтобусам.

— Якая прыкрасць! А я разлічваў яшчэ раз пайсці з вамі на Іраці.

— Нам трэба хутчэй у Памплону. Дамовіліся з сябрамі сустрэцца.

— Вось табе і на. Не шанцуе мне. Мы так слаўна прабавілі час тут у Бургетэ.

— Паедзем з намі ў Памплону. У брыдж будзем гуляць, а потым пачнецца надзвычай цікавы фэст.

— Паехаў бы з прыемнасцю. Запрашэнне прывабнае. Шчыра дзякую. Але ўсё ж лепей пабуду тут. Хачу палавіць рыбу. Часу ў абрэз.

— Паход на вялікую фарэль?

— І не гаварыце, пападаюцца выключных памераў.

— Пайшоў бы і я з вамі ахвотна.

— Так, так, давайце. Заставайцеся яшчэ на дзень. Будзьце малайцом.

— Не можам, сапраўды трэба ехаць у горад.

— Шкада,— прамовіў англічанін і адварнуўся.

Паснедаўшы, мы з Білам селі на лаўку перад гасцініцай пагрэцца на сонцы і абмеркаваць становішча. З цэнтра мястэчка сюды ішла дзяўчына са скураной сумкай на баку. Яна спынілася каля нас і падала тэлеграму:

— Гэта вам?

Я зірнуў на адрас: «Барнс, Бургетэ».

— Нам.

Дзяўчына дастала з сумкі кнігу, я распісаўся і даў ёй некалькі манетак. Тэлеграма

была па-іспанску: «Чацвер прыязджаю Кон».

Я паказаў тэлеграму Білу.

— Што значыць «Кон»? — запытаў ён.

— Ідыёт, вось што. Мог бы дзесяць слоў прыслаць за тую ж цану. «Чацвер прыязджаю». Коротка і няясна.

— Дым пускае, гэта ў яго манеры.

— А мы ўсё ж паедзем у Памплону. Няма сэнсу цягнуць Брэт і Майкла сюды і назад. Хутка фэст. Пашлём яму тэлеграму.

— Чаму ж не паслаць, — згадзіўся Біл. — Галоўнае, фасон. Мы ж не якія задрыпы.

Мы зайшлі на пошту і папрасілі бланк.

— Што будзем пісаць? — запытаў Біл.

— «Прыедзем вечарам». Вось і ўсё.

Мы аплацілі тэлеграму і вярнуліся ў гасцініцу. Гарыс чакаў нас, і мы ўтрох адправіліся ў Рансеваль, агледзелі кляштар.

— Цікавая мясціна, — сказаў Гарыс, калі мы выйшлі, — але вы ведаеце, я не аматар гісторыі.

— Я таксама, — дадаў Біл.

— Але ўсё ж мясціна цікавая. І я вельмі рад, што пабываў тут. Раней ніяк не мог сабрацца.

— Гэта не тое, што рыбу лавіць. Азарту няма, — заўважыў Біл. Яму англічанін падабаўся.

— Цалкам з вамі згодзен.

Мы стаялі перад старадаўняй капліцай кляштара.

— Ці не карчомка там цераз дарогу? — запытаў Гарыс. — Няўжо мае вочы мяне падманваюць?

— Як быццам карчомка, — прыгледзеўся я.

— Карчма, не іначай, — сказаў Біл.

— Прапаную выкарыстаць момант,— звярнуўся да нас Гарыс. Слова «выкарыстаць» ён пазычыў у Біла.

Мы заказалі па бутэльцы віна на кожнага. Гарыс плаціць нам не дазволіў. Ён добра размаўляў па-іспанску, і карчмар з нас двух нічога не ўзяў.

— Сябры мае, вы не ўяўляеце, як мне было прыемна з вамі.

— Слаўна, слаўна прабавілі час,— прамовіў Біл.

Гарыс быў крыху выпіўшы.

— Вы не ўяўляеце, якое гэта мае для мяне значэнне. Так мала радасці было з часоў вайны.

— Мы яшчэ калі-небудзь парыбачым разам. Вось пабачыце, Гарыс,— запэўніў Біл.

— Абавязкова. Сустрэча з вамі — шчаслівы момант майго жыцця.

— А ці не ўзяць яшчэ бутэлечку?

— Выдатна, выдатна! Ідэя,— падтрымаў Гарыс.

— Цяпер плаціць буду я, іначай і ў рот не вазьму,— сказаў Біл.

— Дазвольце мне заплаціць. Вы ж ведаеце, якая гэта для мяне прыемнасць.

— А для мяне яшчэ большая,— не згадзіўся Біл.

Карчмар прынёс чацвёртую бутэльку. Шклянкі былі на стале, і Гарыс наліў у сваю.

— Ведаеце, гэта можна цудоўна выкарыстаць,— сказаў ён, падняўшы шклянку.

Біл ляпнуў яго па плячы:

— Вы малайчына, Гарыс.

Ведаеце, прабачце, маё сапраўднае прозвішча не Гарыс, а Уілсан-Гарыс, гэта адно і тое ж, толькі цераз злучок.

— Вы малайчына, Уілсан-Гарыс,— папра-
віўся Біл,— мы называем вас Гарыс, бо вельмі
вас любім.

— Ведаеце, Барнс, вы нават не ўяўляеце,
як мне добра з вамі.

— Выкарыстайце яшчэ шклянку,— па-
раіў я.

— Ах, Барнс. Вы не разумеете, вы не хо-
чаце мяне зразумець.

— Піце, Гарыс. На здароўе!

Назад мы вярталіся з Рансваля, трымаю-
чы Гарыса пасярэдзіне. У гасцініцы добра
падзакусілі, і англічанін правёў нас да аўто-
буса. Ён даў нам візітную картку са сваім
лонданскім адрасам, з адрасамі ўстановы і
клуба, а калі мы селі ў аўтобус, кожнаму ўру-
чыў канверт. Я распячатаў свой і ўбачыў там
штук дзесяць штучных мух. Гарыс зрабіў іх
сам. Мух ён заўсёды рабіў сам.

— Слухайце, Гарыс...— пачаў я.

— Не, не! — запырчыў ён, вылазячы з
аўтобуса.— Мухі, вядома, не першага гатун-
ку, але я падумаў, калі вы будзеце іх чап-
ляць, то, можа, успомніце, як мы тут цудоўна
бавілі час.

Аўтобус рушыў. Гарыс стаяў каля пошты
і махаў нам, а калі мы выехалі на дарогу,
павярнуўся і пайшоў павольна ў гасцініцу.

— Слаўны дзядзька. Як, па-твойму? — за-
пытаў Біл.

— Што ні кажы, а Гарыс сапраўды добра
прабавіў час.

— Шкада, што ён не паехаў з намі ў
Памплону.

— Яму даражэй рыба.

— Дзіва што. І яшчэ невядома, як бы гэ-
тыя англічане паладзілі між сабой.

— Вось іменна.

Мы прыехалі ў Памплону пад вечар і спыніліся прама перад атэлем Мантоі. На плошчы ўжо нацягвалі электрычныя правады, каб асвятліць яе ў час фэсту. Некалькі хлапчукоў падбегла да аўтобуса, і чыноўнік таможні загадаў кожнаму, хто вылазіў, расчыніць свае чамаданы і развязаць клункі тут жа на тратуары. Мы ўвайшлі ў атэль, і на лесвіцы я сустрэў Мантою. Ён паціснуў нам рукі, сарамліва ўсміхаючыся як заўсёды.

— Вашы сябры тут,— паведаміў ён.

— Містэр Кэмбел?

— Так, Містэр Кон, містэр Кэмбел і лэдзі Эшлі.

Ён усміхнуўся, нібы ведаў нешта для мяне цікавае.

— Калі яны прыехалі?

— Учора. Я вам пакінуў вашы ранейшыя нумары.

— Цудоўна. А містэру Кэмбелу вы далі пакой вокнамі на плошчу?

— О так. Усё, як мы з вамі выбралі.

— А дзе яны зараз?

— Здаецца, пайшлі глядзець гульні ў пелоту.

— Ну, а калі ж быкі?

Мантоя ўсміхнуўся.

— Сёння ўвечары. А сёмай гадзіне прывязуць вільярскіх, а заўтра міюрскіх. Вы ўсе пойдзеце глядзець?

— Абавязкова. Яны ж ніколі не бачылі, як іх выгружаюць.

Мантоя паклаў руку мне на плячо:

— Там і сустрэнемся,— і яшчэ раз сарамліва ўсміхнуўся.

Гэта была яго прывычная ўсмешка, нібы

бой быкоў быў нашым з ім асабістым сакрэтам, крыху ганебнай, але глыбока схаванай таямніцай, вядомай толькі нам двум. Ён так усміхаўся заўсёды, нібы ў гэтай таямніцы, якую толькі мы з ім разумелі, было нешта непрыстойнае для іншых. Людзям, якія не могуць зразумець, адкрываць яе нельга.

— Ваш друг таксама «апантаны»? — Мантоя ўсміхнуўся Білу.

— Спецыяльна прыехаў з Нью-Йорка на фест у гонар святога Ферміна.

— Вось як? — прыветліва здзівіўся Мантоя. — Але ж ён не такі апантаны, як вы.

Ён ізноў далікатна паклаў мне руку на плячо.

— Такі самы. Апантаны не меней.

— А ўсё ж не так, як вы.

Апантанасць — гэта захапленне, страсць. Апантаны — гэта той, хто страшэнна захапляецца боем быкоў. Усе лепшыя матадоры спыняюцца ў атэлі Мантоі. Самыя заядлыя, самыя заўзятая. Матадоры, што выступаюць выключна за грошы, таксама спыняліся часам, але ў другі раз ніколі не паказваліся.

Здольныя матадоры прыязджалі кожны год. У пакоі гаспадара атэля віселі іх фатаграфіі з уласнаручнымі надпісамі. Гэта былі падарункі самому Хуаніта Мантоі альбо яго сястры. Фатаграфіі матадораў, якіх Мантоя прызнаваў, віселі на сцяне ў рамках. Фатаграфіі матадораў, не надзеленых апантанасцю, Мантоя трымаў у шуфлядзе стала. На іх часта былі самыя хвалебныя надпісы. Але гэта не мела значэння. Адноўчы Мантоя выцягнуў іх усе з шуфляды і высыпаў у карзіну. Не лічыў патрэбным захоўваць драбязу.

Мы з ім часта гутарылі пра быкоў і матадораў. Я спыняўся ў яго атэлі ўжо некалькі гадоў. Размова наша ніколі не цягнулася доўга. Проста было прыемна выяўляць пачуцці. Людзі з розных краёў, перш чым пакінуць Памплону, заходзілі на некалькі хвілін да Мантоі, каб выказаць свае думкі пра быкоў. Усё гэта, вядома, былі шчырыя балельшчыкі, з катэгорыі апантаных. Апантаным Мантоя заўсёды знаходзіў пакой, нават калі атэль быў перапоўнены. З некаторымі ён мяне часам знаёміў. Спачатку яны ставіліся да мяне фанабэрыста, падсмейваліся, што я амерыканец. Чамусьці лічылася, што амерыканцу не ўласціва сапраўдная апантанасць. Ён можа прыкідвацца, можа расчульвацца, але згараць ад страсці не можа. Калі ж яны пераконваліся ў шчырасці майго захаплення, а на гэта не патрэбен ні пароль, ні абавязковы допыт, хутчэй рабілася свайго роду вусная духоўная праверка, калі пытанні задаюцца намёкам, вельмі асцярожна,— тады яны гэтак жа з сарамлівай далікатнасцю клалі мне руку на плячо альбо гаварылі: «Харошы чалавек». Але часцей за ўсё яны імкнуліся крануць мяне фізічна. Нібы толькі фізічны дотык мог выявіць прысутнасць апантанасці.

Матадору, які да шаленства любіў быкоў, Мантоя мог дараваць усё. Ён мог дараваць нервовыя прыпадкі, паніку, брыдкія недарэчныя ўчынкі, любыя грахі. Апантанаму ён усё мог прабачыць. І ён адразу прабачыў мне ўсіх маіх сяброў. Ён нічым не падкрэсліваў гэтага, але нам абодвум было нейк няёмка гаварыць пра іх, як няёмка ўспамінаць коней, калі бушуе на арэне бык.

Біл не затрымліваўся і адразу падняўся наверх. Ён мыўся і пераадзяваўся ў сваім пакоі.

— Ну што, сагнаў ахвоту, нагаварыўся па-іспанску? — запытаў ён, убачыўшы мяне.

— Быкоў прывязуць увечары, сёння.

— Тады хутчэй знойдзем нашых, і ўсе туды.

— Добра. Яны, мабыць, сядзяць у кафэ.

— Білеты ўзяў?

— Узяў. На ўсе выгрузкі.

— А гэта цікава? — Ён нацягваў і цёр на шчоках скуру, правяраючы перад люстэркам, ці чыста выбрыўся.

— Вельмі цікава. Быкоў па адным выпускаюць з клетак у мураваны загон, а там іх чакаюць тутэйшыя валы, не даюць ім біцца. Быкі кідаюцца на валоў, а валы бегаюць наўкола, як дзеўкі-векавухі, утаймоўваюць іх.

— Яны ж, мабыць, боруць валоў?

— Напэўна. Часам як наляціць на вала, дык з таго і дух вон.

— І валы нічога не могуць зрабіць?

— Нічога. Адно што стараюцца пасябраваць з быкамі.

— У такім разе навошта яны?

— А каб супакойваць быкоў, не даваць ім бароцца, ламаць рогі аб сценку.

— Будучы валом, форсу не пакажаш.

Мы сышлі ўніз і цераз плошчу накіраваліся ў кафэ «Ірунья». На плошчы самотна стаялі дзве будкі для продажу білетаў. Акенцы з надпісамі «Сонца. Сонца і цень. Цень» былі зачынены. Іх адчыняць толькі напярэдадні фэсту.

Белыя столікі і плеценныя крэслы кафэ «Ірунья» мясціліся і пад аркадай і на тратуа-

ры, усюды, дзе іх можна было прыткнуць. Я пашукаў Брэт і Майкла. Яны былі тут. Брэт, Майкл і Роберт Кон. Брэт была ў берэце, якія носяць баскі. Майкл таксама. Роберт Кон — без капелюша, у акулерах. Брэт, убачыўшы мяне з Білам, замахала рукой і, пакуль мы да іх праціскаліся, прыжмурыўшыся, глядзела на нас.

— Прывет, сябры,— радасна абазвалася яна.

Брэт свяцілася шчасцем. Майкл паціснуў нам рукі з падкрэсленай добразычлівасцю. Роберт Кон таксама паціснуў, а што было яму рабіць, раз мы з'явіліся.

— Дзе вас нячыстая насіла? — запытаў я.

— Я прывёз іх сюды,— паведаміў Кон.

— Хлусня! — спыніла яго Брэт.— Мы б даўно прыехалі сюды, каб не ваша старанне.

— Ніколі б вы не прыехалі.

— Хлусня! А вы загарэлі, хлопчыкі. Біл зусім чорны.

— Ну, а рыба як? Лавілася? — запытаў Майкл.— Вельмі нам хацелася пабыць разам з вамі.

— Добра лавілася. Шкадавалі, што вас не было.

— Я збіраўся,— паведаміў Кон,— але вырашыў, што трэба спачатку іх прывезці.

— Каго? Нас прывезці? Хлусня!

— Значыць, удачна. І многа налавілі? — запытаў Майкл.

— Як калі. Іншы дзень штук па дзесяць, а то і болей на кожнага. З намі лавіў яшчэ англічанін.

— Па прозвішчу Гарыс,— дадаў Біл.— Не ведалі такога? Ён таксама быў на вайне.

— Шчаслівы чалавек! — сказаў Майкл.—

Вясёлы быў час. Вярнуць бы ізноў тыя светлыя дзянёчкі!

— Не строй блазна.

— Вы былі на вайне, Майкл? — здзівіўся Кон.

— Давялося.

— Ён быў выдатны салдат,— прамовіла Брэт.— Раскажы ім, як твой конь імчаў цябе па Пікадзілі.

— Не буду. Я ўжо чатыры разы расказваў.

— А мне дык ні разу,— падаў голас Кон.

— Не буду. Гэта кладзе пляму на маю рэпутацыю.

— Раскажы ім пра свае медалі.

— Не буду. Гэты выпадак ганьбіць маё добрае імя.

— А што за выпадак?

— Брэт вам раскажа. Яна расказвае ўсё, што ганьбіць маё добрае імя.

— Брэт, раскажыце.

— Расказаць?

— Лепш я сам раскажу.

— Якія медалі вы атрымалі, Майкл?

— Ніякіх медалёў я не атрымліваў.

— Але ж нейкія вам павінны былі даць.

— Абавязкова. Мабыць, мяне ўзнагародзілі, як і належыць. Але я не дамагаўся іх атрымаць. Аднаго разу спраўлялі ўрачысты банкет, на якім павінен быў прысутнічаць прынц Уэльскі, і ў білеце было напісана: з'явіцца з усімі ганаровымі адзнакамі. А ў мяне, натуральна, ніводнага медаля, і заехаў я да свайго краўца, і мой запрашальны білет зрабіў на яго моцнае ўражанне. Я падумаў, з ім можна мець справу, і гавару яму: «Дастаньце мне на грудзі медалі». Ён пытае: «Якія медалі, сэр?»

Я гавару: «Абы-якія. Дастаньце некалькі штук». Ён пытае: «А якімі медалямі вас узнагародзілі, сэр?» А я яму гавару: «І не ведаю нават. Не магу ж я траціць час на чытанне ўсіх армейскіх бюлетэняў. Дастаньце любя, і як мага больш. Выбірайце самі». І ён прынёс мне поўную скрыначку медалёў, ведаеце, невялічкіх такіх. Сунуў я тую скрыначку ў кішэню і забыў пра яе. І вось з'явіўся я на банкет, але ў той вечар забілі Генры Уілсана, сына амерыканскага прэзідэнта, і прынц Уэльскі на банкет не прыехаў, і кароль не прыехаў, і ў сувязі з жалобай усе гэтыя знакі на грудзях былі недарэчы, і госці пачалі іх адшпільваць, а мае ляжалі ў кішэні.

Ён змоўк і чакаў, калі мы будзем смяяцца.

— І гэта ўсё?

— Усё. А што, хіба я дрэнна расказаў?

— А хіба ты добра ўмееш? — укалола Брэт.— Але з цябе як з гуся вада.

І мы ўсе засмяяліся.

— І вось яшчэ што,— пачаў Майкл.— Успомніў. Нуда на банкете была страшэнная, я не выцерпеў і пайшоў адтуль у начны клуб. Праз некаторы час сунуў руку ў кішэню, а там скрыначка. І што б там такое, думаю. Ага, медалі. Праклятыя воінскія бляшкі. Я іх адрэзаў,— ведаеце, на стужках такіх вісяць,— і раздаў. Кожнай дзяўчыне па аднаму медалю. У якасці сувеніра. Яны былі ашарашаны. Вось гэта герой, ваяка! Падпіўшы, раздае медалі. Смяльчак!

— Раскажыце да канца,— папрасіла Брэт.

— А што, хіба не смешна?

Мы ўсе засмяяліся.

— Мы там з рогату клаліся, каб я так жыў. Праз некаторы час кравец шле мне запіску, патрабуе вярнуць медалі. Знарок чалавека прысылае. Паўгода мне лісты піша. Аказваецца, нехта прынёс яму медалі ў чыстку. Службіст нейкі ваенны. І так ён сваім дабром даражыў, што ледзь не ашалеў.— Майкл памаўчаў.— Туга прыйшлося беднаму краўцу.

— Што вы кажаце?— прамовіў Біл.— А я падумаў, што вы яго ашчаслівілі.

— Надзвычай сумленны кравец. Цяжка паверыць, цяпер на мяне глянуўшы. Я плаціў яму сто фунтаў у год, каб не чапляўся. І ён ніколі не прысылаў рахункаў. Маё банкруцтва — жахлівы ўдар для яго. І трэба ж, якраз пасля медалёў. Вось чаму ў яго лістах было столькі гневу.

— А як вы збанкруціліся? — запытаў Біл.

— Дзума спосабамі. Спачатку паступова, а потым адразу.

— А што вас давяло?

— Сябры,— адказаў Майкл.— Надта многа меў сяброў. І ўсе адступіліся. А яшчэ крэдыторы. Мабыць, ні ў кога ў Англіі не было іх столькі, як у мяне.

— Раскажы, як цябе судзілі,— папрасіла Брэт.

— Нешта я не помню. Відаць, трошкі пад мухай быў тады.

— Трошкі! — аж крыкнула Брэт.— Налізаўся так, што ледзь прыпоўз.

— Дзівосны выпадак. Нядаўна сустрэў свайго былога кампаньёна. І ведаеце, цягнуў мяне выпіць, пачаставаць хацеў.

— Раскажы ім пра свайго вучонага абаронцу.

— Не хачу. Вучоны абаронца быў таксама п'яны. Не варта аб ім гаварыць. Пытаю, пойдзем мы глядзець, як выгружаюць быкоў, ці не?

— Пойдзем.

Мы паклікалі афіцыянта, расплаціліся і пайшлі праз увесь горад на другі канец. Я ішоў разам з Брэт, але Роберт Кон адразу нагнаў нас і прысуседзіўся. Наша тройца мінула гарадскую ўправу з вывешанымі на балконе флагамі, прайшла паўз рынак і спусцілася па крутой вулачцы да моста цераз Аргу. Народу глядзець быкоў валіла безліч. Экіпажы каціліся з узгорка, з грукатам пераязджалі мост, і над натоўпам пешых узвышаліся галовы коней, фурманаў і ляскалі бізуны. Прайшоўшы цераз мост, мы павярнулі туды, дзе быў загон. Па дарозе ўбачылі вінную краму з аб'явай на акне: «Добрае віно, 30 сентама літр».

— Вось куды мы будзем хадзіць, калі звадуцца грошы,— прамовіла Брэт.

Жанчына, стоячы ў дзвярах крамы, пазірала на нас. Яна паклікала кагосьці ў доме, і тры дзяўчыны, падбегшы да акна, вытрашчылі вочы. Яны разглядвалі Брэт.

Ля варот загона два кантралёры адбіралі білеты ў наведвальнікаў. Мы ўвайшлі. За агароджай раслі дрэвы і стаяў нізкі мураваны будынак. У канцы двара — мураваныя сцены двух аддзяленняў загона з адтулінамі, што як байніцы цягнуліся ўздоўж фасада кожнага аддзялення. Да сцяны былі прыстаўлены драбіны, і людзі залазілі наверх і размяшчаліся хто як умеў. Мы ішлі па траве між дрэў, каб

хутчэй заняць месца, і бачылі вялізныя клеткі шэрага колеру, і ў кожнай знаходзіўся бык. Быкоў прывезлі цягніком з кастыльскага гадавальніка, згрузілі на станцыі з платформаў і даставілі сюды, каб выпусціць з клетак у загон. На кожнай клетцы дошчачка з кляймом гадавальніка і прозвішчам гаспадара.

Мы ўскарабкаліся наверх і размясціліся на сцяне, адкуль відзён быў увесь загон. Мураваныя сцены былі пабелены, а ўнізе насыпана саломы, і каля кожнай сцяны драўляныя кармушкі і жалабы для вады.

— Паглядзіце туды, — сказаў я.

За ракой на плато ўзвышаўся горад. На старадаўніх крапасных сценах і валах народу было процьма. Тры лініі ўмацаванняў чарнелі людзьмі, як тры чорныя стужкі. Вышэй, у вокнах дамоў, скрозь тырчалі людскія галовы. Паводдаль на краі плато на дрэвы паўзлазілі хлапчукі.

— Яны чакаюць нечага, няйначай, — заўважыла Брэт.

— Кожнаму хочацца быкоў пабачыць, — сказаў я.

Майкл і Біл стаялі на процілеглай сцяне загона. Яны памахалі нам. Тыя, хто спазніўся, стаялі за намі і націскалі на нас, калі іх штурхалі ззаду.

— Чаму яны не пачынаюць? — запытаў Роберт Кон.

Да адной з клетак прывязалі мула, і той павалок яе да варот у сцяне загона. Загоншчыкі прыпадымалі і штурхалі яе ламамі, каб устанавіць якраз супраць варот. На сцяне стаялі напагатове другія служкі, каб адчыніць вароты загона і дзверцы клеткі. Адчыніліся вароты ў задняй сцяне, і ў загон убеглі два

валы, круцячы галовамі і ўздрыгваючы худымі бакамі. Яны сталі разам каля сцяны, павярнуўшы галовы к варотам, адкуль павінен быў выскачыць бык.

— Бедныя жывёліны,— сказала Брэт.

Служкі на сцяне нагнуліся і адчынілі вароты загона, потым паднялі дзверцы клеткі.

Я нахіліўся, прабуючы зірнуць у клетку. Там было цёмна. Нехта пастукаў па клетцы жалезным прутам. Усярэдзіне штосьці нібы ўзарвалася. Бык бушаваў, б'ючы рагамі направа і налева ў драўляныя дошкі. Потым я ўбачыў цёмную морду і цень ад рагоў, і, стукаючы капытамі па гулкіх дошках, бык рынуўся наперад, паслізнуўся пярэднімі нагамі на рассыпанай саломе і стаў, ускінуўшы высокую галаву. Ён увесь дрыжаў, мускулы на шыі набраклі. Перад ім былі мураваныя сцены і людскі натоўп. Абодва валы падаліся бліжэй да сцяны, унурыўшы галовы і не спускаючы вачэй з быка.

Бык убачыў валоў і кінуўся на іх. Загоншчык, што пільнаваў каля кармушкі, гучна крыкнуў і моцна ляснуў капелюшом па дошках, і бык, не дабегшы да валоў, павярнуўся, сціснуўся, скочыў да кармушкі, дзе быў чалавек, шпарка-шпарка бадаючы рогам, каб выпараць яго адтуль.

— Божа мой, якое хараство! — прамовіла Брэт.

— Заўважце, як ён спрытна карыстаецца рагамі. Ён б'е злева і справа, як баксёр,— сказаў я.

— Што вы гаворыце?

— Паглядзіце.

— Надта хутка. Не магу адрозніць.

— Чакайце. Зараз выпускаць яшчэ аднаго.

Каля варот стаяла ўжо другая клетка. У дальнім кутку загоншчык, хаваючыся за дашчаную загарадку, адцягваў увагу быка, і, пакуль бык сачыў за ім, клетку адчынілі і другі бык уварваўся ў загон.

Ён адразу кінуўся на валоў, і два загоншчыкі, выбегшы са сваіх сховішчаў, паднялі лямант, каб спыніць яго. Яны крычалі: «А-а! А-а! То-ро!» — і махалі рукамі, але бык імчаўся прама. Валы павярнуліся бокам, каб прыняць удар, і бык усадзіў рогі ў аднаго з іх.

— Не глядзіце, — сказаў я Брэт.

Але яна не адвяла вачэй і глядзела, як зачараваная.

— Маладзец, калі вы такое можаце вытрымаць.

— Бачыла. Сама бачыла. Ударыў спачатку левым рогам, а потым правым.

— Вы проста герой!

Вол як упаў, так і застаўся ляжаць, выцягнуўшы шыю, падвярнуўшы галаву. Раптам бык пакінуў яго і памчаўся да другога вала, што ўвесь час стаяў у дальнім кутку і, матляючы галавой, сачыў за ім. Вол нязграбна пабег, бык дагнаў яго, штурхануў лёгенька ў бок, адвярнуўся і злосна, натапырыўшы хіб, зірнуў на людское зборышча на сценах. Вол падышоў да яго і зрабіў выгляд, што хоча абнюхаць, і бык яшчэ разы два нядбайна баднуў вала. Потым ён абнюхаў вала, і абодва трушком пабеглі да першага быка.

Калі наступны бык выйшаў з клеткі, усе тры — вол і абодва быкі — стаялі разам, зблізіўшы галовы і выставіўшы рогі супраць но-

вага. За некалькі хвілін вол пасябраваў з быком, супакоіў яго і далучыў да чарады. Калі выгрузілі апошніх двух быкоў, статак быў у поўным зборы.

Вол, якога пабароў бык, падняўся на ногі і стаяў, прыхінуўшыся да мураванай сцяны. Быкі не падыходзілі да яго, і ён не прававаў далучыцца да чарады.

Мы спусціліся па драбінах разам з натоўпам і яшчэ раз зірнулі на быкоў праз адтуліны ў сцяне загона. Цяпер усе яны стаялі спакойна, апусціўшы галовы. Выйшаўшы, мы ўзялі экіпаж і паехалі ў кафэ. Майкл і Біл з'явіліся на паўгадзіны пазней. Па дарозе яны не раз спыняліся, каб выпіць.

Мы сядзелі ў кафэ.

— Выключнае відовішча,— прамовіла Брэт.

— А тыя два апошнія быкі такія ж задзірыстыя, як і першыя? — запытаў Роберт Кон.— Нешта яны вельмі хутка супакоіліся.

— Яны адзін аднаго ведаюць,— растлумачыў я.— Бык небяспечны, калі ён адзін альбо калі іх два, тры.

— Што значыць небяспечны? Усе яны звяругі, забойцы,— сказаў Біл.

— Бык прагне забойства толькі, калі ён адзін. Вядома, каб ты зайшоў да іх, то, напэўна, адлучыў бы якога-небудзь ад чарады, і тады табе наўрад ці паздаровілася б,— сказаў я.

— Ускладняеш занадта,— прамовіў Біл.— Чуеце, Майкл, ніколі не адлучайце мяне ад чарады.

— Ну і быкі, д'яблы, а не быкі. Вы бачылі, якія ў іх рогі? — абазваўся Майкл.

— Магутныя,— згадзілася Брэт.— Такіх яшчэ ніколі не бачыла.

— А вы заўважылі, як бык пабароў вала? — пытаўся Майкл.— Бляск! Карціна!

— Сумная карціна быць валом,— сказаў Роберт Кон.

— Вы так думаеце? — ажывіўся Майкл.— А па-мойму, быць валом — гэта ў вашым гусце.

— На што вы намякаеце, Майкл?

— Валам спакойна жывецца. Яны заўсёды маўчаць і аціраюцца каля быкоў.

Усім стала няёмка. Біл засмяўся. Роберт Кон пакрыўдзіўся. Майкл даў сабе волю:

— Вам бы спадабалася такое жыццё. Маўчаць, не гаварыць ні слова. А ну, Роберт, скажыце што-небудзь. А то сядзіць, маўчыць.

— Я ж гаварыў, Майкл. Вы што, забылі? Пра валоў.

— Калі ласка, яшчэ што-небудзь. Што-небудзь смешнае. Вы ж бачыце, што нам тут весела.

— Перастань, Майкл. Ты п'яны,— заўважыла Брэт.

— Я не п'яны. Я кажу сур'ёзна. Я хацеў бы ведаць, ці доўга яшчэ Роберт Кон будзе, як вол, круціцца каля Брэт?

— Змоўкні, Майкл! Пакажы, што ты чалавек выхаваны.

— Плюю на выхаванне! Хто тут добра выхаваны? Адны быкі тут добра выхаваны. А праўда, быкі цудоўныя? Спадабаліся яны вам, Біл? Што ж вы нічога не гаворыце, Роберт? Сядзіць, і выгляд як у нябожчыка. Дапусцім, Брэт начавала з вамі. Ну і што? Мужчын у яе было хоць адбаўляй, і не раўня вам.

— Змоўкніце, Майкл,— крыкнуў Кон і ўстаў з-за стала.— Хопіць!

— Ну-ну, заняў пазіцыю, нібы стукнуць намерыўся. Не баюся! Не напужаеце. Скажыце, Роберт, па-шчырасці, чаго вы тупаеце каля Брэт, як вол няшчасны? Хіба вы не бачыце, што вы лішні? Я, напрыклад, ведаю, калі я лішні. Няўжо вы не ведаеце, што вы лішні? Прыперліся ў Сан-Себасцьян, дзе вас ніхто не чакаў, і давай увіхацца каля Брэт, як вол няшчасны. Думаеце, гэта добра?

— Змоўкніце! Вы п'яны.

— Можа, і п'яны. А вы, вы чаму не п'яны? Чаму вы ніколі не напіваецеся, Роберт? Вы ж бачылі, што вам не свеціць у Сан-Себасцьяне, што вас ніхто з нашых знаёмых не запрашае? Вы ж не будзеце іх бэсціць! Што? Будзеце бэсціць? Я нават заступаўся за вас. Але ж яны ўсе адварнуліся. Чаму, пытаю? Хіба яны нягоднікі? Вы ж не скажаце, што яны нягоднікі? Вы ж не будзеце іх бэсціць? Што? Будзеце бэсціць?

— Адчапіцеся, Майкл.

— Я ім ганьбы не даю. А вам што, на мазоль наступілі? Ходзіце каля Брэт, як цень. І што ў вас за манеры? Думаеце, мне гэта прыемна бачыць?

— Філософ знайшоўся, пра манеры разважаць,— умяшалася Брэт.— На сябе глянь, якія ў самога манеры.

— Пайшлі, Роберт,— сказаў Біл.

— Чаго вы прыляпіліся да яе, пытаю?

Біл устаў і пацягнуў Кона за сабой.

— Пабудзьце, пачакайце,— усхапіўся Майкл.— Зараз Кон будзе ўсіх віном частаваць.

Біл і Кон выйшлі. Твар Кона быў бледна-

жоўты. Майкл гаварыў як заведзены. Я сядзеў і слухаў. Брэт у абурэнні спыніла Майкла:

— Змоўкні. Не строй з сябе разумнага асла.— І адразу ж звярнулася да мяне:— Думайце, што хочаце, а ён казаў праўду.

Майкл у момант астыў і загаварыў спакойна. Мы былі сябрамі і не любілі сварыцца.

— Не такі я п'яны, як прыкідваўся.

— Ведаю, што ты не п'яны,— сказала Брэт.

— Усе мы трохі выпіўшы,— прамовіў я лагодна.

— Я гаварыў толькі тое, што ведаю.

— Але так, што брыдка было слухаць,— засмяялася Брэт.

— Мазгоў у яго малавата, вось што. Прыехаў у Сан-Себасцьян, дзе ён нікому не патрэбен. Прывязаўся да Брэт і гатоў быў грызці вачамі. Глядзець было моташна. Паскуда!

— Надта назойлівы, гэта праўда,— сказала Брэт.

— Заўважце, у Брэт і раней былі каханкі. Яна мне ўсё расказвае. Яна мне давала чытаць лісты гэтага кавалера-самазванца, але я іх і ў рукі не ўзяў.

— Ах, які высакародны ўчынак!

— Ды не, вы ж ведаеце, Джэк. У Брэт былі мужчыны, былі, але ж не яўрэі, ніхто з іх пасля да яе не прыставаў.

— Слаўныя хлопцы,— усміхнулася Брэт.— Але ўсё гэта глупства, не вартае размовы. Майкл мяне разумее, а я яго.

— Яна мне давала лісты Роберта Кона. Я іх не чытаў, у рукі не ўзяў.

— Дарагі мой, ты ніякіх лістоў не чытаеш. І маіх не чытаў бы.

— Я не чытаю лістоў? Што за дзіўная думка?

— Ты наогул нічога не чытаеш.

— Няпраўда. Я шмат чытаю. Калі сяджу дома, абавязкова чытаю.

— Скора і пісаць пачнеш,— пажартавала Брэт.— Так што, Майкл, абмяжуй свой запал. Мужна прайдзі праз гэта выпрабаванне. Ён тут, яго не прагоніш. Не псуй, калі ласка, фэсту.

— Добра, але ж і ён павінен трымацца як след.

— Будзе трымацца як след. Я скажу яму.

— Лепш вы яму скажыце, Джэк. Скажыце, каб трымаўся як след альбо каціўся к чорту.

— Здрава. Каму ж і гаварыць, як не мне. Мілая справа! — ухіліўся я.

— Калі ласка, Брэт, раскажы Джэку, як Роберт цябе называе. Ведаеце, ну проста геніяльна.

— Не раскажу.

— Раскажы. Мы ж тут усе свае. Праўда, мы ўсе свае, Джэк?

— Я не магу расказаць Джэку. Жудаснае ідыётства.

— Тады я раскажу.

— Не трэба, Майкл. Не будзь дурнем.

— Ён назваў яе чараўніцай Цырцэяй. Ён кажа, што яна з мужчын робіць свіней. І хапіла ж розуму! Шкада, што я між вамі не пісьменнік.

— А Майкл мог бы пісаць,— заўважыла Брэт.— Пісьмы ў яго складныя.

— Ведаю,— сказаў я.— Ён мне пісаў з Сан-Себасцьяна.

— Гэта што! Ён умее пісаць так, што са смеху лопнеш.

— Гэта яна мяне прымусіла пісаць вам. Прыкінулася хвораю.

— А мне сапраўды нездаровілася.

— Вось што, сябры, ці не пара вячэраць? — напамніў я.

— То як жа я цяпер сустрэнуся з Конам? — запытаў Майкл.

— Трымайце сябе так, нібы нічога не здарылася, — параіў я.

— А мне начхаць. Мяне гэта не бянтэжыць.

— А калі пачне адчытваць, скажыце: я п'яны быў.

— Правільна. І самае смешнае, што я, здаецца, такі добра быў п'яны.

— Хадзем, — сказала Брэт. — Ну, вы разлічыліся за гэту атруту? Я павінна да вячэры яшчэ ванну прыняць.

Мы перайшлі цераз плошчу. Было ўжо цёмна, і навокал пад аркадай свяціліся ўсюды агні кафэ. Мы ішлі пад дрэвамі па сцэжцы, пасыпанай гравіем, у свой атэль.

Брэт і Майкл пайшлі наверх, а я захацеў пагаварыць з гаспадаром.

— Ну, як вам спадабаліся быкі? — запытаў Мантоя.

— Нішто. Добрыя быкі.

— Нядрэнныя. — Мантоя паківаў галавой. — Але і не надта добрыя.

— Чым яны вам не спадабаліся?

— Не ведаю. Маё такое адчуванне, што яны не надта добрыя.

— Разумею.

— Але і не дрэнныя.

— Не, не. Не дрэнныя.

— А вашым сябрам быкі спадабаліся?

— Вельмі.

— Вось і добра,— сказаў Мантоя.

Я падняўся наверх. Біл стаяў на балконе ў сваім пакоі і глядзеў на плошчу. Я падышоў.

— Дзе Кон?

— А там. У сябе.

— Як ён?

— Перажывае, вядома. Майкл — грубіян. Звярэе, як нап'ецца.

— Ён не быў п'яны.

— Чорта два не быў. Я ведаю, колькі ён высмактаў, пакуль дайшоў са мной да кафэ.

— Але ж хутка працверазіўся.

— Ну і што. Трымаў сябе агідна. Я сам не люблю Кона, шчыра кажу, і гэта яго паездка ў Сан-Себасцьян — вяршыня дурасці, але ж нельга так трапацца, як Майкл.

— Ну, а як быкі?

— Клас! А як іх выводзяць! Вачэй не адарваць.

— Заўтра прывязуць міюрскіх.

— А гэты іхні фэст калі пачнецца?

— Паслязаўтра.

— Трэба сачыць за Майклам, каб не напіўся, каб яшчэ чаго не натварыў.

— Пачысцімся і пойдзем вячэраць.

— Спадзяюся, будзе і смачна і весела.

— А то як жа.

Вячэра сапраўды прайшла вельмі ўдала. Брэт надзела чорнае строгае плацце без рукавоў. Яна была вельмі прыгожая. Майкл рабіў выгляд, што нічога не здарылася. Я быў вымушаны падняцца наверх і прывесці Роберта Кона. Ён трымаўся холадна і карэктна, і твар яго быў усё яшчэ бледна-жоўты, замкнё-

ны, але пад канец Кон павесялеў. Ён не мог адвесці вачэй ад Брэт. Гэта, мабыць, абуджала ў ім радасць. Яму было прыемна глядзець на яе хараство і ведаць, што ён быў з ёю блізкі, і гэта ні для каго не сакрэт. Адабраць гэта было немагчыма. Біл сыпаў жартамі. Майкл — гэтак жа. Дуэт склаўся выдатны.

Такія таварыскія вячэры помняцца мне з часоў вайны. Шмат віна, шчырая непасрэднасць, і адчуванне, што ніхто не адхіліць таго, што павінна адбыцца. Віно заглушыла ва мне дрэнныя пачуцці, і настрой мой палепшыўся. Усе яны здаваліся мне харошымі людзьмі.

РАЗДЗЕЛ ЧАТЫРНАЦАТЫ

Не скажу, а якой гадзіне я лёг. Помню, што раздзеўся, апрануў халат і выйшаў на балкон. Я ведаў, што я вельмі п'яны, і, вярнуўшыся ў пакой, запаліў лямпу над ложкам і ўзяўся чытаць. Гэта была кніга Тургенева. Мабыць, я некалькі разоў перачытаў адны і тыя ж дзве старонкі апавядання з «Запісак паляўнічага». Калісьці я чытаў іх, а цяпер здавалася, што знаёмлюся ўпершыню. Малюнкі прыроды ўяўляліся вельмі выразна, і галаве рабілася як быццам лягчэй. Я быў вельмі п'яны і баяўся, што, калі заплюшчу вочы, пакой пачне круціцца. Лепш яшчэ пачытаць — тады ўсё пройдзе.

Я чуў, як Брэт і Роберт Кон падняліся па лесвіцы. Кон развітаўся перад яе пакоем і пайшоў наверх да сябе. Я чуў, як Брэт увайшла ў пакой, суседні з маім. Майкл, напэўна, ужо спаў. Мы вярнуліся з ім разам гадзіну

таму назад. Ён прачнуўся, калі яна ўвайшла, і яны загаварылі. Я чуў іхні смех. Я патушыў святло і стараўся заснуць. Чытаць не было больш патрэбы. Я мог заплюшчыць вочы, і галава не кружылася. Але заснуць я не мог. Дзіву даюся, чаму ў цемры ўсё ўяўляецца іначай, чым пры святле. Ніякай тут праблемы, чорт вазьмі!

Калісьці я ўсё гэта прадумаў, і цэлых паўгода, кладучыся спаць, не выключаў электрычнасці. Бліскучая ідэя, уведзеная ў практыку! Але, так ці іначай, чорт з імі, з жанчынамі. Чорт з табой, Брэт Эшлі.

З жанчынамі так добра дружыць. Страшэнна добра. Перш за ўсё, каб мець аснову для дружбы, трэба закахацца ў жанчыну. Я карыстаўся дружбаю Брэт, не думаючы аб тым, што я ёй дам узамен, браў, так сказаць, без аддачы і гэтым толькі адцягваў тэрмін расплаты. Але рахунак рана ці позна будзе прад'яўлены. І гэта абавязкова трэба мець на ўвазе.

Я думаў, што за ўсё разлічыўся. Не так, як жанчыны, што плацяць, і плацяць, і плацяць. Не як прымусовае спагнанне альбо кару, а як звычайны абмен каштоўнасцямі. У адным уступіш, у другім атрымаеш. Альбо працуеш, каб нешта мець. Ва ўсякім разе, за дабро, нават самае маленькае, мы плацім. Многае з таго, за што я плаціў, падабалася мне, і час я праводзіў не марна. Расплачваешся альбо ведамі, альбо вопытам, альбо рызыкай, альбо грашыма. Карыстацца жыццём — гэта ўмець атрымліваць нешта раўнацэннае затрачаным грошам і адчуваць гэта. А чэрпаць на поўны кошт за свое грошы можна. Свет — гэта рынак, дзе можна купіць. Нішто

сабе філасофія як быццам. Гадоў праз пяць, падумаў я, і гэта вядомая ісціна будзе здавацца мне такой жа бязглуздай, як і ўсе іншыя мае прывычныя ісціны.

А можа, гэта і не так. Можа, з гадамі чалавек чаму-небудзь навучыцца. Мне ўсё роўна, што такое свет. Адно, што я хачу ведаць, — гэта, як у ім жыць. Мабыць, калі дадумаешся, як у ім жыць, то знойдзецца адказ і на пытанне, які ён.

А ўсё ж было б лепей, каб Майкл не абыходзіўся так груба з Конам. Майкл не ўмее піць. Брэт умее піць. Біл умее піць. Кон ніколі не напіваецца. Майкл дрэнны, калі пройдзе мяжу. Мне прыемна, калі ён зневажае Кона. Аднак было б лепей, каб ён не зневажаў, бо пасля я сам сабе агідны раблюся. Значыць, ва мне ёсць мараль, калі мне потым брыдка. Якая тут мараль! Наадварот, амаральнасць. Шырокая формула! І колькі ўночы ўсякай бязглуздзіцы лезе ў галаву! Глупства, сказала б Брэт. Глупства! Калі маеш сувязь з англічанамі, дык прывыкаеш думаць іхнімі комплексамі. Англіская гутарковая мова — ва ўсякім разе у вышэйшых слаёў грамадства — мае меншую колькасць слоў, чым мова эскімосаў. Я, праўда, не ведаю эскімоскай мовы. Можа, яна вельмі прыгожая. Ну тады, скажам, іракезская. Хоць і аб ёй не маю ўяўлення. Англічане размаўляюць інтанацыйнымі спалучэннямі. Адна і тая ж фраза можа азначаць абы-што. І ўсё ж яны мне падабаюцца. Мне падабаецца, як яны гавораць. Гарыс, напрыклад. Праўда, ён не з вышэйшых слаёў.

Я зноў уключыў святло і ўзяўся чытаць. Чытаў усё тое ж апавяданне Тургенева. Я ведаў, што, чытаючы зараз, у стане абвостранай

успрыімлівасці, калі выпіў залішне каньяку, я запомню яго надоўга, і потым мне будзе здавацца, што апісаныя падзеі адбыліся са мной. Гэтага ад мяне не адбярэш. Вось яшчэ тое дабро, за якое плаціш, каб даўжэй зберагчы. Мінула нямала часу. Перад світаннем я нарэшце заснуў.

Наступныя два дні ў Памплоне прайшлі спакойна, скандалаў ніякіх. Горад рыхтаваўся да фэсту. На скрыжаваннях вуліц рабочыя ставілі загарадкі, каб закрываць бакавыя праходы, калі выпушчаных з загона быкоў пагоняць раніцай на арэну. Рабочыя капалі ямы і ставілі слупы; на кожным слупе быў нумар з адзнакай яго сталага месца. За горадам, на плато, цыркавыя служкі трэніравалі хударлявых коней, прымушаючы іх скакаць галопам па цвёрдай, высушанай сонцам глебе па той бок цырка. Галоўныя вароты былі адчынены, унутры ў амфітэатры падмяталі лаўкі для глядачоў. Арэну прыкачалі, палілі вадой, і плотнікі папраўлялі бар'ер, мяняючы шчылістыя і ненадзейныя дошкі. Стоячы на арэне з краю, на гладкім утрамбаным пяску, можна было зірнуць уверх на ярусы амфітэатра, дзе варушыліся старыя жанчыны, прыбіраючы ложы.

Знадворку, на ўчастку ад апошняй вуліцы да ўваходу ў цырк, зрабілі доўгі праход, агарадзіўшы яго ў два рады плотам. Раніцай, у дзень першага бою, людзі будуць бегчы па гэтай дарозе паперадзе быкоў. На ўскраіне горада, дзе пачнецца кірмаш, гандаль коньмі і рагатай жывёлай, пад дрэвамі размясціўся цыганскі табар. Прадаўцы віна і гарэлкі спешна рабілі будкі, на адной з іх ужо вісела рэклама. Палотнішча з надпісам «Аніс бычыны»,

прымацаванае да слупоў, прывабна зіхацела на сонцы. На плошчы ў цэнтры горада ніякіх перамен яшчэ не было відаць. Мы сядзелі ў белых плеченых крэслах на тэрасе кафэ і назіралі, як з суседніх вёсак прыязджаюць у аўтобусах на рынак сяляне і як аўтобусы ад'язджаюць, перапоўненыя сялянамі, што вяртаюцца дахаты з мяшкамі і клункамі набытага ў горадзе добра. Высокія шэрыя аўтобусы, галубы і чалавек, што з пажарнага рукава паліваў вуліцы і пасыпаную гравіем плошчу, былі адзіным, што ажыўляла пейзаж.

Вечарамі адбывалася гулянне. Пасля абеду, на працягу добрай гадзіны, усе дзяўчаты-красуні і афіцэры тутэйшага гарнізона, усе моднікі і модніцы Памплоны выходзілі на шпацыр, гулялі па вуліцы паблізу плошчы, а за столікамі кафэ бавіла час звычайная пасляабедзенная публіка.

Амаль кожную раніцу я сядзеў у кафэ, чытаў мадрыдскія газеты, пасля гуляў па вуліцах альбо ішоў куды-небудзь за горад. Часам са мною хадзіў Біл. Часам ён пісаў у сваім пакоі. Роберт Кён уранні вучыў іспанскую мову альбо імчаўся ў цырульню, каб своечасова пабрыцца. Брэт і Майкл ніколі не паказваліся раней дванаццаці. Потым, сабраўшыся ў кафэ, мы пілі вермут. Жылі мы ціха, і ніхто не напіваўся. Разы два я хадзіў у касцёл, адзін раз з Брэт. Яна выказала жаданне паслухаць, як я спавядаюся, але я растлумачыў ёй, што гэта немагчыма, а па-другое, гэта зусім не так цікава, як некаторым здаецца, і, апроч таго, я гаварыў бы на мове ёй не вядомай. Выходзячы з касцёла, мы сустрэлі Кона, і, хоць відаць было, што ён прыпільнаваў нас, трымаўся ён далікатна, скромна, і мы ўтраіх накіра-

валіся ў цыганскі табар, і цыганка гадала Брэт, чытала па руцэ яе лёс.

Была цудоўная раніца, над гарамі высока плылі белыя хмаркі. Уночы пакрапіў дожджык, і на плато адчуваўся духмяны халадок. Мясцовасць вельмі прыгожая, і нам было добра, нам было спакойна, і на Кона я глядзеў бадай як на друга. Немагчыма было злавацца ў такі шчаслівы дзень.

Гэта быў апошні дзень перад фэстам.

РАЗДЗЕЛ ПЯТНАЦАТЫ

6 ліпеня, у нядзелю апоўдні, фэст выбухнуў. Іначай гэтага не назавеш. Людзі прыбывалі з вёсак усю раніцу, расцякаліся па горадзе і не кідаліся асабліва ў вочы. На плошчы пад пякучым сонцам было гэтак жа ціха, як і ў будні дзень. Сяляне збіраліся ў прыградных шынках, выпівалі там і рыхтаваліся да фэсту. Яны нядаўна хлынулі сюды з гор і далін, і патрэбен быў час, каб прывыкнуць да новай меры каштоўнасцей. Іх палохалі цэны ў дарагіх кафэ. У шынках і крамах яны плацілі за тавар без ніякіх надбавак. Грошы яшчэ былі пэўнай каштоўнасцю, што вымяралася гадзінамі работы і бушалямі прададзенага збожжа. Пазней, калі фэст увайшоў у сілу, ім было ўжо ўсё роўна, дзе купляць і колькі плаціць.

Цяпер жа, у першы дзень фэсту ў гонар святога Ферміна, сяляне з самага рання сядзелі ў шынках на вузкіх вулачках горада. Раніцай, ідучы паслухаць імшу ў кафедральным саборы, я чуў праз адчыненыя дзверы, як яны спявалі за сталом. Віно іх такі добра падагрэ-

ла. Імша ў саборы пачыналася аб адзінаццатай, народу было многа. Дзень святога Ферміна — тутэйшае прастольнае свята.

Выйшаўшы з сабора, я спуściўся з узгорка і накіраваўся ў кафэ на плошчу. Было ўжо каля дванаццаці. Роберт Кон і Біл знаходзіліся тут. Мармуровыя столікі і белыя плеценыя крэслы зніклі. Іх замянілі жалезнымі столікамі і моцнымі складанымі крэсламі. Кафэ нагадвала ваеннае судна, гатовае к бою. Сёння вам не дазваляць усю раніцу чытаць тут газету, нічога не заказваючы. Не паспеў я сесці, як да мяне падскочыў афіцыянт.

— Што пачалі піць? — запытаў я ў сяброў.

— Херас,— сказаў Кон.

— Нясіце херас,— сказаў я афіцыянту.

Але перш, чым афіцыянт падаў віно, над плошчай узвілася ракета, абвясціўшы пачатак фэсту. Яна лопнула з трэскам, і шэры клуб дыму павіс высока ў небе над тэатрам «Гаяр» па той бок плошчы. Шэры шар вісеў у паветры, як выбух шрапнелі, і, пакуль я глядзеў на яго, узвілася яшчэ адна ракета ў струменьчыках дыму пад яркім сонцам. Я заўважыў яркую ўспышку святла, і на небе з'явілася новае дымавое воблачка. Калі ўзвілася трэцяя ракета, пад аркадай, дзе хвіліну назад было пуста, сабралася ўжо столькі народу, што афіцыянт ледзь прабіўся да нашага століка, трымаючы бутэльку высока над галавой. Людзі з усіх канцоў сцякаліся на плошчу, і чуваць было, як набліжаюцца вуліцай дудкі, флейты і барабаны. Аркестр іграў рыа-рыа — дудкі прарэзліва, флейты пранізліва, барабаны дробна выстуквалі ў такт, а следам, вытанцоўваючы, беглі хлапчукі і мужчыны. Калі

музыка сціхала, яны ўсе прысядалі сярод вуліцы, а калі флейты і дудкі зноў пачыналі пішчаць, а плоскія, гулкія барабаны выбіваць свае трэлі, усе ўзляталі і дружна пускаліся ў скокі. Натоўп быў такі густы, што відаць было толькі, як мітусяцца галовы і плечы танцораў.

Па плошчы, згорбіўшыся, ішоў чалавек, іграючы на дудачцы, за ім з крыкам беглі дзеці, хапаючы і тузаючы яго за адзенне. Ён перайшоў цераз плошчу ў суправаджэнні гарэзлівай чарады, цешачы дзяцей пранізлівай музыкай, мінуў кафэ і павярнуў на бакавую вуліцу. Мы бачылі яго тупы, пабіты воспаю твар, каравыя рукі з дудачкай і вясёлую чараду бесклапотных свавольнікаў, што беглі за ім услед.

— Мабыць, гэта сельскі вар'ят, — сказаў Біл. — Гляньце, гляньце!

Па вуліцы крочылі танцоры. Вуліца была перапоўнена імі — адны мужчыны. Яны танцавалі пад свой уласны аркестр з дудак і барабанаў. Гэта быў нейкі саюз, і ўсе яны былі ў сініх рабочых блузах з чырвонымі хусткамі на шыі, на двух шастах яны неслі палотнішча. Акружаныя натоўпам, яны выйшлі, танцуючы, на плошчу, і над імі рытмічна гайдалася палотнішча.

«Ура віну! Ура чужаземцам!» — было напісана на палотнішчы.

— А дзе тут чужаземцы? — запытаў Роберт Кон.

— Чужаземцы — гэта мы, — адказаў Біл.

Безупынна ўзляталі ракеты. Усе месцы ў кафэ былі ўжо занятыя. Плошча вызвалалася ад людзей, і народ расцякаўся па кафэ да столікаў з закускамі.

— А дзе Брэт, дзе Майкл? — запытаў Біл.

— Я пайду знайду іх, — падняўся Кон.

— Прывядзіце.

Фэст пачаўся па-сапраўднаму. Ён доўжыўся сем сутак бесперапынку, і ўдзень і ўночы. Скокі не спыняліся, п'янства не спынялася, шум не сціхаў. Тое, што здарылася, магло здарыцца толькі ў час фэсту. Пад канец усё стала нерэальным і, здавалася, не можа пакінуць ніякіх вынікаў. Нейк было недарэчна думаць аб выніках у час фэсту. Заўжды, нават калі рабілася ціха, было такое адчуванне, што трэба крычаць на ўвесь голас, каб цябе пачулі. І такое ж адчуванне было пры кожным учынку. Адбываўся фэст, і ён доўжыўся сем дзён.

Пасля поўдня на вуліцы выйшла пышная працэсія. Святога Ферміна насілі з касцёла ў касцёл. У працэсіі ішлі ўсе саноўнікі горада, духоўныя і цывільныя. Мы не маглі іх бачыць, надта ж вялікі быў натоўп. Спераду і ззаду за працэсіяй вытанцоўвалі рыа-рыа. Асабліва выдзялялася група танцораў у жоўтых сарочках. Адзінае, што мы маглі разгледзець як след у густым натоўпе, які патокам плыў па ўсёй вуліцы і па абочынах, — гэта фігуры гігантаў-індзейцаў, волатаў-маўраў, вялізных караля і каралевы. Яны ўрачыста калыхаліся і круціліся пад гукі рыа-рыа.

Усе спыніліся перад капліцай, куды ўслед за святым Фермінам падаліся саноўнікі, пакінуўшы каля ўвахода воінскую ахову. Фігуры волатаў-гігантаў, адкуль вылезлі танцоры, стаялі пустыя, а ў натоўпе мітусіліся карлікі з вялізнымі пузырамі. Мы хацелі ўвайсці ў капліцу, адкуль пахла ладанам і выходзіў народ, каб вярнуцца ў касцёл, але Брэт не пусцілі, затрымалі ў дзвярах, бо была без капелюша, і мы

зноў накіраваліся ў горад. На абочынах вуліцы стаялі людзі, чакаючы, калі будзе вяртацца працэсія. Некалькі танцораў, згуртаваўшыся, пусціліся ў скокі вакол Брэт. На шыі ў іх віселі белыя вянкi буйнога часнаку. Яны ўзялі Біла і мяне за рукі і паставілі ў кола побач з Брэт. Біл гэтак жа пусціўся ў скокі. Усе яны спявалі. Брэт хацелася танцаваць разам з усімі, але яны не дазволілі. Яна ім замяняла статую, як у рытуальным танцы. Калі песня скончылася пранізлівым рыа-рыа, яны зацягнулі нас у бліжэйшы шынок.

Мы спыніліся каля стойкі. Брэт пасадзілі на вінную бочку. У шынку было цёмна і поўна гасцей, і мужчыны спявалі нізкімі, грубымі галасамі. Ззаду, за стойкай налівалі з бочак віно. Я паклаў грошы, але нейкі чалавек мае грошы згроб і сунуў мне назад у кішэню.

— Я хацеў бы дастаць бурдзюк для віна,— сказаў Біл.

— Тут недалёка ёсць крама,— паведаміў я.— Куплю аж два.

Танцоры мяне адпусцілі. Тры з іх сядзелі на высокіх бочках каля Брэт і вучылі яе піць з бурдзюка. Начапілі ёй на шыю часночны вянок. Адзін, больш настырны, соваў ёй у рукі шклянку. Другі вучыў Біла спяваць, бубніў яму ў вуха, выстукваючы такт на яго спіне.

Я ім растлумачыў, што зараз вярнуся, выйшаў на вуліцу і пайшоў шукаць краму, дзе вырабляюць і прадаюць скураныя мяхі для віна. Людзі тоўпіліся на тратуарах, аканіцы многіх крам былі зачынены, і я ніяк не мог знайсці той, што мне патрэбна. Я дайшоў аж да касцёла, паглядаючы ва ўсе бакі. Нарэшце спытаўся ў аднаго чалавека, і ён, узяўшы мяне

пад локаць, завёў куды след. Аканіцы былі на завале, дзверы насцеж.

У краме пахла свежай дубленай скурай і гарачай смалой. У кутку майстар, прыкладаючы трафарэт да гатовых вырабаў, выводзіў надпісы. Мяхі розных памераў вязкамі звісалі са столі. Мой праваднік зняў адзін, надзьмуў, закруціў наканечнік і, кінуўшы пад ногі, ускочыў на яго.

— Бачыце! Не прапускае.

— Мне патрэбен яшчэ адзін бурдзюк. Вялікі.

Ён зняў са столі большы мех, літраў на пяць, натужыўся, надзьмуў яго і, схапіўшыся за спінку крэсла, патаптаў нагамі.

— Што вы з імі будзеце рабіць? Ці не на продаж у Баёну?

— Не. Піць буду з іх, вось што.

Ён ляпнуў мяне па плячы:

— Харошы вы чалавек. Восем песет за абодва. Самая нізкая цана.

Майстар, што распісваў мяхі і скідаў іх у кучу, падняў галаву.

— Восем песет,— сказаў ён,— гэта зусім танна. Забірайце.

Я заплаціў і вярнуўся ў шынок. Там было яшчэ цямней і вельмі цесна. Біла і Брэт я не ўбачыў, даведаўся, што яны ў суседнім пакоі. Дзяўчына за стойкай напоўніла віном мае два бурдзюкі. У адзін улезла два літры, у другі — пяць. Усё гэта каштавала тры песеты і шэсцьдзсят сентыма. Чалавек, што стаяў побач, мне зусім не вядомы, хацеў заплаціць за мяне, але я не дазволіў і расплаціўся сам. Тады ён паднёс мне шклянку віна, я выпіў і, у сваю чаргу, хацеў пачаставаць яго, але той адсунуў шклянку, сказаўшы, што ахвотней глынуў бы з бур-

дзюка. Ён падняў угору пяцілітровы мех, сціснуў яго, і віно струменьчыкам пацякло ў рот.

— Смаката! — падзякаваў ён, аддаючы мне бурдзюк.

Біл і Брэт сядзелі на бочках у суседнім пакоі, а вакол іх вянок танцораў. Паклаўшы рукі адзін аднаму на плячо, яны спявалі. Некалькі чалавек, распрануўшыся па-дамашняму, і з імі Майкл, елі з агульнай міскі рыбутунца з цыбуляй і воцатам. Усе пілі віно і мацалі ў алей хлеб.

— Сюды, Джэк, сюды! — паклікаў Майкл.— Знаёмцеся з маімі сябрамі. Мы тут наладзілі лёгкую закуску.

Я далучыўся да кампаніі. Яны называлі свае прозвішчы Майклу, і той мяне знаёміў. Паслалі прынесці мне відэлец.

— Хопіць табе, Майкл. Дарваўся да чужога,— крыкнула з бочкі Брэт.

— Што ж я вас буду аб'ядаць,— сказаў я чалавеку, які падаў мне свой відэлец.

— Ешце, на тое пастаўлена.

Я адкруціў наканечнік пяцілітровага бурдзюка і пусціў мех наўкруга. Усе па чарзе выпілі, падымаючы ўгору цяжкую скураную бутлю. Знадворку, заглушаючы спевы, данеслася дзікая музыка вулічнага шэсця.

— Што гэта, карнавал? — запытаў Майкл.

— Не звяртайце ўвагі. Вышэй бурдзюк. Піце! — параіў нехта.

— Дзе яны вас адшукалі? — запытаў я Майкла.

— Мяне прывялі. Не помню хто. Сказалі, што вы тут.

— А дзе Кон?

— З гульні выйшаў. Запхнулі кудысьці,— прамовіла Брэт.

— Дзе ж ён?

— Не ведаю.

— А які нам клопат? — сказаў Біл.— Памойму, ён нябожчык, і яго вынеслі.

— Няпраўда, ён не памёр, ён жывы. Відаць, перабраў анісаўкі і трошкі ачмурэў,— заўважыў Майкл.

Пачуўшы пра анісаўку, нехта з кампаніі дастаў з-за пазухі маленькі бурдзючок і падаў мне.

— Не, не. Ні ў якім разе. Дзякую.

— Піць, піць. Трэба піць. Каўтайце.

Я адпіў глыток. Гарэлка пахла лакрыцай, і ад яе адразу разлілося па цэле цяпло.

— Дзе ж Кон, чорт бы яго, дзе ён?

— Не ведаю,— адказаў Майкл.— Зараз запытаю.— А дзе наш п'яны сябрук? — звярнуўся ён па-іспанску.

— Вы жадаеце яго бачыць?

— Так,— сказаў я.

— Я не жадаю, гэта ён жадае,— ткнуў у мяне пальцам Майкл. Уладальнік бурдзючка з анісаўкай выцер губы і ўстаў.

— Калі ласка, за мной.

У самым заднім пакоі Роберт Кон спакойна спаў на парожніх бочках. У змроку яго твар быў ледзь відзён. Яго накрылі чужым пінжаком, а другі пінжак падсунулі пад галаву. На шыі і на грудзях красаваўся вянок з часнаку.

— Не будзіце,— шапнуў мой спадарожнік.— Праспіцца і ўстане як міленькі.

Гадзіны праз дзве Кон з'явіўся. Так і прыйшоў да нас у часночным вянку. Іспанцы сустрэлі яго радаснымі крыкамі. Кон працёр вочы і вышчарыў зубы:

— Я, здаецца, уздырмнуў.

— Ды не. Што вы? І не думалі,— прамовіла Брэт.

— Нябожчык з труны вылез. І вянок цяляпаецца,— пажартаваў Біл.

— А ці не пайсці нам вячэраць? — запытаў Кон.

— Што? Кішкі марш іграюць? Естачкі захацелася?

— А? Што? Ну так, я прагаладаўся.

— Жуйце часнок, Роберт,— параіў Майкл.— Жуйце часнок.

Кон прاماўчаў. Ён быў зусім цвярозы.

— Пайшлі павячэраем,— сказала Брэт.— Я яшчэ перад сном павінна выкупацца.

— Хадзем,— падтрымаў Біл.— Пара нашу даму даставіць у атэль.

Мы развіталіся з людзьмі, тутэйшымі і прыезджымі, паціснулі дзесяткі рук і выйшлі. На дварэ было цёмна.

— Колькі цяпер часу, як вы думаеце? — запытаў Кон.

— Ужо заўтра,— адказаў Майкл.— Вы праспалі два дні.

— Ды не, я пытаю, каторая гадзіна?

— Дзесяць.

— Ну, і выпілі ж мы!

— Хто гэта мы? Вы спалі. Мы без вас выпілі.

Мы ішлі цёмнымі завулкамі, а паводдаль над плошчай узвіваліся ракеты. А калі дабраліся да атэля, плошча кішэла народам, і ў самай гушчы танцоры.

Вячэра ў атэлі была раскошная. У сувязі з фестам падвоілі цэны і дабавілі некалькі новых страў. Павячэраўшы, мы падаліся ў горад. Помню, што я вырашыў не спаць усю ноч,

каб раніцай а шостаі гадзіне паглядзець, як будуць гнаць быкоў, але сон мяне ўсё ж адолеў, і гадзіне а чацвёртай я заснуў. Астатнія не лажыліся.

Мой нумар быў замкнёны, ключа я не знайшоў, і я заваліўся на адзін з ложкаў у пакоі Роберта Кона, паверхам вышэй. Усю ноч знадворку шумеў фэст, але я не расплюшчваў вачэй, спаў не прыслухоўваючыся. Пабудзіў мяне трэск ракеты — сігнал, што там у канцы горада быкоў выпусцілі з загона. Зараз яны памчацца па вуліцах па дарозе ў цырк. Сон мой быў цяжкі, і я адчуваў, што спазніўся. Я апрагнуў паліто Кона і выйшаў на балкон. На вузенькай вулачцы ні душы. Балконы перапоўнены глядачамі. Раптам на вуліцы паказаўся натоўп. Людзі беглі, збіўшыся ў кучу. Яны пракаціліся валам праз усю вуліцу і рушылі далей у кірунку цырка, за імі следам новы вал, крыху меншы, пракаціўся яшчэ шпарчэй, нарэшце некалькі адсталых мільганулі як на крылах. Пасля чаго на вуліцы зноў стала пуста. І ў вольнае гала, матляючы рагамі, галопам рынуліся быкі. Хвіліна — і дзікі статак знік за паваротам. Нейкі чалавек зваліўся ў роў і ляжаў нерухома. Быкі прамчаліся міма, яго не заўважыўшы. Яны беглі прама, адзін пры адным.

А як відовішча скончылася, здалёк, з боку цырка, пачуўся радасны лямант. Людзі раўлі ад захаплення. Потым данёсся гучны выбух ракеты — гэта азначала, што быкі прабеглі праз натоўп на арэну і адтуль у загон. Я вярнуўся ў пакой і лёг. Я шмат прастаяў босы на каменным балконе. Уся наша кампанія, напэўна, ужо ў цырку. У пасцель, у пасцель! Сагрэўшыся, я заснуў.

Разбудзіў мяне Кон. Ён пачаў раздзявацца і зачыніў акно, бо з суседняга балкона, насупраць цераз вуліцу, на нас паглядалі цікаўныя.

— Ну як, бачылі? — запытаў я.

— Бачылі. Усе былі там.

— Абышлося без ахвяр?

— Адзін бык на арэне кінуўся на людзей і паваліў чалавек сем.

— Брэт не спужалася?

— Гэта было так хутка, што не паспелі і ахнуць.

— Шкада, што я праспаў.

— Мы не ведалі, дзе вы. Мы падыходзілі да вашага пакоя, але ж ён быў замкнёны.

— А дзе вы былі ўсю ноч?

— Танцавалі ў нейкім будынку.

— Мяне змарыў сон.

— Спаць хачу страшэнна, — паскардзіўся

Кон. — І калі гэты спектакль скончыцца?

— Толькі праз тыдзень.

Біл адчыніў дзверы і прасунуў галаву.

— Дзе ты хаваўся, Джэк?

— З балкона назіраў. А табе спадабалася?

— Цудоўна.

— А куды цяпер?

— Спаць.

Ніхто не падняўся раней дванаццаці. Снедалі мы пад аркадай. Туды вынеслі сталы. Народу ўсюды — рой. Давялося чакаць, пакуль вызваліцца мясціна. Паснедаўшы, пайшлі ў кафэ «Ірунья». І там людзей не прабіцца. І чым бліжэй быў пачатак бою быкоў, тым больш таўкатні каля столікаў. Усюды чуваць было нізкае, шматгалосае гудзенне, безупынае і надакучлівае, як заўсёды перад боем быкоў. У іншыя дні, колькі б ні сабралася лю-

дзеі, а такога шуму не было. Гудзенне нарастала, і мы танулі ў ім, рабіліся часткай яго.

Я раздабыў шэсць білетаў на ўсе баі. Тры месцы былі каля бар'ера, у першым радзе перад арэнай, а тры вышэй, у сярэдніх радах амфітэатра, на лавах з драўлянымі спінкамі. Майкл лічыў, што на першы раз Брэт не варта сядзець вельмі блізка, і Кон ахвотна далучыўся да іх. Мы з Білам пакінулі сабе месцы каля бар'ера, а лішні білет я папрасіў афіцыянта прадаць. Біл пачаў вучыць Кона, што рабіць і куды глядзець, каб не заўважаць коней. Білу ўжо даводзілася бачыць бой быкоў.

— Гэта мяне ані не турбуе. Я толькі баюся, што мне будзе нудна,— сказаў Кон.

— Вы так думаеце?

— Не глядзіце на каня, калі бык яго прапора рагамі,— параіў я Брэт.— Сачыце за пікадорам, як той не падпускае быка, ганяе быка, а калі конь упаў паранены, не глядзіце, як ён канчаецца.

— Я трошкі хвалюся,— прамовіла Брэт.— Тут патрэбна вялікая вытрымка.

— У вас яна ёсць. Яно ўсё нічога, непрыемна толькі, калі конь... Але гэта нядоўга, хвіліны дзве. Вы адварніцеся, калі вам нядобра стане.

— Будзе ўсё як найлепш,— супакоіў Майкл.— Я бяру яе пад нагляд.

— Сумаваць не будзеце, ручаюся,— сказаў Біл.

Я ўстаў.

— Схаджу ў атэль, вазьму бінокль, віно і вярнуся. І, калі ласка, без выпівак, каб ні ў адным воку.

— І я з табой,— далучыўся Біл.

Брэт усміхнулася.

Мы ішлі пад аркадай, хаваючыся ад спёкі.
На плошчы было вельмі гарача.

— Гэты Кон у мяне тут сядзіць, — гаварыў Біл, — лічыць сябе разумнейшым за ўсіх, а фанабэрыі колькі, бачыце, яму будзе нудна, бой быкоў — гэта нецікава, чуеце, нецікава.

— А мы ў бінокль праверым. Пабачым, як яго чэрці прышпораць.

— А ну яго ў пекла!

— А ён там даўно ўжо смажыцца.

— Так яму і трэба.

У атэлі на лесвіцы мы сустрэлі Мантою.

— Заходзьце, — запрасіў Мантоя. — Хочаце пазнаёміцца з Педра Рамера?

— Дзіва што хочам! — узрадаваўся Біл. — Хадзем да яго.

Мы падняліся на другі паверх і пайшлі за гаспадаром па калідоры.

— Ён займае восьмы нумар. Зараз яго адзяюць для выступлення, — паведаміў Мантоя.

Гаспадар пастукаў у дзверы і адчыніў іх. Пакой быў змрочны, акно, што выходзіла на вузкую вулачку, давала мала святла. Там былі два ложка, строга падзеленыя перагародкай. Гарэла электрычнасць. Стройны юнак з суровым тварам стаяў у касцюме матадора. Вышываная жакетка яго вісела на спінце крэсла. Яму толькі што накруцілі на паясніцу шаль. Чорныя валасы яго блішчалі ў электрычным святле. На ім была белая палатняная сарочка, і слуга-падручны, укленчыўшы, замацоўваў шаль, пасля падняўся і адышоў. Педра Рамера кіўнуў нам і з пачуццём уласнай годнасці паціснуў рукі. Мантоя сказаў, што мы самыя шчырыя балельшчыкі і прыйшлі пажадаць яму поспеху. Рамера слухаў вельмі сур'ёзна,

потым павярнуўся да мяне. Ніколі ў жыцці я не бачыў такога прыгожага хлопца.

— Вы пойдзеце на бой быкоў? — запытаў ён па-англійску.

— Вы гаворыце па-англійску? — аслупянеў я, адчуваючы сябе ідыётам.

— Не, — усміхнуўся Рамера.

Адзін з трох мужчын, што сядзелі на ложках, наблізіўся да нас і запытаў, ці ўмее з нас хто па-французску.

— Калі жадаеце, то я буду перакладаць. Можа, вы жадаеце што-небудзь запытаць у пана Рамера?

Мы падзякавалі. Аб чым пытацца. Хлопцу дзевятнаццаць гадоў, адзін, калі не лічыць слугі-падручнага і трох прыхвасняў. Праз дваццаць мінут пачнецца бой. Мы пажадалі яму ўдачы і развіталіся. Ён стаяў пасярод пакоя стройны, прыгожы, са сваім слугой і світай, самотны і ўсім чужы.

— Цудоўны хлопец, праўда? — запытаў Мантоя.

— Прыгожы юнак, — пахваліў я.

— Тарэадор сапраўдны, тыповы, — сказаў Мантоя.

— Цудоўны хлопец.

— Пабачыце, які ён на арэне, — прамовіў Мантоя.

Бурдзюкі з віном былі ў маім пакоі, мы ўзялі большы, прыхапілі бінокль, замкнулі дзверы і спусціліся ўніз.

Бой быкоў прайшоў вельмі ўдала. Біл і я былі ў захапленні ад Педра Рамера. Мантоя сядзеў недалёка. Калі Рамера забіў першага быка, Мантоя злавіў мой позірк і кіўнуў галавой. Вось гэта матадор! Такіх даўно не было. З двух іншых матадораў адзін працаваў выдат-

на, другі так сабе. Але ніякага параўнання з Рамера, хоць быкі папаліся яму і няважныя.

Некалькі разоў у час бою я паварочваўся і глядзеў у бінокль на Майкла, Брэт і Кона. Відаць, яны адчувалі сябе добра. Брэт была спакойная. Усе трое сядзелі, падаўшыся наперад, апіраючыся на бетонныя поручні.

— Дай мне бінокль,— папрасіў Біл.

— Ну, як там нудзіцца Кон?

— Сядзіць, як жарэбчык. Трапло!

Калі пасля бою быкоў мы выйшлі, народу было — не праціснуцца. Мы не маглі ісці самі, а, папаўшы ў натоўп, як у глетчар, павольна плылі з ім да самага горада. Бой быкоў узрушвае кожнага, так і павінна быць, але наша ўзрушанасць была радасная і настрой прыўзняты, таму што бой на рэдкасць удаўся. Барабаны грукаталі, прарэзліва высвіствалі дудкі, у людскую плынь укліньваліся астраўкі танцораў. Танцоры плавалі ў жывым патоку, і не відаць было, што яны вырабляюць нагамі. Падскаквалі толькі галовы і плечы: уверх-уніз, уверх-уніз. Нарэшце мы вылузаліся з натоўпу і дабраліся да кафэ. Афіцыянт па нашай просьбе пакінуў тры вольныя крэслы, мы пілі абсент і пазіралі на танцораў.

— Што гэта за танец? — запытаў Біл.

— Па-мойму, хота альбо нешта падобнае.

— Ён мае некалькі пераходаў,— заўважыў Біл,— мяняецца мелодыя, мяняецца і танец.

— Бліскача танцуюць.

Перад намі на чыстым баку вуліцы танцаваў гурт падлеткаў. Яны выраблялі складаныя выкрутасы акуратна і з усёй сур'ёзнасцю. Кожны глядзеў сабе пад ногі. Іхнія чаравікі на вераўчанай падэшве тупалі і ляпалі па бруку. Наскі разам, пяткі ўбок. Пяткі разам, наскі

ўбок. Потым музыка рэзка абарвалася, тупатня скончылася, і танцоры, падскакваючы, рушылі па вуліцы.

— Вунь ідзе наша панства,— паказаў Біл.

Трое пераходзілі цераз вуліцу.

— Прывітанне, сябры,— сказаў я.

— Прывет, джэнтльмены, — сказала Брэт.— О, вы паклапаціліся захаваць нам месцы! Галантна з вашага боку.

— А я сцвярджаю,— сказаў Майкл,— гэты, як яго, Рамера, у ім нешта ёсць. Няпраўда, скажаце?

— Гэта проста цуд прыроды,— загаварыла Брэт.— А зялёныя штаны? Хараство!

— Брэт вачэй не магла адарваць.

— Заўтра абавязкова адбяру ў вас бінокль.

— Ну як? Добра?

— Цудоўна! Выдатна! Дасканала! Вось гэта відовішча!

— Ну, а коні?

— Я глядзела, як зачараваная.

— Вачэй не магла адарваць,— яшчэ раз пацвердзіў Майкл.— Ніякіх нерваў. Жалеза, сталь.

— Вядома, гэта жахліва, што з імі робяць,— прамовіла Брэт.— Але я не магла не глядзець.

— І вам не пашкодзіла?

— Не.

— А Роберта Кона разабрала, — дадаў Майкл.— Аж пазелянеў увесь.

— Мiane засмуціў першы конь,— прамовіў Роберт.

— Што? Нуда агарнула? — запытаў Біл.

Кон засмяўся.

— Не. Ніякай нуды. Забудзьце пра гэта, калі ласка.

— Забудзем, калі вам не было нудна.

— Наконт нуды не ведаю, — прамовіў Майкл. — А толькі, я думаў, з яго кішкі выверне.

— Ды не. Мінута, і ўсё прайшло.

— Бач ты, а я думаў рвота пачнецца. Нават адсунуўся. Не было нудна, дык было моташна.

— Перастаньце, Майкл, не папракайце, што тады я сказаў неўпапад.

— Ну, і зялёны ж быў! Жывы нябожчык.

— Хопіць, Майкл! — умяшалася Брэт.

— Ніколі не кажыце, Роберт, упершыню папаўшы на бой быкоў, што вам будзе нудна, — павучаў Майкл. — Неасцярожныя словы бокам вылезуць.

— Хопіць, Майкл! — паўтарыла Брэт.

— Ён гаворыць, што Брэт садыстка, — чапляўся Майкл. — Хлусня! Яна мілая жанчына, храбрая жанчына, здаровая жанчына.

— Вы не садыстка, Брэт? — запытаў я.

— Здаецца, не.

— Ён назваў яе садысткай, бо ў яе моцны, здаровы страўнік.

— Хай за сваім здароўем сочыць, — пакрыўдзілася Брэт.

Білу ўдалося спыніць рызыкаўную размову, пераключыць гаворку на іншае. Афіцыянт прынёс на блюдзе чаркі з абсентам.

— Вам сапраўды спадабалася? — запытаў Біл у Роберта Кона.

— Не магу сцвярджаць, што спадабалася, але відовішча незвычайнае.

— Страшэнна цікава! Цуд і яшчэ раз чуд! — сказала Брэт.

— Каб толькі коней не было, — прамовіў Кон.

— А што коні? Праз хвіліну на агіднае не звяртаеш увагі,— тлумачыў Біл.

— Спачатку ўсё ж неяк страшнавата,— прызналася Брэт.— Самае жудаснае, гэта калі бык кідаецца на каня.

— Быкі былі магутныя,— сказаў Кон.

— Добрыя быкі,— пацвердзіў Майкл.

— У наступны раз я хачу сядзець унізе,— прамовіла Брэт, глынуўшы з чаркі абсенту.

— Яна хоча зблізку пазіраць на матадораў,— дадаў Майкл.

— А яны гэтага варты,— з захапленнем прамовіла Брэт.— Гэты малады Рамера яшчэ зусім дзіця.

— На рэдкасць зграбны хлопец,— сказаў я.— Мы заходзілі да яго ў пакой. Як жыву, не бачыў прыгажэйшага.

— Колькі яму год, па-вашаму?

— Гадоў дзевятнаццаць — дваццаць.

— Падумаць толькі!

На другі дзень бой быкоў прайшоў яшчэ лепш. Брэт сядзела паміж Майклам і мной каля бар'ера, Біл і Кон у амфітэатры над намі. Героем дня стаў Рамера. Я ўпэўнены, што Брэт глядзела толькі на яго. Наогул да іншых удзельнікаў бою асабліва не прыглядаліся, калі не лічыць цвердалобых спецыялістаў. Педра Рамера — у цэнтры ўвагі. Былі яшчэ два матадоры, але яны не ў лік. Я сядзеў побач з Брэт і тлумачыў ёй ход падзей. Казаў ёй, што трэба сачыць за быком, а не глядзець на каня, калі бык кідаецца на пікадораў, вучыў прыглядацца, як пікадор утыкае вастрыё кап'я, каб яна ўявіла сабе самую сутнасць, дзеля чаго ўсё гэта робіцца, што ва ўсім ёсць свая паслядоўнасць, якая няўхільна прыводзіць да пэўнай развязкі, што бой быкоў — гэта свядо-

мы працэс, а не калекцыя нікчэмных жахаў. Я паказаў ёй, як Рамера сваім плашчом адводзіць быка ад паваленага каня, як ён яго спыняе плашчом, паварочвае спакойна і плаўна, стараючыся ані не знясіліць. Яна бачыла, як Рамера пазбягаў рэзкіх рухаў і аберагаў сваіх быкоў да канца, да фінальнага ўдару, не ганяў лішне, не ўводзіў у злосць, стамляў іх патрошку і паступова. Яна бачыла, як блізка да быка працуе Рамера, і я паказаў ёй спосабы, якімі карыстаюцца іншыя матадоры, каб ашукаць гледачоў, робячы выгляд, што і яны працуюць гэтак жа блізка. Яна зразумела, чаму ёй падабаецца, як арудзе плашчом Рамера, і не падабаюцца хітрасці іншых.

Рамера не мітусіўся, ніводнага лішняга руху, працаваў упэўнена, чыста і натуральна. Два другія круціліся штопарам, ускідвалі локці і аж туліліся да быка, пасля таго як рогі міналі іх, каб стварыць фальшывае адчуванне небяспекі. У выніку падобны падман псаваў работу і пакідаў непрыемнае ўражанне.

Рамера прымушаў па-сапраўднаму хвалявацца, бо кожны рух яго быў абсалютна правільны, і, стоячы амаль упрытык, адводзіў ад сябе рогі з матэматычнай дакладнасцю. Рамера не біў на эфект, не падкрэсліваў рызыкаўнасці. Брэт зразумела, чаму рухі матадора пакараюць сваім характам у непасрэднай блізкасці ад быка і здаюцца смешнымі нават на невяліччай адлегласці. Я расказаў ёй, што, пасля смерці Хаселіта, матадоры распрацавалі такую тэхніку бою, што стварала выгляд небяспекі, выклікала страх, палохала, тады як па сутнасці ніякай пагрозы не было. Рамера паказваў майстэрства ранейшай школы — уменне падпарадкаваць быка сваёй волі, падрыхта-

ваць яго да фінальнага ўдару, прычым зрабіць гэта так, каб той адчуў, што чалавека адолець нельга.

— Ніводнага няспрытнага руху, нязграбнага жэста,— прамовіла Брэт.

— Не было і не будзе, пакуль не спужаецца,— сказаў я.

— Такого і чорт не спужае,— дадаў Майкл.— Занадта многа ведае.

— Ведае ўсё з першых крокаў. Другі век не асвоіць таго, што яму дадзена з нараджэння.

— А які прыгажун, божа мой! — прашаптала Брэт.

— Вось дык фунт, закахалася ў гэтага та-рэадора, няйначай,— заўважыў Майкл.

— Нічога дзіўнага.

— Джэк, будзьце другам. Не расхвальвайце яго. Раскажыце ёй лепш, як яны б'юць сваіх старэнькіх мам.

— Раскажыце мне, як яны п'янствуюць.

— Жажліва. Ад рання да вечара, п'юць і п'юць і ўвесь час лупцюць сваіх няшчасных мам,— пачаў выдумляць Майкл.

— Ён падобен на такога,— сказала Брэт.

— Усё можа быць,— згадзіўся я.

Да мёртвага быка падвялі і прыпрэгли мулаў. Служкі ляснулі пугамі, пабеглі, мулы рванулі, пусціліся ў галоп, і бык, з адкінутай галавой і задраным угору рогам, пасунуўся па арэне, пакідаючы шырокі след на пяску, і знік у чырвоных варотах.

— Зараз яшчэ адзін бык — і канец.

— Так хутка? — Брэт аблакацілася на бар'ер.

Рамера махнуў пікадорам, каб занялі пазіцыі, і стаяў адзін, прыклаўшы плашч да

грудзей, пазіраючы праз усю арэну туды, адкуль павінен быў з'явіцца бык.

Калі бой скончыўся, мы выйшлі, прабіваючыся праз густы натоўп.

— Гэты бой быкоў страшэнна стамляе. Я размякла і раскісла, — паскардзілася Брэт.

— Нічога, зараз вып'ем, — супакоіў яе Майкл.

На другі дзень Педра Рамера не выступаў. Быкі былі міюрскія і бой быў нецікавы. Наступны дзень — вольны паводле раскладу. Але фэст не спыняўся ні ўдзень, ні ўночы.

РАЗДЗЕЛ ШАСНАЦАТЫ

З самай раніцы ішоў дождж. Горы завалакло туманам, які падымаўся з мора. Горных вяршынь не відаць. Плато імглістае, шэрае. Абрысы будынкаў і дрэў страцілі ранейшую выразнасць. Я выйшаў за горад зірнуць на прыроду. Цёмныя хмары паўзлі, падымаліся з мора.

Мокрыя флагі на плошчы звісалі з белых шастоў, палотнішчы сцягаў, вільготныя, цяжкія, прыліпалі да мокрых фасадаў, а дождж то церусіўся імжакай, то ліў як з вядра, заганяючы ўсіх пад аркаду. Плошча была пакрыта лужынамі, на вуліцах мокра, змрочна і пуста. Аднак фэст не спыняўся ні на хвіліну, ён толькі схаваўся пад дах.

Крытыя мясціны ў цырку былі перапоўненыя аматарамі — ішло спаборніцтва танцораў і спевакоў, біскайскіх і наварскіх. Потым танцоры з Валь-Карласа ў нацыянальных вопратках паказвалі свой спрыт на вуліцы пад дажджом пад глухі грукат мокрых барабанаў, а

спераду на прысадзістых таўстааогіх конях, накрытых мокрымі поцілкамі, ехалі прамоклыя да ніткі кіраўнікі аркестра. Кафэ пад аркадай былі скрозь забіты людзьмі, туды ж прыйшлі і танцоры і нейк размясціліся, працягнуўшы пад стол ногі ў белых абмотках. Свае чырвоныя і бардовыя жакеткі яны павесілі сушыцца на крэслы і стрэсвалі вадуду з адмысловых шапак са званочкамі. Дождж не пераставаў.

Я пакінуў мнагалюднае кафэ і пайшоў у атэль пабрыцца к абеду. І сама, калі я брыўся ў сваім пакоі, у дзверы асцярожна пастукалі.

— Уваходзьце!

Увайшоў Мантоя.

— Як сябе адчуваеце? — запытаў ён.

— Найлепшым чынам.

— Сягоння бою няма.

— Няма. Затое ёсць дождж.

— А дзе вашы сябры?

— У кафэ «Ірунья».

Мантоя далікатна ўсміхнуўся.

— Прабачце, што турбую, — звярнуўся ён да мяне. — Вы ведаеце амерыканскага пасла.

— Ведаю. Амерыканскага пасла ўсе ведаюць.

— Зараз ён тут, у Памплоне.

— Ну так. Яго ўжо ўсе бачылі.

— І я таксама. — Мантоя змоўк, а я зноў узяўся за брытву.

— Сядайце, — сказаў я. — Можа, вып'ем. Я папрашу, каб прынеслі віна.

— Не, не. Мне трэба ісці.

Я скончыў брыцца, нагнуўся над тазам і апаласкаў твар халоднай вадой. Мантоя стаў, хацеў нешта сказаць і саромеўся.

— Прабачце, — адважыўся ён нарэшце. —

У мяне толькі што быў нарачны з «Гранд-атэля» ад пасольскіх чыноўнікаў, яны запрашаюць Педра Рамера і Марсіяла Лаланда да іх на кофе сягоння ўвечары.

— А што ж, Марсіялу гэта не пашкодзіць.

— Марсіял увесь дзень у Сан-Себасцьяне. Паехаў сягоння на машыне з Маркесам. Наўрад ці ўвечары вернуцца.

Мантоя засаромеўся яшчэ больш, чакаў, што я на гэта скажу.

— Не перадавайце Рамера запрашэння, — параіў я.

— Вы так думаеце?

— Безумоўна.

Мантоя ўраз прасвятлеў.

— Я патурбаваў вас, паколькі вы амерыканец.

— На вашым месцы я б зрабіў так.

— Прабачце, бяруць такога хлопчыка. Не ведаюць, чаго ён варты. Не ведаюць, кім ён можа стаць. Чужаземцы могуць захваліць яго. Пачнецца са шклянкі кофе ў «Гранд-атэлі», а праз год прапашчы чалавек.

— Як Альгабена.

— Во-во, як Альгабена.

— Гэта людзі такія, — сказаў я. — Тут ёсць адна амерыканка, што збірае тарэадораў для калекцыі.

— Так-так. Прычым выбіраюць маладзенькіх.

— Вядома. Старыя таўсцеюць.

— Альбо робяцца вар'ятамі, як Гала.

— Ну, тут справа простая. Не перадавайце запрашэння, і ўвесь клопат.

— Такі харошы хлопец. Няхай жыве са сваімі, няма чаго яму лезці ў спакусу.

— Можна, хочаце выпіць? — запытаў я.

— Не, не. Мне трэба ісці,— сказаў Мантоя і выйшаў.

Я спуściўся ўніз, маючы намер прагуляцца пад аркадай вакол плошчы. Дождж не сціхаў. Я заглянуў у кафэ «Ірунья», ці няма там нашых, але нікога не было, і, зрабіўшы круг пад аркадай, вярнуўся ў атэль. Яны ўсе абедалі ў сталовай на першым паверсе.

З ядой яны мяне здорава апярэдзілі, і дагнаць іх я не браўся. Біл наймаў па чарзе старых і малых чысціць Майклу абутак. Чысцільшчыкі прасоўвалі галаву ў дзверы, Біл іх клікаў і прымушаў глянцаваць Майклу чаравікі.

— Ужо ў адзінаццаты раз наводзяць мне глянец,— паведаміў Майкл.— Біл — упарты асёл.

Чутка, што тут ёсць работа, пашырылася. Прыбег яшчэ адзін чысцільшчык.

— Чаравікі, боты чысцім? — спытаўся ён у Біла.

— Не мне, не мне. Вунь таму сеньёру.

Чысцільшчык уклечыў каля свайго таварыша, які глянцаваў левы чаравік, і ўзяўся глянцаваць правы. Чаравікі блішчалі як люстэрка.

— Ну і выдумшчык Біл, са смеху лопнеш,— рагатаў Майкл.

Я піў чырвонае віно і, загледзеўшыся на шпаркія рухі чысцільшчыкаў, значна адстаў з выпіўкай ад маіх калег. Мне аж няёмка стала. Я азірнуўся. За суседнім столікам сядзеў Педра Рамера. Я яму кіўнуў, ён устаў і папрасіў мяне падсесці бліжэй і пазнаёміцца з яго другам. Столік Рамера быў побач. Я прывітаўся з яго другам. Гэта быў мадрыдскі спартыўны крытык, дробны чалавечак з маршчыністым

тварам. Я сказаў Рамера, што я ў захапленні ад яго работы, і гэта яму вельмі спадабалася. Мы гаварылі па-іспанску, а крытык крыху разумеў па-французску. Я працягнуў руку, каб дастаць сваю бутэльку віна, але крытык спыніў мяне. Рамера засмяяўся.

— Просім піць з намі,— сказаў Рамера па-англійску.

Ён саромеўся сваёй англійскай мовы, але яму было прыемна гаварыць па-англійску, і неўзабаве ён стаў называць словы, у якіх не быў упэўнены, і распытваць пра іх значэнне. Яго асабліва цікавіла, як будзе па-англійску «*corrida de toros*» у літаральным перакладзе. Назва «бой быкоў» здавалася яму недакладнай. Я растлумачыў, што «*corrida de toros*» азначае «бег быкоў».

— Правільна. А па-французску — «*course de taureaux*», — падтрымаў мяне крытык.

Належнага іспанскага слова для бою быкоў не знайшлося.

Педра Рамера сказаў, што навучыўся трошкі па-англійску ў Гібралтары. Нарадзіўся ён у Рондзе. Гэта недалёка ад Гібралтара. Спецыяльнасць тарэадора асвойваў у Малазе ў тарэадорскай школе. Прабыў ён там усяго тры гады. Спартыўны крытык смяяўся з малагскіх слоўцаў, якімі злоўжываў Рамера. Хлопцу споўнілася дзевятнаццаць. Яго старэйшы брат працаваў з ім разам у якасці бандэрыльера, але жыў не ў гэтым атэлі, а ў меншым, разам з ўсёй камандай. Рамера спытаўся ў мяне, колькі разоў мне давалося бачыць яго на арэне. Я сказаў, што разы тры. Сказаў няпраўду, бо бачыў яго ўсяго два разы, але памылку сваю выпраўляць не захацеў.

— А дзе вы мяне раней бачылі? У Мадрыдзе?

— У Мадрыдзе,— схлусіў я. Я чытаў у газетах водгукі на яго два выступленні ў Мадрыдзе, і таму быў спакойны.

— Маё першае выступленне ці другое?

— Першае.

— Дрэнна я тады выступаў. У другі раз значна лепш. Помніце? — звярнуўся ён да крытыка.

Рамера ані не бянтэжыўся. Ён гаварыў пра сваю работу не як удзельнік, а як зацікаўлены сведка. Ніякай фанабэрыі, ніякай самарэкламы.

— Я вельмі рад, што вам падабаецца мая работа,— шчыра прызнаўся ён.— Але работы сапраўднай вы яшчэ не бачылі. Заўтра, калі пападзецца добры бык, я паспрабую вам нешта паказаць.

Сказаўшы так, ён усміхнуўся, баючыся, каб мы з крытыкам не падумалі, што ён выхваляецца.

— З нецярпеннем чакаю пабачыць,— прамовіў крытык.— Прагну пераканацца на свае вочы.

— Яму не вельмі падабаецца мая работа.— Рамера глянуў на мяне. Твар яго быў сур'ёзны.

Крытык сказаў, што яму вельмі падабаецца работа Педра Рамера, але ёй яшчэ не хапае камплектнасці.

— Заўтра пабачыце, калі пападзецца добры бык.

— Вы бачылі заўтрашніх быкоў? — звярнуўся да мяне крытык.

— Бачыў. Быў на разгрузцы.

— І якая ваша думка? — запытаў Рамера.

— Добрыя. Кілаграмаў па трыста пяцьдзе-

сят. Вельмі кароткія рогі. А вы што, не бачылі?

— Бачыў, вядома.

— Трыста пяцьдзсят кілаграмаў не пацягнуць, — заўважыў крытык.

— Не, — пацвердзіў Рамера.

— У іх не рогі, а бананы нейкія, — заўважыў крытык.

— Значыць, бананы, па-вашаму. — Рамера з усмешкай зірнуў на мяне. — І па-вашаму, бананы?

— Не, чаму. Рогі як рогі.

— Занадта кароткія. Вельмі, вельмі кароткія. Аднак не бананы.

— Вы што гэта, Джэк, кінулі нас зусім? — азвалася са свайго месца Брэт.

— Я толькі часова. Размова ідзе пра быкоў.

— Зазнавацца пачалі?

— Скажыце гэтаму малайцу, што быкі бязрогія, — падаў голас Майкл. Ён быў п'яны.

Рамера глянуў на мяне са здзіўленнем.

— П'яны чалавек. Меры не ведае, — растлумачыў я.

— Што ж вы нас не знаёміце са сваімі новымі сябрамі? — папракнула Брэт. Яна не спускала вачэй з Рамера.

Я запрасіў яго выпіць з намі кофе. Абодва ўсталі. Смуглатвары Рамера быў вельмі ветлівы.

Я адрэкамендаваў іх усім па чарзе, і яны ўжо збіраліся сесці, але было цесна, і мы ўсе перайшлі за вялікі стол каля сцяны. Майкл загадаў падаць бутэльку фундадору і чаркі на ўсіх. П'янай балбатні хапала.

— Скажы яму, што пісаніна — гэта гнюсо-

та, — усхадзіўся Біл. — Скажы, скажы, скажы яму: мне сорам, што я пісьменнік.

Педра Рамера сядзеў побач з Брэт і слухаў яе.

— Скажы яму, чуеш! — не сунімаўся Біл. Рамера, усміхаючыся, падняў галаву.

— Гэты сеньёр — пісьменнік, — прамовіў я. Рамера з павагай зірнуў на Біла.

— І гэты таксама, — паказаў я на Кона.

— Ён нагадвае Вільяльту, — заўважыў Рамера, гледзячы на Біла. — Праўда, Рафаэль, ён падобен на Вільяльту?

— Не знаходжу, — адказаў крытык.

— Па-мойму, ён вельмі падобен на Вільяльту, — сказаў Рамера па-іспанску. — А чым займаецца той п'яны сеньёр?

— Нічым.

— Мабыць, таму і п'е.

— Не. Ён збіраецца ажаніцца з гэтай сеньёрай.

— Скажыце яму, Джэк: у быкоў няма рагоў, — падаў голас Майкл на другім канцы стала.

— Што ён гаворыць?

— П'яную лухту.

— У быкоў няма рагоў! — крычаў Майкл.

— Вы разумееце? — запытаў я.

— Разумею.

Я быў упэўнены, што Рамера нічога не разумее, і не асабліва трывожыўся.

— Джэк, скажыце яму, што Брэт хоча глянуць, як ён нацягвае свае зялёныя штаны.

— Змоўкніце, Майкл.

— Скажыце яму, што Брэт да смерці хоча ўбачыць, як ён лезе ў свае штаны.

— Змоўкніце.

Рамера пакручваў у пальцах чарку, размаў-

ляючы з Брэт. Брэт гаварыла па-французску, а ён па-іспанску і крыху па-французску і смяяўся.

Біл напоўніў чаркі.

— Скажыце яму, што Брэт хоча ўлезці...

— Змоўкніце, Майкл, Хрыстом-богам прашу,— крыкнуў я.

Рамера падняў галаву і засмяяўся:

— Гэта я зразумеў.

Тым часам у сталовую ўвайшоў Мантоя. Ён ужо гатоў быў мне па-сяброўску ўсміхнуцца, але ўбачыў, што Педра Рамера з ёмістай чаркай каньяку ў руцэ рагоча, седзячы паміж мной і жанчынай з аголенымі плячамі, а навокал адны п'яныя, збянтэжыўся і нават нікому не кінуў.

Мантоя выйшаў. Майкл устаў, намерыўшыся сказаць тост.

— Прапаную ўсім выпіць,— пачаў ён.

— За Педра Рамера,— крыкнуў я.

Усе падняліся. Рамера прыняў тост вельмі сур'эзна, усе чокнуліся і апаражнілі чаркі. Я знарок прыспешваў, бо Майкл ужо збіраўся нашкодзіць, абвясціўшы, што хацеў выпіць зусім не за гэта. Але ўсё абышлося добра. Педра Рамера паціснуў нам рукі і выйшаў у суправаджэнні крытыка.

— Божа мой, які чароўны хлопчык! — прамовіла Брэт.— З прыемнасцю паглядзела б, як ён нацягвае свой шчыгульны касцюм. Мабыць, і чаравічкі без ражка не нацягне.

— А я што гаварыў, я ж гэта і гаварыў,— пачаў Майкл.— Джэк не дае мне слова сказаць. Хто вам дазволіў спыняць мяне? Думаеце, вы ўмеете лепш па-іспанску, чым я?

— Нічога я не думаю. Адчапіцеся, Майкл.

— Не, я хачу гэта высветліць.— Ён адвар-

нуўся ад мяне.— Вы думаеце, Кон, што вы тут фігура? Вы думаеце, што вы свой у нашай кампаніі? Сярод людзей, што стараюцца добра пажыць? Цішэй, цішэй, не падымайце гармі-дару, Кон!

— Перастаньце, Майкл,— сказаў Кон.

— Думаеце, што вы патрэбны Брэт? Думаеце, ёй з вамі цікава? Адказвайце, калі пытаю.

— Усё, што я меў сказаць, мною ўжо сказана.

— Я, вядома, не літаратар.— Майкл хістаўся і схапіўся за стол.— Я не геній. Але я адчуваю, калі я лішні. Няўжо вы не бачыце, што вы тут лішні? Хто вам засляпіў вочы? Прэч адгэтуль! Ідзіце, Кон. Прашу далікатненька. Мне абрыдла ваша журботная фізіяномія. Прэч! Можна, скажаце, я памыляюся?

Ён паглядзеў на нас.

— Не, не, усё добра,— умяшаўся я.— Пойдзем у кафэ «Ірунья».

— Хто мне тут скажа, што я памыляюся? Я люблю гэту жанчыну.

— Не трэба паўтараць, Майкл. Не крычы. Хопіць,— прамовіла Брэт.

— Джэк, я праўду кажу, а?

Кон усё яшчэ сядзеў за сталом. Твар яго быў бледна-жоўты, як заўсёды, калі яго зневажалі, і разам з тым здавалася, што яму гэта падабаецца. Дзіцячая гульня ў героя пасля лёгкай выпіўкі. Як-ніяк — інтымнае знаёмства з тытулаванай лэдзі.

— Джэк,— прамовіў Майкл, ледзь не плачучы,— вы ж ведаеце, што я не памыляюся, мая праўда.— І, павярнуўшыся да Кона:— Слухайце, вы! Прэч! Зараз жа, каб я вас не бачыў!

— Нікуды я не пайду,— сказаў Кон.

— Ах, так! Я вас выкіну.— Майкл выйшаў з-за стала.

Кон ускочыў і скінуў акуляры. Ён стаяў на пагатове, бледна-жоўты, маляўніча апусціўшы рукі, адважна чакаючы нападу, каб кінуцца ў бой за сваю даму сэрца.

Я схапіў Майкла:

— Хадзем у кафэ. Тут жа атэль. Вы ж яго тут не ўдарыце.

— Так, так,— згадзіўся Майкл.— Вельмі слушная думка.

Мы пайшлі. Калі Майкл, спатыкаючыся, падымаўся па ступеньках, я азірнуўся і ўбачыў, што Кон ізноў надзяе акуляры. Біл наліваў сабе другую чарку фундадору. Брэт сядзела нерухома, пазіраючы абыякава ў пустату.

На плошчы дажджу ўжо не было, і месяц прабаваў прабіцца праз абрыўкі хмар. Дзьмуў вецер. Іграў воінскі аркестр, а на дальнім канцы плошчы народ сабраўся каля піратэхніка і яго сына. Яны запускаралі агністыя шары. Шары ўзляталі штуршкамі, па дыяганалі, і вецер разрываў іх альбо падганяў да якога-небудзь будынка на плошчы. Часам яны падалі ў натоўп. Магній успыхваў, шар лопаўся, і людзі разбягаліся. Ніхто на плошчы не танцаваў, гравій быў надта мокры.

Брэт выйшла разам з Білам і далучылася да нас. За імі ззаду паказаўся Кон. Мы стаялі ў натоўпе і глядзелі, як дон Мануэль Аркіта, кароль феерверкаў, стоячы на маленькім памосце над людскімі галовамі, адпіхваў шары палкай і пускаў іх за ветрам. Аднак вецер гнаў іх уніз, і твар дона Мануэля Аркіты блішчаў ад поту ў святле яго адмысловага феерверку, які абрушваўся на людзей, з трэскам лопаўся і

скакаў пад нагамі, асыпаючы ўсіх іскрамі. І ўсякі раз, калі светлы папяровы пазыр пачынаў хіліцца, загараўся і падаў, людзі падымалі крык.

— Не шанцуе дону Мануэлю,— сказаў Біл.

— Адкуль вы ведаеце, што яго завуць Мануэль? — запытала Брэт.

— У афішы сказана: «Дон Мануэль Аркіта, піратэхнік нашага горада».

— «Ілюмінаваныя шары»,— дадаў Майкл. «Ілюмінаваныя шары розных гатункаў». Так сказана ў афішы.

Вецер адносіў прэч гукі аркестра.

— І хоць бы адзін падняўся,— прамовіла Брэт.— Гэты дон Мануэль шалее ад злосці.

— Не менш як тыдняў чатыры рыхтаваўся, каб яны ўзляцелі і спявалі ў небе «Слава святому Ферміну»,— прамовіў Біл.

— «Ілюмінаваныя шары»,— перадражніў Майкл.— Смурод, паскудства!

— Няма чаго тут стаяць. Хадзем адсюль,— сказала Брэт.

— Мілэдзі жадае выпіць,— далажыў Майкл.

— І як гэта ты здагадаўся,— кінула Брэт.

У кафэ былолюдна і шумна. На нас ніхто не звяртаў увагі. Свабодных столікаў не было. Шум такі, што звінела ў вушах.

— Давайце выйдзем адгэтуль,— прапанаваў Біл.

Пад аркадай не спынялася гулянье. Дзе-нідзе ў спартыўных касцюмах сядзелі за столікамі англічане і амерыканцы з Біярыца. Некалькі жанчын разглядвалі публіку ў ларнет. Мы сустрэлі дзяўчыну з Біярыца, з якою нядаўна нас пазнаёміў Біл. Яна жыла са сваёй

сяброўкай у «Гранд-атэлі». У сяброўкі разбалелася галава, і тая пайшла спаць.

— Тут ёсць бар,— паведаміў Майкл.

Мы пайшлі туды. Гэта быў «Міланскі бар»—цесны, другарадны шынок, дзе можна было перакусіць і ў заднім пакоі танцавалі. Мы ўсе селі за стол і заказалі бутэльку фундадору. У шынку людзей было мала. Ніякага ажыўлення не адчувалася.

— Ну і чортава мясціна,— сказаў Біл.

— Ранавата яшчэ.

— Прыхопім фундадор і вернемся пазней. Не хачу я марнаваць вечар у гэтай яме,— расстроіўся Біл.

— Пойдзем паглядзім на англічан,— параіў Майкл.— Люблю глядзець на англічан.

— Жудасныя людзі,— прамовіў Біл.— І адкуль іх сюды прынесла?

— З Біярыца,— адказаў Майкл.— Яны прыехалі сюды паглядзець на невялічкі вясельнікі іспанскі фэст.

— Я ім пакажу фэст,— прамовіў Біл.

— А вы на рэдкасць прыгожая дзяўчына!— звярнуўся Майкл да знаёмай Біла.— Адкуль вы з'явіліся?

— Майкл, стоп! Не туды!

— Вы толькі гляньце, яна ж красуня! Дзе я быў? Дзе былі мае вочы? Вы такая красуня! Мы з вамі знаёмыя, праўда? Хадзем са мной, Біл гэтак жа. Зробім англічанам фэст.

— Я ім пакажу фэст. Якога чорта ім трэба тут?

— Хадзем. Нас трое, і больш нікога. Зробім англійскай дрэні вясёлы фэст. Вы ж, мабыць, не англічанка? Я шатландзец. Ненавіджу англічан. Будзе ім зараз фэст. Пайшлі, Біл.

Праз акно нам было відаць, як усе трое,

узяўшыся пад рукі, падаліся ў кафэ. Над плошчай уздымаліся ракеты.

— Я яшчэ пасяджу тут,— сказала Брэт.

— І я з вамі застануся,— прамовіў Кон.

— І не думайце! — ускіпела Брэт.— Калі ласка, ідзіце адсюль куды-небудзь. Вы ж бацьце, нам з Джэкам пагаварыць трэба.

— Я гэтага не ведаў,— збянтэжыўся Кон.— Я толькі хацеў тут трошкі адпачыць, бо крыху выпіў.

— А іншай прычыны ў вас няма? Калі вы п'яны, ідзіце спаць. Спаць ідзіце, кажу.

Кон выйшаў.

— Што? Я з ім груба абышлася? — спыталася ў мяне Брэт.— Божа мой, як ён мне аста-чарцеў!

— Гэта праўда. Радасці з яго ніякай.

— Проста дыхнуць не дае.

— Дрэнна сябе паводзіць, дрэнна.

— Агідна паводзіць. А была ж магчы-масць праявіць рыцарства.

— Напэўна і зараз стаіць за дзвярыма і чакае.

— А што? Ён можа. Ведаеш, мне цяпер ясна, што ў яго за настрой. Ён не можа паве-рыць, што гэта нічога не значыла.

— Ведаю.

— Ніхто іншы так бы сябе не трымаў. Ах, як мне абрыдла ўся гэта гісторыя! А Майкл? Таксама добрая штучка.

— Майклу вельмі цяжка.

— Ну так, ну цяжка. Але ж гэта не дае права быць свіннёй.

— Усе трымаюцца дрэнна,— сказаў я.— Абы адпаведны выпадак.

— Ты б іначай трымаўся,— Брэт глянула на мяне.

— Я быў бы такім жа аслом, як Кон.
— Ах, мой любы, не будзем выдумляць глупствы.

— Добра. Гавары аб чым хочаш.

— Не сярдуй. У мяне няма нікога, апроч цябе, а мне так сумна сягоння.

— У цябе ёсць Майкл.

— Ёсць Майкл. Яшчэ адзін скарб на маю горкую долю.

— Вось што. Майклу чартоўскі балюча глядзець, як тут каля цябе ўвесь час аціраецца Кон.

— Ведаю, любы. Калі ласка, не ўспамінай пра гэта, мне і без таго дрэнна.

Брэт была ўзрушана як ніколі. Яна адварочвалася ад мяне і пазірала ўдалячынь у нейкім здранцвенні.

— Можа, пройдземся? — запытаў я.

— Так, так. Можна.

Я заткнуў бутэльку фундадору і аддаў буфетчыку.

— Вып'ем яшчэ трошкі, — прамовіла Брэт. — Можа, нервы супакояцца.

Мы выпілі яшчэ па чарцы духмянага, мяккага фундадору.

— Хадзем, — сказала Брэт.

Калі мы выйшлі, я ўбачыў Кона, які пільнаваў нас пад аркадай.

— Ну вось, ён тут, — прашаптала Брэт.

— Ён не можа ад цябе адарвацца.

— Няшчасная істота.

— А мне яго ніколькі не шкада. Ненавіджу яго.

— Я таксама ненавіджу, — прамовіла яна, задрыжаўшы, — за тое, што ён так мучыцца.

Я ўзяў яе пад руку, і мы пайшлі бакавою вуліцай далей ад людскога зборышча і агнёў

на плошчы. На вуліцы было цёмна і мокра, і мы накіраваліся да крапасных муроў на ўс-краіне горада. Мы міналі шынкі і піўніцы, адкуль праз расчыненыя дзверы падала святло на мокрую, чорную дарогу і часамі даносіліся выбухі музыкі.

— Хочаш зайсці?

— Не.

Мы ішлі па мокрай траве, потым падняліся на крапасную сцяну. Я паслаў на камень газету, і Брэт села. Над раўнінай вісеў змрок, і можна было бачыць горы. Высока над намі дзьмуў моцны вецер, гнаў хмары, і яны набягалі на месяц. Унізе пад намі чорныя крапасныя равы, а за імі купы дрэў і цень ад кафедральнага сабора і контуры горада ў мясячным ззянні.

— Не сумуй,— сказаў я.

— Мне так нядобра. Давай памаўчым.

Мы глядзелі на раўніну. Доўгія шэрагі прысадаў цямнелі пад месяцам. Па дарозе, што цягнулася ўверх, імчаліся аўтамабілі, пабліскваючы фарамі. На вяршыні гары свяціліся агні крэпасці. Унізе, налева, цякла паўнаводная рака, чорная і гладкая. На берагах яе цямнелі дрэвы. Усё як бы выплывала з начнога змроку. Брэт сядзела нерухома і ўглядалася ў прастор. Раптам яна здрыганулася.

— Холадна.

— Хочаш вярнуцца?

— Цераз парк.

Мы спусціліся ўніз. На небе зноў згушчаліся хмары. У парку пад дрэвамі было цёмна.

— Ты яшчэ любіш мяне, Джэк?

— Люблю,— адказаў я.

- Джэк, я прапала.
- Ты што?
- Я прапала. Я трачу розум, перада мной толькі ён — хлопчык Рамера. Мабыць, я ў яго закахалася.
- Я б гэтага не рабіў, будучы табой.
- Не магу з сабой справіцца. Я прапала. Усё рвецца ўнутры.
- Не рабі гэтага.
- Не магу з сабой справіцца. Я ніколі не магла з сабой справіцца.
- Гэта трэба спыніць.
- Як? Якім чынам? Я нічога не магу спыніць. Вось. Ты адчуваеш?— Яна падала мне руку.— Усё ва мне калоціцца, сэрца калоціцца.
- Не трэба гэтага рабіць.
- Не магу з сабой справіцца. Я ўсё роўна прапала. Няўжо ты не разумееш?
- Не.
- Я павінна нешта зрабіць. Я павінна абавязкова зрабіць тое, што мне хочацца. Я страціла павагу да сябе.
- Не рабі гэтага.
- Любы, не прымушай мяне. Думаеш, лёгка мне цярпець гэтага няшчаснага Кона і дзікія ўчынкі Майкла?
- Нялёгка, вядома.
- Не магу ж я ўвесь час напівацца.
- Не.
- Любы мой, не пакідай мяне, калі ласка. Ты не пакінеш мяне, паможаш мне?
- Вядома.
- Я не кажу, што гэта добра. Хоць для мяне яно, можа, і добра. Бог сведка, ніколі я не адчувала сябе такой жывёлінай.
- І што ты хочаш, каб я зрабіў?

— Хадзем, знойдзем яго. Я хачу яго ба-
чыць.

Мы ішлі цераз парк па гравійнай дарож-
цы ў змроку пад дрэвамі, выйшлі праз варо-
ты на вуліцу і апынуліся ў горадзе.

Педра Рамера быў у кафэ. Ён сядзеў за
сталом разам з іншымі тарэадорамі сярод га-
зетных крытыкаў. Усе курылі цыгары. Калі
мы ўвайшлі, яны зірнулі на нас. Рамера, ус-
міхаючыся, пакланіўся. Мы занялі столік не-
падалёку.

— Папрасі яго перайсці да нас і выпіць з
намі.

— Пачакай. Ён сам прыйдзе.

— Не магу глядзець на яго.

— Чаму ж так? Ён жа табе сімпатыч-
ны,— заўважыў я.

— Я заўсёды рабіла тое, што хачу.

— Ведаю.

— Якая я ўсё ж такі жывёліна!

— Не перабольшвай.

— Мой божа, і чаго толькі жанчына не
церпіць!

— Ты так думаеш?

— Дрэнь я, і больш нічога.

Я зірнуў цераз стол. Рамера ўсміхнуўся,
сказаў нешта сваім суседзям і ўстаў. Ён па-
дышоў да нас, я падняўся, і мы паціснулі
рукі.

— Мо выпіць жадаеце? — запытаў я.

— Дазвольце, я вас пачастую,— сказаў
Рамера, адсунуў крэсла і сеў, моўчкі папра-
сіўшы дазволу ў Брэт.

Трымаўся ён выдатна. Аднак не кідаў ку-
рыць. Цыгара была яму вельмі да твару.

— Вы любіце цыгары? — запытаў я.

— О так. Я ахвотна куру цыгары.

Гэта надавала яму сталасці. Ён здаваўся старэйшым. Я прыгледзеўся да яго скуры. Чыстая, гладкая і вельмі смуглая. На скроні відзён быў трохкутны шрам. Я заўважыў, што ён сочыць за Брэт. Ён здагадваўся, што між імі нешта ёсць. Мабыць, ён адчуў гэта, калі Брэт падала яму руку. Трымаў ён сябе вельмі асцярожна. Думаю, што ён быў упэўнены, але не хацеў рызыкаваць.

— Вы заўтра выступаеце? — запытаў я.

— О так. Альгабена быў сёння паранены ў Мадрыдзе. Вы чулі?

— Не. І цяжка?

Рамера паківаў галавой.

— Дробязь. Вось сюды.— Ён паказаў далонь.

Брэт узяла яго руку і расправіла на ёй пальцы.

— О! Вы ўмеце гадаць? — прамовіў ён па-англійску.

— Часам гадаю. Жадаеце?

— О! Я вельмі люблю.— Ён паклаў руку на стол далонню ўверх.— Скажыце, што я жыць буду вечна і стану мільянерам.

Ён быў па-ранейшаму вельмі далікатны, але трымаўся больш рашуча.

— Гляньце, калі ласка, ці многа быкоў на маёй руцэ? — Ён засмяяўся. Рука ў яго была малая і вельмі зграбная.

— Тут тысячы быкоў,— адазвалася Брэт. Яна перастала хвалявацца і яшчэ больш пахарашэла.

— Багаты буду,— засмяяўся Рамера.— Па пяць тысяч песет за штуку,— сказаў ён мне па-іспанску.— Чым яшчэ парадуете?

— Добрая рука,— прамовіла Брэт.— Ён пражыве вельмі доўга.

— Гаварыце мне, а не вашаму другу.

— Я ж кажу, вы будзеце жыць вельмі доўга.

— Ведаю. Я не збіраюся паміраць.

Я стукнуў двума пальцамі ў стол. Рамера зірнуў на мяне і адмоўна заківаў галавой.

— Не. Толькі не гэта. Быкі — мае лепшыя сябры.

Я пераклаў яго словы Брэт.

— Вы забіваеце сваіх сяброў? — запытала яна.

— Абавязкова, — сказаў ён па-англійску і засмяўся. — Іначай яны б забілі мяне. — Ён глянуў на яе цераз стол.

— Вы добра гаворыце па-англійску.

— Так. Нішто. Размаўляю часам. Але гэта сакрэт. Вельмі дрэнна, калі тарэадор гаворыць па-англійску.

— Чаму? — пацікавілася Брэт.

— Нельга. Гледачам не спадабаецца. У нас не заведзена.

— Чаму не спадабаецца?

— Не спадабаецца, і ўсё. Тарэадор павінен быць не такі.

Рамера засмяўся, апусціў на вочы каплялюш, перасунуў у роце цыгару і прыкінуўся сярдзітым.

— Як тыя там за сталом, — паказаў ён. Я глянуў туды. Ён дакладна пераняў міміку Насіяналя, потым усміхнуўся, і твар яго стаў такі ж, як і раней. — Не, я павінен забыць англійскую мову.

— Толькі не цяпер, — прамовіла Брэт.

— Не трэба?

— Не трэба.

— Пастараюся.

Ён ізноў засмяўся.

— Я хачу мець такі капялюш,— прызналася Брэт.

— Добра, я вам дастану.

— Цудоўна. Глядзіце ж, не забудзьце.

— О не. Зараз жа дастану.

Я ўстаў. Падняўся і Рамера.

— Сядзіце,— сказаў я.— Пайду адшукаю нашых сяброў і прывяду іх сюды.

Ён дапытліва глянуў на мяне, нібы хацеў канчаткова даведацца, ці ўсё ясна. Усё было ясна.

— Сядайце,— папрасіла Брэт.— Вы павінны навучыць мяне гаварыць па-іспанску.

Сеўшы насупраць, ён глядзеў на яе. Я выйшаў. Тарэадоры і крытыкі, згуртаваныя за сталом, праводзілі мяне варожымі позіркамі. Мне стала не па сабе. Мінут праз дваццаць, калі я вярнуўся ў кафэ, Брэт і Педра Рамера там ужо не было. На століку яшчэ стаялі тры шклянкі з-пад кофе і нашы тры парожнія чаркі. Падышоў афіцыянт з сурвэткай, сабраў нашы шклянкі, чаркі і выцер старанна стол.

РАЗДЗЕЛ СЕМНАЦАТЫ

Каля ўвахода ў «Міланскі бар» я знайшоў Біла, Майкла і Эдну. Эднай звалі знаёмую Біла.

— Нас адсюль выставілі,— паскардзілася Эдна.

— З дапамогай паліцыі,— дадаў Майкл.— Там ёсць тыпы, якім я не даспадобы.

— Я ўжо разоў чатыры не давала ім біцца,— гаварыла Эдна.— Вы павінны мне дапамагчы.

Твар у Біла быў чырвоны.

— Эдна, пойдзем ізноў туды,— прасіў ён.— Заходзьце смела і танцуйце з Майклам.

— Не лезьце на ражон. Ізноў пачнецца гвалт,— гаварыла Эдна.

— Біярыцкія свінні! — вылаяўся Біл.

— Пайшлі,— камандаваў Майкл.— Гэта не прыватны дом. Занялі ўсё, раскапусціліся.

— Друг ты мой Майкл,— абураўся Біл.— Прыехала сюды англійская свіння, абражае Майкла і гнюсіць нам фэст.

— Гэта такія гады,— крычаў Майкл.— Ненавіджу англічан.

— Хто ім даў права абражаць Майкла? — не спыняўся Біл.— Майкл цудоўны хлопец. Хто ім даў права абражаць Майкла? Я ім, шэльмам, пакажу. Нікога не датычыцца, што ён банкрут.— Голас яго сарваўся.

— Сапраўды, каго гэта датычыцца? — пытаўся Майкл.— Мне ўсё роўна. Джэку таксама. Можа, вам не ўсё роўна?

— І мне ўсё роўна,— сказала Эдна.— А вы што, сапраўды банкрут?

— Ну, вядома. А вам, Біл, усё роўна?

Біл горача абняў Майкла.

— Шкада, што я не банкрут. Я б ім, паскуднікам, паказаў.

— А што ім паказваць? Гэта ж англічане. Плюю на тое, што кажучь англічане.

— Брудныя свінні! Пайду і вытуру іх з берлагу,— пагразіў Біл.

— Біл! — Эдна глянула на мяне.— Калі ласка, не хадзіце туды, Біл. Яны такія дурні!

— Гэта праўда,— згадзіўся Майкл.— Што праўда, то праўда. Дурням закон не пісаны.

— Не дазволю ім узводзіць паклёп на Майкла,— не супакойваўся Біл.

— Вы іх ведаеце? — запытаў я Майкла.

— Не. І не бачыў ніколі. Яны сцвярджаюць, што ведаюць мяне.

— Не дазволю! — крычаў Біл.

— Хадзем адсюль. Пойдзем у кафэ Суіса, — прапанаваў я.

— Тут цэлая зграя Эдніных сяброў з Біярыца, — тлумачыў Біл.

— Дурні яны, і больш нічога, — засмялася Эдна.

— Адзін з іх Чарлі Блэкмен з Чыкага, — тлумачыў Біл.

— Ні разу не быў у Чыкага, — сказаў Майкл.

Эдна зарагатала і доўга не магла спыніцца:

— Гэй, вы, банкруты, забярыце мяне адгэтуль.

— Што тут быў за скандал? — запытаў я ў Эдны па дарозе. Мы ішлі цераз плошчу ў кафэ Суіса. Біл знік.

— Не ведаю, што здарылася, але нехта паклікаў паліцыю, каб вывесці Майкла адтуль, дзе танцавалі. Там былі людзі, што сустракаліся з ім у Каннах. У чым справа? Што з Майклом?

— Мабыць, грошы. Не аддаў каму-небудзь. Ну і азварэлі.

На плошчы перад білетнымі касамі выстраіліся дзве чаргі. Людзі сядзелі на крэслах альбо ляжалі на зямлі, закруціўшыся ў коўдры і газеты. Яны пільнавалі, каб раніцай, як толькі адчыняць у будках акенцы, дастаць білеты на бой быкоў. Хмары разбегліся, выплыў месяц, ноч пасвятлела. У чарзе некаторыя спалі.

Мы толькі занялі столік на тэрасе кафэ Суіса і заказалі фундадору, як раптам з'явіўся Роберт Кон.

— Дзе Брэт? — запытаў ён усхвалявана.

— Не ведаю.

- Яна была з вамі.
- Мабыць, пайшла спаць.
- Не.
- Адкуль я ведаю, дзе яна.

У электрычным святле твар яго быў жоўты. Ён не садзіўся.

- Скажыце, дзе яна?
- Сядзьце, — павысіў я голас. — Я не ведаю, дзе яна.

- Хлусня. Вы ведаеце.
- Не прыставайце.
- Скажыце мне, дзе Брэт?
- Нічога я вам не скажу.

- Вы ведаеце, дзе яна.
- Каб і ведаў, вам не сказаў бы.

— К чорту вас, к чортавай маме, Кон! — крыкнуў з-за стала Майкл. — Брэт збегла з маладзенькім матадорам. У іх зараз мядовы месяц.

- Не смейце!

— Каціліся б вы к чорту баінькі, — прамовіў раўнадушна Майкл.

— Гэта праўда? — павярнуўся Кон да мяне.

- Не прыставайце, смала!

— Я вас прымушу адказаць, — ён рашуча зрабіў крок наперад, — паслугач, зводнік пракляты!

Я замахнуўся, але ён адскочыў. Твар яго мільгануў недзе збоку ў святле электрычнага ліхтара. Ён стукнуў мяне кулаком, і я асунуўся на тратуар. А калі хацеў падняцца, ён ударыў яшчэ два разы. Я грывнуўся вобземлю і апынуўся пад сталом. Хацеў усхапіцца, але адчуў, што ў мяне адняліся ногі. Устаць, падняцца на ногі любой цаной і даць нягодніку здачы. Мяне выцягнуў з-пад стала Майкл. Нехта вы-

ліў мне на галаву графін вады. Майкл падтрымліваў мяне рукой, і я заўважыў, што сяджу ў крэсле. Майкл цёр мне вушы.

— Я думаў, з вас і дух вон,— сказаў Майкл.

— А дзе ж вы былі, чорт бы вас?

— Тут. А дзе ж яшчэ?

— Не палічылі патрэбным умешвацца?

— Ён і Майкла збіў з ног, паведаміла Эдна.

— Але ж гэта не накаўт,— тлумачыў Майкл.— Я проста так ляжаў.

— І што, кожны вечар так на ваших фэстах? — спытала Эдна.— Здаецца, гэта быў містэр Кон?

— Нічога. Усё прайшло,— сказаў я.— Галава толькі трохкі круціцца.

Каля нас стаялі афіцыянты, а навокал сабраліся гледачы.

— Ну-ну, разыходзьцеся! Чаго вы тут! — праявіў ініцыятыву Майкл.

Афіцыянты разагналі натоўп.

— А зірнуць было на што,— заўважыла Эдна.— Ён, відаць, баксёр.

— Самы сапраўдны.

— Вось бы добра, каб Біл быў тут,— прамовіла Эдна.— Хацела б я пабачыць, як Біла перакуляць. Вельмі ж у яго ногі доўгія.

— Я чакаў, што ён паб'е афіцыянта,— сказаў Майкл,— і яго арыштуюць. Быў бы рад, каб містэра Роберта Кона пасадзілі ў турму.

— Ну не,— прамовіў я.

— Што вы? — здзівілася Эдна.— Вы жартуеце?

— Я не жартую. Я не з тых, хто любіць, каб яго шпурлялі. Я не аматар рызыкаўных гульняў.— Майкл глынуў фундадору.— Я, ве-

даеце, і палявання не люблю. Заўсёды ёсць небяспека, што цябе прыдушыць конь. Як вы сябе адчуваеце, Джэк?

— Нічога.

— А вы разумнік, — звярнулася Эдна да Майкла. — Вы што? Сапраўды банкрут?

— Жудасны банкрут. Вінен усюды і кожнаму. А вы што, нікому нічога не вінны? Няма даўгоў?

— Хапае.

— У мяне даўгі скрозь. Сёння пазычыў сто песет у Мантоі.

— Няпраўда, — сказаў я.

— Я аддам яму. Я заўсёды ўсім аддаю.

— Ах, вось адкуль ваша банкруцтва, — прамовіла Эдна.

Я ўстаў. Галасы іх даносіліся да мяне нібы з далёкай адлегласці. І здавалася ўсё гэта нейкім брыдкім фарсам.

— Я іду ў атэль, — сказаў я і пачуў прыглушаную размову.

— А ён дойдзе? — спыталася Эдна.

— Трэба праводзіць.

— Не трэба. Дайду адзін. Яшчэ пабачымся.

Выходзячы, я азірнуўся. Яны былі ўдваіх. Сталы апусцелі. У кутку сядзеў афіцыянт, падпёршы галаву рукамі.

Калі я цераз плошчу вяртаўся ў атэль, усё навокал здавалася мне новым і нязвычайным. Гэтых дрэў я раней ніколі не бачыў. І флагштокаў гэтых не бачыў, і будынка тэатра не бачыў. Усё перамянілася. Такое адчуванне ў мяне ўжо раз было, калі я аднойчы вяртаўся з футбольнага поля за горадам. Я нёс у руках чамадан з маім спартыўным прыладдзем, накіроўваючыся з вакзала дадому. І горад, у якім я пражыў усё жыццё, мне паказаўся іншым. На лугаві-

нах у парку зграбалі сухое лісцё і спальвалі пры дарозе. Я спыніўся і доўга-доўга глядзеў са здзіўленнем, нічога не разумеючы. Потым я пайшоў далей, і здавалася мне, што ногі мае недзе далёка, а ўсе прадметы набліжаюцца, наплываюць здалёк, і я чуў, як ногі мае крочаць самі па сабе на вялікай адлегласці. У пачатку першага тайма мяне стукнулі абцасам па галаве. З такім жа адчуваннем я пераходзіў зараз плошчу і падымаўся па лесвіцы ў атэль. Падымаўся я вельмі доўга, і мне здавалася, што ў руках у мяне чамадан. У пакоях гарэла святло. Выйшаў Біл і сустрэў мяне ў калідоры.

— Вось што,— сказаў ён,— ідзі зараз жа да Кона. З ім нешта здарылася, і ён пытаў пра цябе.

— Ну яго к чорту.

— Схадзі да яго, праведай.

Мне не хацелася ўзбірацца яшчэ вышэй.

— Што ты так глядзіш на мяне?

— Ніхто на цябе не глядзіць. Ідзі зараз жа да Кона. З ім нешта нядобрае.

— Ты ж быў п'яны нядаўна.

— Я і цяпер п'яны. А да Кона ты ўсё ж зайдзі. Ён хоча цябе бачыць.

— Зайду.

Мяне палохала лесвіца. Я падымаўся па ступеньках павольна, трымаючы ў руцэ чамадан, якога ў рэальнасці не было. Зрабіў некалькі крокаў па калідоры і спыніўся перад пакоем Кона. Дзверы былі замкнёны, і я пастукаў.

— Хто там?

— Барнс.

— Уваходзьце, Джэк.

Я адчыніў дзверы, увайшоў і паставіў на падлогу свой чамадан. У пакоі было цёмна. Кон ляжаў у цемры ніцма на ложку.

— Гэта вы, Джэк?

— Не называйце мяне Джэкам.

Я стаяў у дзвярах, як тады, калі вярнуўся з футбола дамоў. Цяпер мне трэба было выкупацца ў гарачай ванне, выпрастаць ногі ў налітай да краёў гарачай ванне.

— Дзе ванная? — запытаў я.

Кон плакаў. Уткнуўшыся тварам у падушку, ляжаў і плакаў. На ім была белая сарочка «пола», такая ж, як некалі ў Прынстане.

— Я вінаваты, Джэк. Даруйце, калі ласка.

— Выбралі час, чорт вазьмі.

— Даруйце мне, калі ласка, Джэк.

Я стаяў у дзвярах і маўчаў.

— Я быў сам не свой. Вы ж ведаеце прычыну.

— Ат, усё роўна.

— Я не мог вытрываць.

— Вы назвалі мяне зводнікам.

Ні крыўды, ні злосці я не адчуваў. Жаданне было адно: хутчэй выкупацца ў ванне, у гарачай, чыстай вадзе.

— Забудзьце пра гэта, калі ласка. Я быў не ў сваім розуме.

— Ат, усё роўна.

Ён рыдаў. І голас быў нейкі смешны, дзіцячы. Ён ляжаў у цемры на ложку, у белай сарочцы «пола», такой жа, як насіў калісьці.

— Заўтра раніцай я выеду.

Ён ужо не рыдаў, а толькі ціха плакаў.

— Джэк, я не мог вытрываць. Гэта было пекла. Жудасныя пакуты. З таго часу, як мы сюды прыехалі, Брэт абыходзіцца са мной, нібы я ёй чужы, зусім чужы. Я не мог вытрываць. Мы жылі разам у Сан-Себасцьяне. Ду-

маю, вы гэта ведаеце. Я не магу больш. Цярпення няма.

Ён не падымаўся з ложка.

— Вось што,— абазваўся я.— Пайду зраблю сабе ванну.

— Вы былі маім адзіным другам, і я так любіў Брэт.

— Ну і што? Бывайце.

— І ўсё гэта загублена. Усё чорту ў зубы.

— Што чорту ў зубы?

— Усё. Даруйце, Джэк. Не гневайцеся.

— Ды не. У жыцці бывае.

— Я столькі выцерпеў. Такое было мучэнне, Джэк. І ўсё скончана. Усё скончана.

— Ну-ну, нічога. Бывайце. Пайду.

Ён павярнуўся, сеў на край ложка, потым устаў.

— Бывайце, Джэк. Вы можаце падаць мне руку?

— Магу. Чаму не?

Мы паціснулі на развітанне рукі. Яго твару ў цемры я не разгледзеў.

— Усяго добрага,— сказаў я.— Раніцай пабачымся.

— Раніцай я выязджаю.

— А! Так, так.

Я выйшаў. Кон праводзіў мяне да дзвярэй.

— Як вы сябе адчуваеце, Джэк?

— Нічога. Здаровы.

Я доўга шукаў ванную. Ледзь знайшоў. У пакоі пры самай сцяне стаяла глыбокая каменная чаша. Я адкруціў кран, але вада не палілася. Я сеў на край ванны, а калі падняўся і надумаўся ісці, заўважыў, што стаю босы, намацаў на падлозе чаравікі і з чаравікамі ў руках спусціўся ўніз, знайшоў свой нумар, раздзеўся і паваліўся ў пасцель.

Разбудзіў мяне грукат аркестра на вуліцы. Страшэнна балела галава. Я ўспомніў, што абяцаў Эдне, сяброўцы Біла, пайсці з ёю паглядзець, як быкі праз увесь горад бягуць у цырк. Я адзеўся і, спусціўшыся ўніз, выйшаў на свежае паветра. Было яшчэ рана. Людзі шпарка крочылі па плошчы, спяшаючыся ў цырк. Перад будкамі варушыліся ўсё тыя ж дзве даўжэзныя чаргі — чакалі сямі гадзін, калі адчыняцца касы і пачнуць прадаваць білеты. Я хутка прабраўся цераз плошчу і зайшоў у кафэ.

Афіцыянт сказаў мне, што сябры мае былі тут і пайшлі.

— А колькі іх было?

— Два сеньёры і адна сеньярыта.

Значыць, клопат адпаў. Эдна была з Білам і Майклам. Учора ўвечары Эдна баялася, што яе кампаньёны не змогуць падняцца, і разлічвала, што вадзіць яе буду я. Я хутчэй выпіў кофе і падаўся з натоўпам да цырка. На нагах я трымаўся цвёрда, але ўсё яшчэ балела галава. Навокал было светла, і горад купаўся ў ранішняй свежасці.

Кавалак дарогі з канца горада ў цырк быў гразкі. Каля плота, што цягнуўся аж да самага цырка, сабраліся глядачы, усе балконы і дах над цыркам былі ўсыпаны людзьмі. Пачуўся выбух ракеты, і я зразумеў, што не паспею ў цырк да з'яўлення быкоў, а таму праціснуўся праз натоўп бліжэй да плота, і мяне тут жа штурхнулі галавою ў дошкі. У праходзе, агароджаным з двух бакоў, паліцыя гнала людзей наперад, ачышчала дарогу. І яны плылі ў кірунку цырка густым патокам, прыспешваючы крок. Нейкі п'яны паслізнуўся і ўпаў. Два паліцэйскія падхапілі яго і адцягнулі пад плот. Людзі кінуліся ўцякаць. Потым гучна, у адзін

голос, закрычалі, і, прасунуўшы галаву між дошак, я ўгледзеў, як быкі рынуліся з вуліцы ў доўгі, вузкі праход. Быкі беглі шпарка, даганяючы натоўп. І тут выскачыў яшчэ адзін п'яны і пачаў, як матадор, махаць пінжаком. Яму хацелася паказаць свой спрыт. Паліцэйскія падскочылі да яго, адзін схапіў за карак, другі стукнуў дубінкай, і, прыціснуўшы рызыканта да плота, стаялі, стуліўшыся разам з ім, пакуль не прамчаліся апошнія з натоўпу і следам быкі. Народу наперадзе было так многа, што ў варотах цырка зрабіўся затор, і, калі быкі, грозныя, апырсканыя гразю, збіўшыся ў кучу, дабеглі да людзей, адзін бык вырваўся наперад, усадзіў рог чалавеку ў спіну і падняў небарак у паветра. Калі рог урэзаўся ў цела, рукі чалавека павіслі, галава адкінулася назад, і бык, падняўшы ўгору ахвяру, шпурнуў яе на зямлю. Бык пагнаўся яшчэ за адным не ў меру цікаўным, але той шмыгнуў у натоўп, і натоўп прарваўся ў вароты, а за ім быкі. Чырвоныя вароты на арэну зачыніліся, і тыя, што сачылі знадворку з балконаў цырка, рынуліся ў сярэдзіну. Пачуўся крык, потым — ізноў крык.

Чалавек, якога бык праткнуў, ляжаў ніцма ў прытаптанай гразі. Людзі, пералезшы цераз плот, шчыльна яго абступілі, і мне нічога не было відаць. З арэны даносіліся крыкі і енкі. Кожны крык азначаў, што бык напаў на людзей. І па гучнасці ляманту можна было здагадацца, наколькі жажліва тое, што там адбываецца. Нарэшце ўзвілася ракета ў знак таго, што валы справадзілі новых быкоў у загоны. Я адышоў ад плота і падаўся назад у горад.

Вярнуўшыся, я зайшоў у кафэ выпіць кофе з грэнкамі. Афіцыянты падмяталі падлогу і вы-

ціралі сталы. Адзін з іх падышоў да мяне і прыняў заказ.

— Ну як прагон? Здарэнняў не было?

— Я ўсяго не бачыў. Адзін чалавек цяжка паранены.

— Як?

— Сюды.— Я паклаў руку на паясніцу, а другую на грудзі, дзе, па-мойму, павінен быў вылезці рог. Афіцыянт кінуў і сурвэткай змеў крошкі са стала.

— Небяспечная рана,— сказаў ён.— Усё дзеля спорту. Усё для забавы.

Ён адлучыўся і праз хвіліну прынёс кафеянік і такія ж самы посуд з малаком. Афіцыянт пачаў наліваць малако і кофе адначасова. Два струменьчыкі з доўгіх рыльцаў змешваліся ў ёмістым кубку. Наліваючы, ён ківаў галавой.

— Небяспечная рана, калі ў спіну.— Ён адставіў кафеянік і малочнік і падсеў да стала.— Рогам у спіну! А навошта? Забава. Пацеха. Як вы думаеце?

— Не ведаю.

— Толькі так. Усё для забавы. Ім, бачыце, пацеха!

— А вы не з тых, не з апантаных?

— Хто? Я? Што такое бык? Грубая жывёла. Скаціна.— Ён устаў і паклаў руку на паясніцу.— Рогам у спіну і наскрозь! Чуеце, наскрозь! Пажартавалі, называецца.

Ён паківаў галавой, забраў посуд і адышоў. Міма ішлі па вуліцы два мужчыны. Выгляд у іх быў засмучоны. Афіцыянт аклікнуў іх.

— Памёр,— апусціўшы галаву, паведаміў бліжэйшы.

Афіцыянт спахмурнеў. Мужчыны прыбавілі кроку. Відаць, некуды спяшаліся. Афіцыянт падышоў да мяне.

— Вы чулі? Памёр. Сканаў. Няма яго. Ро-
гам у спіну і наскрозь. Усё для забавы. Раніш-
няя размінка. Не, гэта ўжо занадта.

— Шкада.

— Не люблю такой гульні, душа не пры-
мае,— прамовіў афіцыянт.

Удзень мы даведаліся, што забітага звалі Вісэнтэ Гіронес і што прыехаў ён з-пад Тафалы. Назаўтра прачыталі ў газетах, што яму было дваццаць восем гадоў, што ў яго была ферма, жонка і двое дзяцей. Як і да жаніцьбы ён кожны год прыязджаў на фэст. Яшчэ праз дзень з Тафалы прыехала яго жонка развітацца з нябожчыкам, а назаўтра ў капліцы святога Ферміна адбылася паніхіда, і труну на вакзал неслі члены тафальскага танцавальна-распівачнага гуртка. Паперадзе маршыравалі барабаншчыкі, заліваліся дудкі і флейты, а за труною ішлі жонка нябожчыка і яго двое дзяцей. Следам за імі ішлі ўсе члены танцавальна-распівачных гурткоў Памплоны, Эстэлы, Тафалы і Сангесы, каторыя маглі прысутнічаць на пахаванні. Труну пагрузілі ў багажны вагон, а ўдава з дзецьмі села ў адкрыты вагон трэцяга класа. Паравоз тузануў вагоны, і цягнік плаўна пакаціўся з узвышша, агібаючы плато, і памчаўся па раўніне ў Тафалю паўз палі, дзе на ветры калыхалася калоссе.

Быка, які забіў Вісэнтэ Гіронеса, звалі Чарнагубы, быў ён прывезены з гадавальніка Санхеса Таберна пад нумарам 118, і быў ён трэцім быком, забітым на арэне ў той жа дзень матадорам Педра Рамера. Пад радасны крык глядачоў быку адрэзалі вуха і паднеслі яго Педра Рамера, той, у сваю чаргу, перадаў яго Брэт, а яна загарнула вуха ў маю хустачку і пакінула вуха і хустачку разам з акуркамі цыгарэт «Му-

раці» ў шуфлядзе начнога століка, каля свайго ложка, у атэлі Мантоі, у Памплоне.

Калі я вярнуўся ў атэль, начны вартаўнік яшчэ сядзеў на лаўцы каля дзвярэй. Ён прасе-дзеў тут усю ноч, і яму вельмі хацелася спаць. Калі я ўвайшоў, ён устаў. Адначасова са мной з'явіліся і тры служанкі, што былі раніцай у цырку і глядзелі быкоў. Смеючыся, яны пату-палі наверх, а за імі падняўся і я ў свой нумар. Я скінуў чаравікі і лёг на ложак. Акно на бал-кон было адчынена, і сонца ярка асвятляла па-кой. Спаць мне не хацелася. Учора я лёг а па-лове чацвёртай уночы, а ў шэсць мяне разбу-дзіла музыка. Сківіца балела з абодвух бакоў. Я крануў яе пальцамі, боль адчуваўся. Пра-кляты Кон! Мог бы раней каго ўдарыць, калі ў першы раз абразілі, і выехаць, не мазоліць вачэй. Як ён быў упэўнены, што Брэт ка-хае яго! І вырашыў астацца, спадзеючыся, што шчырая любоў пераможа. У дзверы па-стукалі.

— Уваходзьце.

Увайшлі Біл і Майкл і прыселі на ложак.

— Ну і прагон! Ну і прагон! — з хваляван-нем вымавіў Біл.

— А вы што? Не былі? — запытаў Майкл. — Біл, пазваніце, каб прынеслі піва.

— Вось дык раніца! — выціраючы пот, ска-заў Біл. — А божа! І трэба ж так? Вось дык ра-ніца! А тут яшчэ бедны Джэк! Мішэнь для практыкаванняў вар'ята баксёра.

— Што там было ў цырку?

— А божа, што тварылася! Расказвайце, Майкл.

— Ды беглі, воўчае мяса, быкі гэтыя.

А спераду натоўп. Адзін спатыкнуўся, другі на яго, і паваліліся кучай.

— А быкі пручь і наляцелі на іх,— перабіў яго Біл.

— Я чуў нейкі лямант.

— Гэта Эдна крычала,— сказаў Біл.

— Тут выскачылі хлопцы і давай махаць сарочкамі.

— Адзін бык лётаў па арэне і перакідваў усіх за бар'ер.

— Чалавек дваццаць забралі ў бальніцу,— паведаміў Майкл.

— Вось дык раніца! Паліцыя направа і налева арыштоўвала самагубцаў, што лезлі быкам на рогі.

— Нарэшце валы іх выправадзілі ў загон.

— Цэлая гадзіна спатрэбілася.

— Што вы? Чвэрць гадзіны, не больш,— не згадзіўся Майкл.

— Ідзіце к чорту,— не выцерпеў Біл.— А яшчэ на вайне былі. Дзве з паловай гадзіны доўжылася для мяне.

— А дзе ж піва? — запытаў Майкл.

— А куды вы дзелі міленькую Эдну?

— Толькі што правялі яе дадому. Адпачываць лягла.

— Спадабалася ёй?

— Вельмі. Мы казалі ёй, што такія здарэнні тут кожную раніцу.

— Яна аж падскочыла з радасці,— дадаў Майкл.

— Яна хацела, каб і мы выйшлі на арэну. Баявая жанчына! — заўважыў Біл.

— Я сказаў, што гэта пакрыўдзіць маіх кредытораў.

— Вось дык раніца! Ну і ночка! — прамовіў Біл.

— Як ваша сківіца? — запытаў Майкл.

— Баліць.

Біл засмяяўся.

— Ты б яго крэслам па патыліцы.

— Добра вам гаварыць. Ён бы і вас кульнуў,— пачаў Майкл. — Я нават азірнуцца не паспеў. Вось тут ён стаяў перада мною, а я ўжо сяджу на тратуары, а Джэк як пласт пад сталом.

— А куды ён потым пайшоў? — пацікавіўся я.

— Вось яна! — сказаў Майкл. — Чарадзейная лэдзі з півам.

Служанка паставіла на стол паднос з бутэлькамі піва і шклянкамі.

— А цяпер прынясіце яшчэ тры бутэлькі,— распарадзіўся Майкл.

— Куды пайшоў Кон пасля таго, як ударыў мяне? — паўтарыў я пытанне.

— А вы што, не ведаеце? — Майкл адаткнуў бутэльку і пачаў наліваць піва.

— Сапраўды нічога не ведаеш? — запытаў Біл.

— Ён вярнуўся сюды, знайшоў Брэт разам з маладым матадорам у яго пакоі, а потым зрабіў біфштэкс с няшчаснага матадора.

— Што?

— Змясіў на катлету.

— Ну і ночка! — прамовіў Біл.

— Ён бы, напэўна, забіў няшчаснага матадора. І намерваўся вывезці Брэт. Відаць, збіраўся вярнуць яе на шлях дабрачыннасці. Чартоўскі сентыментальная сцэна.

Майкл у адзін дых апаражніў шклянку піва.

— Асёл ён, і больш нічога.

— А потым што?

— Дала яму дыхту Брэт. Адчытала, дзесятаму закажа. У гневе яна — герой.

— Дзіва што,— прамовіў Біл.

— Пасля гэтага Кон размяк і пусціў слязу, захацеў паціснуць руку матадору, хацеў і Брэт паціснуць руку.

— Ведаю. Ён і мне ціснуў.

— Бач ты яго! Вядома, яны адмовіліся. Малайчына матадор. Многа не гаварыў, ускакваў адразу і падаў ад новага ўдару. Аднак накаўта не было, хоць Кон і стараўся. Вось бы паглядзець! Карціна!

— Ад каго вы гэта чулі?

— Ад Брэт. Бачыў яе сёння раніцай.

— І чым гэта скончылася?

— А вось чым. Матадор сядзеў у ложку. Ён падаў ужо разоў пятнаццаць, але ўсё роўна кідаўся біцца. Брэт стрымлівала яго, не пускала. Ён хоць і аслабеў, але Брэт не магла справіцца, вырываўся з рук. Тады Кон сказаў, што больш не будзе з ім біцца. Не можа. Сумленне не дазваляе. А гэты зух матадор хістаецца, а лезе. Кон адступіў да сцяны. «Вы што, не будзеце са мной біцца?» — «Не буду,— адказвае Кон.— Мне было б сорамна». Тады матадор, сабраўшы рэшткі сіл, плясь яго па мордзе і асунуўся на падлогу. Брэт кажа, што не мог устаць. Кон хацеў занесці яго на ложкак. А той гаворыць, што, калі Кон дакранецца да яго, ён яго заб'е і ўсё роўна заколе яго раніцай, калі такі гад пасмее астацца ў горадзе. Кон плакаў, рыдаў, а Брэт яго адчытвала. Пасля чаго ён папрасіў дазволу паціснуць ім рукі. Пра гэта я ўжо, здаецца, раскажыў.

— А вы пра самы канец,— нагадаў Біл.

— Значыць, сядзіць матадор на падлозе. Набіраецца сілы, каб устаць і даць аплявуху

яшчэ раз. Брэт катэгарычна адмовілася ад усякіх поціскаў, Кон плача, прызнаецца ў сваім палымяным каханні, а Брэт яму: «Не трэба быць такім аслом». Потым Кон нагнуўся, хацеў паціснуць руку матадору. Каб па-добраму. Каб той яму дараваў, значыцца. А матадор размахнуўся і яму ў морду плясь.

— Малайчына хлопец,— пахваліў Біл.

— Даканаў ён Кона,— сказаў Майкл. — Больш не будзе гэты злыдзень кідацца на людзей з кулакамі.

— Калі вы бачылі Брэт?

— Сёння. Рэчы некаторыя прыходзіла забраць. Няньчыцца са сваім Рамера, як з дзіцем.

Майкл наліў сабе з другой бутэлькі.

Мабыць, замучылася з ім. Але Брэт любіць даглядаць хворых. Гэта і мяне з ёю зблізіла. Яна так хораша даглядала мяне.

— Ведаю,— перабіў я.

— П'яны я,— прамовіў Майкл. — П'яны і піць буду. Усё гэта вельмі смешна, але радасці ніякай. Ніякай мне радасці ад гэтага.

Ён апаражніў бутэльку.

— Я, ведаеце, выказаў Брэт сваю думку. Я ёй сказаў, калі яна будзе і далей звязвацца з яўрэямі, матадорама і ўсякай падобнай публікай, то дабром гэта не скончыцца. — Ён нахіліўся да мяне. — Джэк, вы не будзеце супраць, калі я вып'ю вашу бутэльку? Вам яшчэ прынясуць.

— Калі ласка. Я піць не збіраюся.

Майкл пачаў круціць бутэльку. — Можа, вы самі мне, у мяне рукі дрыжаць?

Я сарваў дрот і наліў яму піва.

— Ведаеце,— пачаў ізноў Майкл,— Брэт цудоўная жанчына. Высакародная. Люблю та-

кіх. Я ёй закаціў скандал наконт яўрэяў, ма-
тадораў і ўсякай падобнай публікі, а яна мяне,
ведаеце, як адбрыла, кажа: «Паспытала я
шчасця з вашай брытанскай арыстакратыяй.
К чорту вас усіх!»

Ён глынуў піва.

— Здрава адбрыла. Гэты Эшлі, што даў
ёй тытул, быў мараком, вы ведаеце. Дзевяты
баранет. Калі вяртаўся дадому, то зганяў яе
з ложка, прымушаў спаць на падлозе. І Брэт
слухалася. Нарэшце, ашалеўшы зусім, пачаў
пагражаць, што заб'е яе. Пад падушку заўсё-
ды клаў рэвальвер з патронамі. І калі засынаў,
Брэт вымала патроны. Не соладка ёй жылося,
як бачыце. Хваліцца няма чым. Свінства, па
сутнасці. А ёй жа так хочацца весела пажыць!

Ён устаў. Рукі яго дрыжалі.

— Пайду да сябе. Пасплю трошкі.

Ён усміхнуўся.

— Гэты фэст выбівае нас са сну. Думаю
плюнуць на ўсё і як след выспацца. Бяссон-
ніца шкодзіць здароўю. Нервы псууюцца.

— Сустрэнемся ў поўдзень. Кафэ «Іру-
нья»,— сказаў Біл.

Майкл выйшаў у суседні пакой. Мы чулі,
як ён пазваніў і як увайшла, пастукаўшы,
служанка.

— Прынясіце паўтузіна піва і бутэльку
фундадору.

— Слухаю, сеньёр.

— Пайду спаць,— сказаў Біл. — Не шан-
цуе Майклу. Такі быў учора скандал праз яго.
Набраўся я клопату.

— Дзе? У «Міланскай піўной»?

— Ну так. Круціўся там нейкі піжон, не-
калі ў Каннах памог расплаціцца Брэт і Майк-
лу. Настырны такі. Жудасны хам.

- Ведаю гэту гісторыю,— сказаў я.
- А я не ведаў. Ніхто не мае права бэсціць Майкла.
- Знаходзяцца прайдзісветы. У гэтым і бяда.
- Хто даў ім права? Самі сабе права прысвоілі, мяззота. Пайду спаць.
- Былі ў цырку забітыя? — запытаў я.
- Як быццам не. Некалькі цяжка параненых.
- А ў праходзе аднаго прыкончылі.
- Глядзі ты! — паціснуў плячамі Біл.

РАЗДЗЕЛ ВАСЕМНАЦЦАТЫ

Апоўдні Біл, Майкл і я былі ў кафэ. Народу як у бочцы. Мы елі крэветак і пілі піва. На вуліцах цесната. Вялізныя аўтамашыны прыбывалі з Біярыца і Сан-Себасцьяна і спыняліся чарадой на плошчы, прывозілі глядачоў у цырк. Былі і турыцкія аўтобусы. У адным аўтобусе прыехала дваццаць пяць англічанак. Яны сядзелі ў прасторнай белае машыне і ў бінокль назіралі фэст. Усе танцоры перапіліся. Гэта быў апошні дзень фэсту.

Фэст ліўся суцэльным патокам, і ў ім, як астраўкі, вылучаліся машыны з прыезджымі. А калі госці вылазілі, іх адразу ж праглынаў натоўп. І яны губляліся, хіба што дзе-небудзь каля столікаў, густа аблепленых сялянамі ў чорных блузах, мільгалі недарэчнымі плямамі іх спартыўныя касцюмы. Фэст увабраў нават англічан з Біярыца, і заўважыць іх было нельга, пакуль не натрапіш на заняты імі столік. Музыка на вуліцах не сціхала. Грукаталі барабаны, пішчалі дудкі. У сярэдзіне кафэ

мужчыны, учапіўшыся за стол альбо паклаўшы адзін аднаму рукі на плечы, гучна і няскладна спявалі.

— А вунь ідзе Брэт,— сказаў Біл.

Я паглядзеў. Яна ішла праз натоўп па плошчы, горда ўскінуўшы галаву, нібы гэты фэст спраўлялі ў яе гонар. Ёй было і радасна, і смешна.

— Прывет, сябры,— гукнула яна. — У роце перасохла, выпіць хочацца.

— Прынясіце яшчэ адзін куваль,— папрасіў Біл.

— І крэветак? — запытаў афіцыянт.

— Кон паехаў? — пацікавілася Брэт.

— Паехаў. Наняў сабе машыну,— паведаміў Біл.

Падалі піва. Брэт узялася за шклянны куваль і адчула, што рука яе дрыжыць. Усмінуўшыся, яна нагнулася і са смакам адпіла глыток.

— Добрае піва.

— Вельмі добрае,— сказаў я. Мяне трывожыў Майкл. Мабыць, ён не спаў. Увесь час ён піў, але кантролю над сабой, здаецца, не страціў.

— Я чула, Джэк, што Кон пабіў вас.

— Не. Я адзін раз упаў, і толькі.

— Затое ён пабіў Педра Рамера,— прамовіла Брэт. — Моцна пабіў.

— Як ён?

— Нічога, паправіцца. Не хоча выходзіць з пакоя.

— Пэўна, выглядае няважна?

— Вельмі дрэнна. Не на жарт пабіты. Я сказала, што выскачу на мінутку пабачыцца з вамі.

— А выступаць ён будзе?

— Абавязкова. І я пайду з вамі, калі не пярэчыце.

— Ну, як твой малады сімпатычны? — запытаў Майкл. Ён не чуў нічога з таго, што гаварыла Брэт. — Брэт завяла сабе матадора. Быў у яе яўрэй, па прозвішчу Кон, вытурыла з трэскам за няздатнасць.

Брэт устала:

— Я не прыйшла сюды слухаць пошласці, Майкл.

— Я пытаю, як твой міленькі дружочак?

— Цудоўна, выдатна. Ubачыш яго сёння на арэне.

— Брэт завяла сабе матадора. Маладога прыгажунчыка.

— Праводзьце мяне, калі ласка, Джэк. Мне трэба пагаварыць з вамі.

— Раскажы яму пра свайго матадора, — крыкнуў Майкл. — Праваліцца яму ў пекла з быкамі разам. — Ён так штурхануў столік, што куфлі і блюда з крэветкамі з грукатам паляцелі на падлогу.

— Хадзем, — сказала Брэт. — Выйдзем адгэтуль.

Прабіраючыся праз натоўп на плошчы, я запытаў:

— Ну, як?

— Пасля сьнеданьня не пабачу яго да самага бою. Сябры і хлопцы падручныя прыйдуць яго адзяваць. Казаў, яны вельмі злуюць на мяне.

Брэт аж зіхацела. Яна была шчаслівая. Свяціла сонца, і дзень быў ясны.

— Я нібы зноў нарадзілася, — прамовіла Брэт. — Ты нават не ўяўляеш, Джэк.

— Табе што-небудзь ад мяне трэба?

— Не, толькі пойдзем разам у цырк.

— Будзем снедаць, пабачымся.

— Не, я снедаю з ім.

Мы спыніліся пад аркадай каля ўвахода ў атэль. З атэля выносілі столікі на свежае паветра.

— Хочаш, пагуляем у парку? — спыталася Брэт. — Я не хачу вяртацца ў атэль. Ён, мабыць, спіць.

Мы прайшлі міма тэатра ў канец плошчы, потым мінулі кірмаш, рухаючыся разам з людзьмі паўз будкі і палаткі. На скрыжаванні вуліц павярнулі ў бок Пасэо-дэ-Сарасатэ. У парку шпацыравала элегантна адзетая публіка і ў далнім кутку, сабраўшыся ў кучу, рабіла круг.

— Толькі не туды, не ў гэта зборышча, — прамовіла Брэт. — Я не хачу, каб на мяне кожны пазіраў.

Мы стаялі ў праменнях сонца. Пасля дажджу і хмар, што наплывалі з мора, дзень быў гарачы і светлы.

— Хоць бы вецер суняўся, — прамовіла Брэт. — Гэта так шкодна для яго.

— Нічога, перастане.

— Ён гаворыць, што быкі добрыя.

— Быкі добрыя.

— А гэта што? Капліца святога Ферміна?

Яна глянула на жоўтую сцяну капліцы.

— Так. Адсюль у нядзелю рушыла працэсія.

— Зойдем. Хочаш? Я б за яго памалілася, ну і наогул.

Мы ўвайшлі праз цяжкія, абабітыя скурай дзверы, адчыніўшы іх без усякай натугі. Унутры было змрочна. Народу малілася многа. Вочы прывыклі не адразу, але потым усё стала добра відаць. Мы ўкленчылі каля адной

з доўгіх драўляных лаў. Праз колькі хвілін я адчуў, што Брэт паднялася, і ўбачыў яе нерухомую постаць.

— Выйдзем адсюль,— хрыпла прашаптала яна.— Не магу. Страшэнна дзейнічае на нервы.

Знадворку, на асветленай сонцам вуліцы, вецер калыхаў вяршыні дрэў. Брэт са смуткам глянула ўгору. Яе малітва поспеху не мела.

— І чаму я так нервуюся ў касцёле? — прамовіла Брэт. — Не памагае мне малітва.

Мы пайшлі далей.

— Мабыць, я непрыдатная для рэлігійнага настрою. Зямная занадта. Твар не таго гатунку.

— Ведаеш, — памаўчаўшы, прамовіла Брэт,— я зусім за яго не хвалюся. Наадварот, мне радасна за яго, так лёгка на сэрцы.

— Гэта добра.

— А ўсё ж лепш, каб ветру не было.

— Да пяці гадзін супакоіцца.

— Дай божа.

— Без малітвы не дасць,— пажартаваў я.

— Хоць бы раз памагла мне малітва. Калі чаго прашу ў бога, ніколі не дае. А табе як?

— Мне часам падкідвае.

— Глупства! Можа, каму ён і спрыяе. Але ў цябе выгляд таксама не набожны.

— О, я вельмі набожны!

— Глупства. Давай сёння без прапаведзі. Хопіць усякага ліха і без дабаўкі.

Ні разу пасля яе паездкі з Конам я не бачыў Брэт такой шчаслівай і бесклапотнай. Мы падышлі да атэля. Столікі ўсе былі вынесены, і большасць занята.

— Прыгледзь за Майклам. Сачы, каб не распускаўся.

— Ваш сябар пашоль наверх,— далажыў немец-метрдатэль. Ён заўсёды падслухоўваў. Брэт рэзка павярнулася:

— Дзякуй за паведамленне. Што вы маеце яшчэ сказаць?

— Нічога, мадам.

— Вось і добра.

— Пакіньце нам столік на траіх,— папрасіў я немца. Яго ліслівы бела-румяны твар расплыўся ў брыдкай усмешцы.

— І мадам тут укушаль?

— Не,— сказала Брэт.

— О, тады даволі дзве асобы накрывайт.

— Не звязвайся з ім,— папярэдзіла Брэт. Па дарозе сказала:— Майкл наскандаліў і, мабыць, ляжыць.

На лесвіцы мы сустрэлі Мантою. Ён пакла-ніўся нам, але без усмешкі.

— Пабачымся ў кафэ. Я табе вельмі ўдзячна, Джэк.

Мы пастаялі каля нашых пакояў. Потым Брэт пайшла па калідоры ў нумар Рамера. Увайшла туды, не пастукаўшы. Проста адчыніла дзверы, увайшла і зачыніла дзверы за сабой.

Я пастукаўся ў пакой Майкла. Адказу не было. Я націснуў ручку, і дзверы адчыніліся. У пакоі ўсё было перавернута. Чамаданы расчынены, адзежа на падлозе. Каля ложка покатам парожнія бутэлькі. Майкл ляжаў на пасцелі, і твар яго быў як маска мерцвяка. Ён расплюшчыў вочы і зірнуў на мяне.

— Прывет, Джэк,— вымавіў ён з натугай. — Спаць хачу-у. Хачу-у спа-аць.

— Дайце я вас накрыву.

— Не трэ-эба. Мне цё-опла. Пабудзьце тут.
Я яшчэ не сплю-у.

— Зараз будзеце спаць. Не адчайвайцеся.

— Брэт завяла сабе матадора. А ў Кона не выйшла, паехаў, паскуда.

Ён паглядзеў на мяне:

— Выдатна! Цудоўна! Тфу!

— Спіце, Майкл. Вам трэба выспацца.

— Я сплю-у. Сплю-у.

Ён заплюшчыў вочы. Я выйшаў з пакоя і прычыніў асцярожна дзверы. У маім пакоі сядзеў Біл і чытаў газету.

— Бачыў Майкла? — запытаў я.

— Бачыў.

— Хадзем паснедаем.

— Тут не буду. Гэты грубіян немец абра-зіў нас, калі я вёў Майкла.

— І з намі трымаўся па-свінску.

— Давай паснедаем у горадзе.

Мы спусціліся ўніз. Па лесвіцы падымалася служанка з падносам, акуратна прыкрытым сурвэткай.

— Брэт снеданне нясуць,— сказаў Біл.

— Ёй і козліку,— удакладніў я.

На тэрасе пад аркадай да нас падышоў немец-метрдатэль. Яго чырвоныя шчокі блішчалі ад тлушчу. Трымаўся ён ветліва.

— Я пакідаць два прыбор для джэнтль-мены.

— Сядайце самі і ешце,— адмовіўся Біл. Мы перайшлі на другі бок вуліцы.

Мы паснедалі ў рэстаране недалёка ад плошчы. Там сабраліся адны мужчыны. Клубіўся дым. Шум, спевы, п'янства. Ежа была добрая, а віно яшчэ лепшае. Размоў ніякіх мы не вялі. Потым мы перабраліся ў кафэ і глядзелі, як фэст даходзіў да свайго кіпення.

Брэт з'явілася са спазненнем. Яна сказала, што заходзіла да Майкла — ён спіць.

Калі фэст з гогатам і свістам рушыў да цырка, мы далучыліся да натоўпу.

Брэт сядзела ў першым радзе між мной і Білам. Ніжэй быў праход і чырвоны драўляны бар'ер. Бетонныя лаўкі за намі шпарка напаўняліся. Наперадзе, за чырвоным бар'ерам, жаўцела арэна, пакрытая ўтрамбаваным пяском. Там, дзе цень, ён быў крыху вільготны ад дажджу, а на сонцы — сухі, гладкі і цвёрды. Служкі цырка і падручныя матадораў ішлі цераз праход, несучы на плячах лазовыя карзіны. У карзінах былі ўпакаваны туга скручаныя, забруджаныя кроўю плашчы і мулеты. Падручныя расчынілі цяжкія скураныя футаралы, прыхінуўшы іх да бар'ера, і адтуль відаць былі абкручаныя чырвоным ручкі шпаг. Яны разгортвалі чырвоныя, у цёмных плямах мулеты і ўстаўлялі ў іх палкі, каб тканіна нацягвалася і было за што трымаць. Брэт уважна сачыла за ўсім, што звязана з прафесіяй матадора.

— Яго імем пазначаны ўсе плашчы і мулеты, — заўважыла яна. — Цікава, што гэта за назва — мулета?

— Не ведаю.

— Іх калі-небудзь мыюць?

— Наўрад. Яны могуць паліняць.

— Ад крыві яны цвёрдыя, — сказаў Біл.

— Дзіўна, — прамовіла Брэт. — Абсалютна не звяртаеш увагі на кроў.

Унізе, у вузкім праходзе, падручныя канчалі падрыхтоўку. Усе месцы былі занятыя. Наверсе ўсе ложка запойнены. Ніводнага вольнага месца, за выключэннем крэсла прэзідэнта ў цэнтральнай ложы. Калі ён з'явіцца, па-

чнецца бой. У канцы арэны, каля высокіх варот загона, стаялі матадоры. Ускінуўшы на руку плашчы, яны размаўлялі між сабой, чакаючы сігналу на выхад. Брэт разглядвала іх у бінокль.

— Хочаце зірнуць?

Я глянуў у бінокль і ўбачыў трох матадораў. Рамера стаяў пасярэдзіне, налева ад яго Бельмонтэ, направа Марсіял. За імі стаялі іх памочнікі бандэрыльеры, а яшчэ далей, за варотамі ў адкрытай частцы загона,— пікадоры на конях. Рамера быў у чорным касцюме. Капялюш-трывуголку ён насунуў на вочы. Я не мог выразна бачыць яго твару пад капелюшом, але здалася, што ён моцна памяты. Рамера стаяў нерухома і глядзеў уперад. Марсіял асцярожна курыў, хаваючы цыгарэту ў жмені. Бельмонтэ таксама глядзеў уперад, выставіўшы сківіцу, доўгую, як у воўка. Твар яго быў жоўты і бляклы. Ён глядзеў у прастор, у пустату. Здавалася, ні ён, ні Рамера не маюць дачынення да астатніх. Яны былі зусім адны. Раптам над намі пачуліся воплескі — у ложы з'явіўся прэзідэнт. Я перадаў бінокль Брэт. Гледачы заапладзіравалі. Зайграла музыка. Брэт глядзела ў бінокль.

— Вазьміце,— сказала яна.

У бінокль было відаць, як Бельмонтэ гаварыў з Рамера. Марсіял выпрастаўся, шпурнуў цыгарэту,— і тры матадоры, горда ўскінуўшы галовы, размахваючы вольнай рукой, рушылі наперад урачыстым маршам. За імі рушылі астатнія. Тры каманды, хораша выстраіўшыся, з плашчамі на левай руцэ, махаючы правай, мерным крокам выйшлі на арэну, а за імі выехалі пікадоры, падняўшы ўгору доўгія пікі. Шэсце замыкалі дзве запрэжкі мулаў і служкі

цырка. Матадоры пакланіліся, не здымаючы капелюшоў, прэзідэнту ў ложы, потым падышлі да бар'ера перад намі. Педра Рамера зняў з рукі свой багаты, расшыты золатам плашч і перадаў яго цераз бар'ер асабістаму падручнаму. Ён нешта сказаў яму. Цяпер, калі Рамера стаяў блізка, было добра відаць, што губы яго апухлі, вочы выцвілі. Азызлы твар быў скрозь у бардовых плямах. Падручны ўзяў плашч, зірнуў на Брэт, падышоў да нас і перадаў ёй.

— Разгарніце плашч, каб бачылі,— параіў я.

Брэт пачала разгортваць. Плашч быў цяжкі і цвёрды ад золата. Падручны азірнуўся, паківаў галавой і нешта сказаў. Мой сусед нахіліўся і шапнуў Брэт:

— Ён не хоча, каб паказвалі. Складзіце і трымайце на каленях.

Брэт акуратна згарнула матадорскі плашч.

Рамера не глядзеў на нас. Ён размаўляў з Бельмонтэ. Бельмонтэ паслаў свой парадны плашч сябрам. Ён пазіраў на іх, усміхаючыся воўчай усмешкай, аднымі зубамі. Рамера перагнуўся цераз бар'ер і папрасіў вады. Падручны прынёс яму збан, і Рамера наліў вады на падкладку свайго баявога плашча, потым ніжні яго край утаптаў туфляй у пясок.

— Навошта ён гэта? — запытала Брэт.

— Каб цяжэй быў на ветры.

— Твар у яго папсаваны,— заўважыў Біл.

— Ён не зусім здаровы. Яму б цяпер у пасцелі ляжаць,— прамовіла Брэт.

Першага быка забіваў Бельмонтэ. Бельмонтэ выступаў вельмі добра. Але яму плацілі трыццаць тысяч песет за выхад, людзі ўсю ноч прастаялі ў чарзе па білеты, прагнучы зірнуць

на яго, і натоўп дамагаўся, каб ён выступаў лепш, чым вельмі добра. Галоўнае абаянне Бельмонтэ ў тым, што ён працуе блізка да быка. У баі быкоў адрозніваюць тэрыторыю быка і тэрыторыю матадора. Пакуль матадор знаходзіцца на сваёй тэрыторыі, ён амаль не рызыкуе. Калі ж ён уваходзіць на тэрыторыю быка, яму пагражае смерць. Бельмонтэ, у пару свайго росквіту, заўсёды працаваў на тэрыторыі быка, распальваючы ў прысутных шчымлівае пачуццё непазбежнасці трагічнага канца. Сюды ішлі глядзець, з якім спрытам Бельмонтэ вядзе барацьбу, ішлі варушыць у сабе адчуванне страшнага і, можа, нават пабачыць, як Бельмонтэ канае на рагах у быка. Гадоў пятнаццаць назад гаварылі, што калі хто хоча пабачыць Бельмонтэ на арэне, дык няхай спяшаецца, пакуль той яшчэ жывы. З таго часу ён забіў больш за тысячу быкоў. Пасля ж таго, як перастаў выступаць, аб яго майстэрстве склалі легенду. А калі зноў вярнуўся на арэну, публіка была расчаравана, бо ні адзін матадор не мог працаваць так блізка да быка, як патрабавала легенда, уключаючы, вядома, і самога Бельмонтэ.

Апроч таго, Бельмонтэ ставіў умовы, патрабаваў, каб яго быкі былі не надта вялікія, каб рогі іх былі не надта калючыя, і таму прадчуванне трагічнай развязкі адпадала, і публіка, што чакала ад хворага на свішч Бельмонтэ ўтрая больш, чым ён калі-небудзь даваў, лічыла сябе абкрадзенай і ашуканай, і ад пагарды воўчая сківіца Бельмонтэ яшчэ больш вытыркалася наперад, стомлены твар рабіўся яшчэ жаўцейшым, і рухі трацілі лёгкасць, па меры таго як павялічваўся боль, і нарэшце абурэнне натоўпу пачало выяўляцца актыўна,

але твар Бельмонтэ захоўваў па-ранейшаму абыякавасць і пагарду. Ён спадзяваўся, што сёння ў яго будзе вялікі дзень, але гэта быў дзень ганьбы, кпін і здзеку, і скончылася тым, што ў яго пачалі шпурляць падушкі, скарынкі хлеба і розную гародніну, на тую самую арэну, дзе некалі ён зіхацеў у арэоле славы. Ён цярпеў, і толькі сківіца яго высоўвалася наперад яшчэ больш. Часам, пры асабліва ганебнай абразе, ён паварочваў галаву і ўсміхаўся сваёй зубастай, воўчай, бязгубай усмешкай, а боль, які яго мучыў пры кожным руху, усё нарастаў, і жоўты твар яго нарэшце зрабіўся як збучвелы пергамент, і пасля таго, як ён забіў другога быка і спынілася шпурлянне хлебам і падушкамі, пасля таго, як ён, адсалютаваўшы прэзідэнту з той жа самай воўчай усмешкай і ганарлівым позіркам, перадаў сваю шпагу за бар'ер, каб выцерлі і схавалі, ён зайшоў у праход, апёрся на бар'ер каля нас, абхапіўшы галаву рукамі, нічога не бачачы, нічога не чуючы, адно перамагаючы боль. А калі праз некаторы час ён падняў галаву, то папрасіў вады. Адпіўшы трохкі, ён прапаласкаў рот, выплюнуў ваду, узяў свой плашч і вярнуўся на арэну.

Публіка была супраць Бельмонтэ і таму падтрымлівала Рамера. Яго сустрэлі воплескамі адразу ж, як толькі ён пакінуў бар'ер і пайшоў на быка. Бельмонтэ таксама сачыў за Рамера, увесь час сачыў, не паказваючы віду. На Марсіяла ён не звяртаў увагі. Марсіяла і ўсе яго спосабы ён ведаў наскрозь. Ён вярнуўся на арэну, каб спаборнічаць з Марсіялам, зараней упэўнены, што выйграе бой. Ён разлічваў спаборнічаць з Марсіялам і другімі зоркамі дэкадэнцкай школы тарэадораў і быў

перакананы, што яго шчыры, натуральны спрыт возьме верх над фальшывай эстэтыкай сучасных дэкадэнтаў і адно яго з'яўленне на арэне ўжо азначае перамогу. Рамера сапсаваў яму першы выхад пасля доўгага перапынку. Рамера заўсёды выступаў роўна, спакойна, прыгожа, што яму Бельмонтэ, удавалася толькі часамі. Публіка адчувала гэта, нават турысты з Біярыца, нават амерыканскі пасол і той нарэшце зразумеў. На такое спаборніцтва Бельмонтэ не адважыўся б, таму што ў выніку магла быць альбо цяжкая рана альбо смерць. Бельмонтэ ўжо не меў тае сілы, не адчуваў на арэне салодкіх хвілін найвялікшага ўздому, нават не верыў, што такія хвіліны наогул магчымы. Усё перайначылася, і ранейшы запал загараўся ў ім толькі бледнымі прабліскамі. Сляды былое велічы і цяпер заставаліся ў яго рабоце, але не мелі цаны, бо ўсё было прадугледжана загадзя, яшчэ тады, калі ён, вылезшы з аўтамабіля і аблакаціўшыся на плот, выбіраў у гадавальніку свайго прыяцеля быкоў найменш рызыкаўных. Яму дасталіся два дробныя, падатлівыя быкі з кароткімі рагамі, і калі ён раптам адчуў у сабе прыліў сіл і былое велічы, гэта была толькі малая часцінка таго, што прабілася праз пякучы, неадступны боль,— яго спрыт быў разлічаны, вывераны, прададзены і радасці яму не даваў. Тэхніка яшчэ заставалася, але бой быкоў перастаў быць яго шчасцем.

У Педра Рамера веліч была. Ён любіў бой і, відаць, любіў быкоў і, я думаю, любіў Брэт. Увесь дзень, калі гэта залежала ад яго, ён выступаў перад намі на самай блізкай адлегласці. Ён ні разу не зірнуў на Брэт. І ўсё атрымлівалася ў яго як найлепш, бо выступаў ён і для

яе, і для самога сябе. І таму што ён не глядзеў на яе, шукаючы пахвалы, а быў засяроджаны ў сабе, усе сілы зліваліся ў ім, і яна, напэўна, была адной з прычын. Стараючыся для яе, ён быў свабодны, нічым сабе не пашкодзіў, і ўдача не пакідала яго ўвесь гэты дзень.

Яго першы «квіт» быў якраз насупраць, недалёка ад нас. Тры матадоры па чарзе перахопліваюць быка пасля таго, як ён кінецца на пікадора. Бельмонтэ быў першы, Марсіял — другі, Рамера выступаў трэці. Усе тры стаялі з левага боку ад каня. Пікадор, насунуўшы капялюш на лоб, накіраваў піку на быка і, сціснуўшы повад у левай руцэ, глыбока ўсадзіўшы шпоры, прымусіў каня рушыць наперад. Бык пільна сачыў. Здавалася, што ён глядзіць на белага каня, сапраўды ж ён не зводзіў вачэй з трыкутнага наканечніка пікі. Рамера заўважыў, што бык паварочвае галаву. Ён не хацеў нападаць на каня. Рамера махнуў плашчом так, каб чырвоны колер прывабіў быка. Бык ірвануўся, кінуўся, але замест яркага плашча перад ім з'явіўся белы конь, і пікадор, перагнуўшыся што меў сілы цераз галаву каня, усадзіў востры канец доўгай арэхавай палкі ў вузел мускулаў паміж лапатамі быка і, апёршыся на яе, павольна павярнуў каня, паглыбляючы рану сталёвым лязом так, што пырнула кроў і струменьчыкам пацякла па шыі быка, прызначанага для Бельмонтэ.

Паранены бык не супраціўляўся. Яму не хацелася бароць каня. Ён павярнуўся, адступіў ад пікадора, і Рамера павёў яго сваім плашчом. Ён павёў быка лёгка і плаўна, потым спыніўся і, стоячы прама перад ім, выставіў плашч. Бык задраў хвост, кінуўся, і

Рамера, шчыльна стуліўшы ногі, перакруціўся, трымаючы наперадзе плашч. Вільготны, цяжкі ад пяску плашч растапырыўся, як надзьмуты ветразь, і Рамера зрабіў ім поўны абарот перад мордай быка. Цяпер яны стаялі напачатку адзін перад адным. Рамера ўсміхнуўся. Бык кінуўся зноў, плашч Рамера зноў надзьмуўся як ветразь і замільгаў на гэты раз з другога боку. І кожны раз Рамера так блізка падпускаў да сябе быка, што чалавек, бык і плашч, які неадступна тырчаў перад мордай быка, складалі адно скульптурнае цэлае. І ўсё гэта адбывалася так павольна, так рытмічна, што здавалася — Рамера ўкалыхвае быка. Ён зрабіў чатыры поўныя абароты і скончыў паўабаротам, стаўшы да быка спіной, перакінуў плашч цераз левую руку, правую прыклаў да паясніцы і пайшоў насустрач бурным воплескам, пакінуўшы быка глядзець яму ў спіну. Са сваімі быкамі ён выступаў дасканаля. Яго першы бык дрэнна бачыў. Пасля першых двух абаротаў з плашчом Рамера дакладна ведаў, наколькі сапсаваны зрок у быка, і прыстасоваўся. Гэта работа не здзіўляла бляскам, але вялася бездакорна. Публіка патрабавала замены быка. Падняўся крык, шум. Нічога выдатнага нельга было паказаць з быком, які не паддаецца на прынаду, але прэзідэнт не даў згоды на замену.

— Чаму яго не заменьваюць? — запытала Брэт.

— За яго заплацілі. Ніхто не хоча выкідаць свае грошы.

— Несправядліва. Рамера пакрыўдзілі.

— Глядзіце, як ён спраўляецца з быком, які не адрознівае колераў.

— Не люблю глядзець на такія рэчы.

Сапраўды, назіраць такое — пакута, калі чалавек, на якога глядзіш, табе не абы-хто. Паколькі бык не адрозніваў ні колераў плашча, ні чырвані мулеты, Рамера быў вымушаны дражніць яго сваім целам. Ён набліжаўся амаль упрытык, каб той мог яго бачыць, а калі бык кідаўся на яго, спыняў рух мулетаў, трымаючыся класічных правіл. Гасцям з Біярыца гэта не спадабалася. Яны думалі, што Рамера баіцца, бо кожны раз, калі бык нападаў, замест свайго цела падстаўляў мулету і адступаў на паўкрока ўбок. Яны аддавалі перавагу Бельмонтэ, калі той імітаваў самога сябе, альбо Марсіялу, які імітаваў Бельмонтэ. Тры такія знаўцы сядзелі за намі ў другім радзе.

— І што тут небяспечнага? Нейкі дурны бык, лезе толькі на мулету.

— Відаць, матадор — з новенькіх. Яшчэ не навучыўся.

— Але раней з плашчом ён выступаў нядрэнна.

— Хвалюецца, не іначай.

Пасярод арэны, зусім адзін, Рамера паўтараў усё той жа прыём, дражніў сабою быка і падыходзіў так блізка, што той яго добра бачыў, падыходзіў яшчэ бліжэй, і бык тупа глядзеў на яго, нарэшце падыходзіў упрытык, і бык, вырашыўшы, што пара дзейнічаць, нахіляў галаву і кідаўся, каб падняць чалавека на рогі, але ў апошні момант няўлоўным, лёгкім рухам Рамера падстаўляў чырвоную мулету, што асабліва абурала біярыцкіх спецыялістаў у галіне спорту.

— Зараз ён заб'е яго, — сказаў я Брэт. — Бык яшчэ дужы. Ён не даў сябе выматаць.

Стоячы сярод арэны перад быком, Рамера

выцягнуў шпагу са складак мулеты, падняўся на наскі і накіраваў клінок. Бык кінуўся, і Рамера кінуўся. Левай рукой ён начапіў мулету на морду быка, каб таго асляпіць, яго левае плячо апынулася між рагамі; шпага апусцілася, і на нейкі момант бык і Рамера зліліся ў адно. Рамера ўзвышаўся над быком, трымаючы шпагу ў высока паднятай правай руцэ, і востры клінок імгненна ўвайшоў між лапатак быка. Потым скульптурная група распалася. Рамера адштурхнуўся, адхіліўся і стаяў, падняўшы руку, тварам да быка, і яго белая сарочка, парваная пад пахай, развявалася на ветры, а бык, між лапатак якога тырчаў чырвоны эфес, апусціў галаву і хістаўся, падгінаючы ногі.

— Зараз упадзе,— сказаў Біл.

Рамера стаяў блізка ад быка, і той бачыў яго. Не апускаючы рукі, ён загаварыў з быком. Бык згорбіўся, галава яго падалася наперад, і ён пачаў павольна падаць і раптам паваліўся, задраўшы ўгору ўсе чатыры нагі.

Рамера падалі шпагу, і, апусціўшы яе клінком уніз, з мулетаў у левай руцэ, ён накіраваўся да ложы прэзідэнта, пакланіўся, выпрастаўся, падышоў да бар'ера і перадаў мулету і шпагу свайму падручнаму.

— Няважны бык,— заўважыў той.

— У пот увагнаў,— прамовіў Рамера. Ён абцёр твар. Падручны падаў яму збан з вадой. Рамера памачыў губы. Піць не мог — балела. На нас ён і не глянуў.

Марсіял меў вялікі поспех. Яму ўсё яшчэ апладзіравалі, калі на арэну выпусцілі апошняга быка для Рамера. Гэта быў той самы бык, што раніцай бушаваў у прагоне і забіў чалавека з натоўпу.

Калі Рамера працаваў з першым быком, яго нездароўе кідалася ў вочы. Кожны рух агаляў памятыя рысы твару. Цяжкая, марудная работа з быком, які недабачваў, падкрэслівала яго фізічны стан. Сутычка з Конамані не пазбавіла яго сілы духу, але твар быў пакалечаны і цела пабіта. Цяпер ён вызваляўся ад хворасці. Вызваляўся хутка, з кожным заходам, з кожным манеўрам. Бык папаўся добры, вялізны, рагаты, нападаў паваротліва і паслухмяна. Такіх быкоў Рамера любіў.

Калі ён скончыў работу з мулетаі і рыхтаваўся забіць быка, пачуліся выкрыкі, каб ён працягваў. Гледачы не хацелі, каб ён адразу забіваў быка, ім хацелася мець поўную асалоду ад відовішча. І Рамера пачаў усё спачатку, стараючыся дагадзіць гледачам. Даваўся як бы наглядны ўрок. Ён выканаў усе манеўры, адзін за адным, дасканалы, не спяшаючыся, рытмічна і выразна. Без фокусаў і ашуканства. Без мітусні. І кожны раз, калі манеўр дасягаў кульмінацыі, раптам балюча замірала сэрца. Натоп патрабаваў, каб гэта доўжылася бясконца.

Расставіўшы ногі, бык чакаў апошняга ўдару, і Рамера забіў яго якраз перад намі. Ён забіў яго не так, як, не меўшы выбару, забіваў папярэдняга, а так, як пажадаў сам. Ён стаў насупраць быка, выцягнуў шпагу са складак мулеты і нацэліўся. Бык сачыў за ім. Рамера загаварыў з быком і крануў яго лёгенька па назе. Бык нагнуў галаву, і Рамера чакаў яго, стуліўшы ногі, апусціўшы мулету, нацэліўшыся шпагай. І як толькі ён паварушыў нізка апушчанай мулетаі, бык кінуўся на яе, і Рамера, не сыходзячы з месца, шчыльна стуліўшы ногі, усадзіў зверху шпагу між

лапаткамі быка, потым адхіліўся ўлева, за-
крыўшы сабой мулету,— і ўсё было скончана.
Бык паспрабаваў ступіць наперад, ногі яго
пачалі падгінацца, ён захістаўся, хвіліну па-
марудзіў, потым апусціўся на калені, і ста-
рэйшы брат Рамера нагнуўся, зайшоўшы
ззаду, і кароткім нажом з усёй сілы даў яму
па хрыбту каля самых рагоў. Спачатку ён пра-
махнуўся, а за другім разам ударыў як след.
Бык упаў на пясок, тузануўся і застыў. Брат
Рамера, адной рукой ухапіўшыся за рог, а ў
другой трымаючы нож, зірнуў на ложу прэ-
зідэнта. Усюды, па ўсім цырку махалі хустач-
камі. Прэзідэнт глянуў уніз са сваёй ложки і
таксама махнуў хустачкай. Старэйшы брат
адрэзаў чорнае мечанае вуха мёртвага быка
і пабег з ім да Рамера. Вялізны чорны волат,
ываліўшы язык, ляжаў на арэне. З усіх кан-
цоў да яго збягаліся хлапчукі. Абкружыўшы
мёртвага быка, яны пусціліся ў скокі.

Рамера ўзяў вуха з рук свайго брата і пад-
няў яго да ложки прэзідэнта. Прэзідэнт нахі-
ліў галаву, і Рамера, апярэдзіўшы натоўп, які
кінуўся за ім, падбег да нас. Ён перагнуўся
цераз бар'ер і перадаў вуха Брэт. Потым ра-
дасна кіўнуў і ўсміхнуўся. Яго ўжо абступіў
натоўп. Брэт аддала яму плашч.

— Вам спадабалася? — запытаў ён.

Брэт нічога не адказала, а толькі зірнула
з падзякай. Ён глядзеў на яе, і абое ўсміхалі-
ся. Брэт трымала вуха ў руцэ.

— Асцярожна. Вуха ў крыві,— са смехам
заўважыў Рамера.

Гледачы адусюль кінуліся да яго. Некалькі
падлеткаў крыкамі віталі Брэт. У натоўпе,
апроч хлапчукоў, былі танцоры і п'яныя. Ра-

мера павярнуўся і паспрабаваў прайсці праз натоўп. Але яго абкружылі, затрымалі, хацелі падняць і вынесці на руках. Ён выкручваўся, адбіваўся, вырваўся і пабег, каб выйсці. Ён не хацеў, каб яго выносілі. Аднак яго тут жа злавілі, абступілі вакол і паднялі ўгору. Яму было нязручна, ногі рассунуліся, і ўсё цела заныла. Яго неслі падбегам да варот. Ён успёрся на чыёсь плячо і паглядзеў вінавата ў наш бок. Яго вынеслі праз вароты з трыумфам, і следам рушыў натоўп.

Мы ўсе трое вярнуліся ў атэль. Брэт паднялася наверх. Біл і я зайшлі ў сталовую на першым паверсе, елі крутыя яйкі і пілі піва. З'явіўся Бельмонтэ, ужо ў звычайным адзенні, з ім яго ўпаўнаважаны і двое іншых. Яны селі за суседні стол і заказалі абед. Бельмонтэ еў вельмі мала. Яны павінны былі а сёмай гадзіне ехаць цягніком у Барселону. На Бельмонтэ была сарочка ў блакітную палоску і цёмны пінжак, ён узяў яйкі ўсмятку, астатнія елі ўсё. Бельмонтэ нічога не гаварыў, а толькі адказваў на пытанні.

Біла стаміў бой быкоў. Стаміўся і я. Мы абодва былі вельмі ўзрушаны, моўчкі елі яйкі, і я прыглядаўся да Бельмонтэ і яго людзей. Людзі за яго сталом былі грубыя і, відаць, прабіўныя.

— Хадзем у кафэ,— сказаў Біл.— Хочацца выпіць мацнейшага.

Гэта быў апошні дзень фэсту. Неба зноў зацягвала хмарамі. Народу — поўная плошча, і піратэхнікі рыхтавалі на вечар феерверк і накрывалі яго букавым голлем. Каля іх таўкліся хлапчукі. Мы прайшлі міма стойкі з ракетамі на доўгіх бамбукавых палках. Перад кафэ стаяў натоўп. Зайграла музыка. Пачаліся

танцы. Праносілі на шастах волатаў і карлікаў.

— Дзе Эдна? — запытаў я.

— Не ведаю, — адказаў Біл.

Мы глядзелі, як набліжаецца апошні вечар фэсту. Пасля выпітага абсенту ўсё здавалася лепшым. Я піў яго без цукру, і ў роце прыемна гарчыла.

— Шкада мне Кона, — прамовіў Біл. — Яму было вельмі цяжка.

— А ну яго к чорту, — абазваўся я.

— Як па-твойму, куды ён паехаў?

— У Парыж.

— А што ён там будзе рабіць?

— Чорт яго не возьме.

— Не, сапраўды, што ён там будзе рабіць?

— Прылепіцца зноў да сваёй былой каханкі.

— А што ў яго за каханка была?

— Знайшлася нейкая Фрэнсіс.

Мы выпілі яшчэ абсенту.

— Калі ты думаеш выехаць? — запытаў я.

— Заўтра.

Крыху памаўчаўшы, Біл сказаў:

— Як бы там ні было, а фэст прайшоў цудоўна.

— Праўда, — згадзіўся я. — Хоць чым-небудзь, а займаліся.

— Нават не верыцца. Нейкі кашмар.

— Якое тут дзіва! Я цяпер паверу ў што хочаш, нават у недарэчны кашмар.

— Што з табой? Табе дрэнна? — запытаў Біл.

— Горш не прыдумаеш.

— Выпі яшчэ абсенту. Гэй, там, падыдзіце сюды. Прынясіце яшчэ гэтаму сеньёру.

— Мне вельмі нядобра.

— Пі. Пі, не спяшайся.

Пачынала цямнець. Фэст разгуляўся ваўсю. Я адчуў, што п'янею, але ад гэтага мне не палепшала.

— Ну як? — пацікавіўся Біл.

— Пагана.

— Выпі яшчэ.

— Не паможа.

— А ты паспрабуй. Тут не ўгадаеш. Можа, гэтая чарка якраз і паможа. Гэй, вы! Яшчэ бакал гэтаму сеньёру.

Я адразу наліў вады ў абсент і размяшаў, не даўшы ёй разысціся кроплямі. Біл кінуў у шклянку кавалачак лёду. Я пакруціў лёд лыжачкай у бураватай, мутнай вадкасці.

— Смачна?

— Вельмі.

— Не адразу, не адразу, а то вырве.

Я паставіў шклянку. Я зусім не збіраўся ўсё выпіць адразу.

— Я п'яны.

— Ну і што?

— Ты хацеў гэтага, хацеў?

— Вядома. Выпі як след. Разгані нуду.

— Ну добра, я п'яны. Ты гэтага хацеў?

— Сядзь.

— Не хачу, не сяду. Я пайду ў атэль.

Я быў вельмі п'яны. Я яшчэ ніколі не быў такі п'яны. Дабраўшыся да атэля, я падняўся наверх. Дзверы ў пакой Брэт былі адчынены. Я прасунуў галаву. Майкл сядзеў на ложку. Ён памахаў мне бутэлькай.

— Джэк, — закрычаў ён. — Ідзі сюды.

Я ўвайшоў у пакой і сеў. Перада мной усё хісталася, круцілася, і, каб перамагчы млосць, я пачаў углядацца ў нейкі прадмет.

— А вы ведаеце,— прамовіў Майкл,—
Брэт паехала з гэтым матадорам.

— Быць не можа!

— Праўда. Яна шукала вас, хацела разві-
тацца. Паехалі ў сем гадзін. Цягнуком.

— Вось як?

— І нашто яна гэта зрабіла?..

— Не трэба было.

— Хочаце выпіць?

— Я п'яны. Пайду лепш і лягу.

— Што? Адурэнне нашло? І са мной бы-
ло гэтак жа.

— Лячу як у прорву.

— Ого! Тады трэба спаць.

Я выйшаў, дабраўся да свайго нумара і
лёг. Ложак загайдаўся, як лодка ў моры, я
сеў і ўтаропіўся ў сценку, каб гэтага не адчу-
ваць. За акном на плошчы шумеў фэст. Це-
шацца, ну і няхай. Мне было ўсё роўна. По-
тым прыходзілі Біл і Майкл, звалі вячэраць.
Я прыкінуўся, што сплю.

— Не будзіце, ён спіць.

— П'яны ў дошку,— сказаў Майкл. Яны
зніклі.

Я ўстаў, выйшаў на балкон і пачаў гля-
дзець, як танцуюць на плошчы. Свет перастаў
круціцца. Ён стаў ясным і выразным, з лёгкай
смугой па краях. Я памыўся, прычасаўся.
Мой твар у люстэрку быў нейкі дзіўны. Я ці-
ха спусціўся і ўвайшоў у сталовую.

— Вось ён! — падаў голас Біл.— Малай-
чына, Джэк! Я ведаў, што ты не здрэйфіш.

— Прывет цвярозаму! — абазваўся Майкл.

— Есці захацелася, ну і прагнуўся.

— Сёрбай суп. Цёпленькі,— прамовіў Біл.

Нас было трое за сталом. Кампанія распа-
далася.

ЧАСТКА
ТРЕЦЯЯ

РАЗДЗЕЛ ДЗЕВЯТНАЦЦАТЫ

Назаўтра ўсё скончылася. Фэст адгулялі. Я прачнуўся гадзіне а дзевятай, памыўся ў ванне, адзеўся і сышоў уніз. Плошча была пустая, і вуліцы бязлюдныя. На плошчы дзеці збіралі палкі ад ракет. Кафэ яшчэ толькі адчыняліся, і афіцыянты выносілі зручныя плеченыя крэслы і расстаўлялі іх у цяньку пад аркадай. Усюды падмяталі вуліцы і палівалі вадой са шланга.

Я сеў у плеченае крэсла і адкінуўся на спінку. Афіцыянт падысці не спяшаўся. Аб'явы аб выгрузцы быкоў і дадатковых цягніках усё яшчэ бялелі на калонах аркады. Служыцель у сінім фартуху выйшаў з вядром вады і анучкай і пачаў здымаць аб'явы, драў паперу палосамі, шараваў і мыў там, дзе застаўся клей. Усё скончылася. Фэст адгулялі.

Я выпіў шклянку кофэ, і неўзабаве з'явіўся Біл. Ён перайшоў цераз плошчу, сеў за мой столік і таксама загадаў кофэ.

— Ну вось, ні шуму, ні грому,— сказаў Біл.

— Гулянка скончылася. Калі паедзеш?

— Сам не ведаю. Давай возьмем машыну. Ты ж, мабыць, у Парыж?

— Не. Маю ў запасе яшчэ цэлы тыдзень. Думаю махнуць у Сан-Себасцьян.

— А мне ўжо хочацца дадому.

— А што мяркуе Майкл? — запытаў я.

— Паедзе ў Сэн-Жан-дэ-Люс.

— Ну тады возьмем машыну і паедзем

усе разам да Баёны. Там ты можаш сесці на вячэрні цягнік.

— Добра. Паснедаем і паедзем.

— Згода. Я бяру машыну.

Мы паснедалі і разлічыліся. Мантоя не падыходзіў да нас. Рахунак прынесла служанка. Аўтамабіль чакаў каля пад'езда. Нашы рэчы шафёр пагрузіў на дах і прывязаў, а частку паклаў спераду каля сябе, і мы селі. Машына перасекла плошчу, павярнула на бакавую вуліцу, праехала пад дрэвамі, потым спусцілася з гары і памчалася прэч ад Памплоны. Падарожжа не здалося нам доўгім. У Майкла была бутэлька фундадору. Я глынуў разы два, не больш. Мы перавалілі цераз горы, пакінулі Іспанію, праехалі па белых дарогах праз густалістую, вільготную, зялёную Біскаю і апынуліся ў Баёне. Рэчы Біла мы здалі ў камеру хавання, і ён узяў білет да Парыжа. Яго цягнік адыходзіў у сем дзесяць. Мы выйшлі з вакзала. Машына чакала нас.

— Машыну як, адправім? — запытаў Біл.

— Падумаеш, клопат! — сказаў Майкл. — Давайце яшчэ пакатаемся.

— Няхай так, — згадзіўся Біл. — Куды ж мы паедзем?

— Паедзем у Біярыц і вып'ем.

— Ну-ну, Майкл Шпурляй Грошы.

Мы паехалі ў Біярыц і пакінулі машыну каля раскошнага рэстарана. Зайшлі ў бар, селі на высокія табурэты, выпілі віскі з содавай.

— За гэта плачу я, — сказаў Майкл.

— Разыграем.

Мы высыпаілі покерныя косці са скураной скрыначкі. Спачатку выйграў Біл. Майкл прайграў мне і перадаў буфетчыку стофранкавы білет. Порцыя віскі каштавала дванаццаць

франкаў. Мы яшчэ выпілі, і Майкл ізноў прайграў. Усякі раз ён даваў буфетчыку на чай. У суседнім пакоі іграў добры джаз. Гэта быў утульны бар. Мы выпілі яшчэ раз, і я адразу ж выйграў, выкінуўшы чатыры каралі. Біл і Майкл не спынялі гульні. Майкл выкінуў чатыры валеты і выйграў. Потым выйграў Біл. Пад канец у Майкла засталіся тры каралі без прыкупу. Ён перадаў скрыначку Білу. Той страсянуў яе і выкінуў косіці — тры каралі, туз і дама.

— Вам плаціць,— сказаў Біл.— Майкл Шпурляй Грошы.

— На вялікі жаль, не магу.

— Чаму так?

— Грошай няма. Каса парожняя. Вось тут у кішэні завалялася дваццаць франкаў. Вазьміце.

Біл крыху змяніўся з твару.

— У мяне толькі-толькі хапіла расплаціцца з Мантояй. І то яшчэ за шчасце лічу,— прызнаўся Майкл.

— Выпісвайце чэк, я вам аплачу,— сказаў Біл.

— Вельмі вам удзячны, але ж я не маю права выпісваць чэкі.

— А дзе вы думаеце дастаць грошай?

— Крыху буду мець. Мне павінны выслаць за паўмесяца на пражытак. А ў Сэн-Жан-дэ-Люс ёсць гасцініца, дзе я магу спыніцца ў крэдыт.

— А што рабіць з машынай? Адпусцім?— звярнуўся да мяне Біл.

— І так можна, і гэтак. Адзін чорт. Няхай пачакае.

— Вып'ем яшчэ па адной,— сказаў Майкл.

— Ну што ж, піць дык піць. Цяпер за мой

кошт, — сказаў Біл. — А ў Брэт ёсць грошы? — зірнуў ён на Майкла.

— Наўрад. Амаль усе выдаткі ў Мантоі я аплаціў яе грашыма.

— А пры сабе ў яе засталася што-небудзь? — запытаў я.

— Наўрад. У яе ніколі не бывае грошай. Атрымлівае яна пяцьсот фунтаў у год, з іх трыста пяцьдзесят — працэнты яўрэям.

— Нішто сабе абдзіралаўка, — заўважыў Біл.

— Нажываюцца. Між іншым, яны не яўрэі. Гэта я так. Яны, здаецца, шатландцы.

— Значыць, у яе зусім няма грошай — за-непакоіўся я.

— Напэўна. Што мела, усё мне аддала, ад'язджаючы.

— А раз так, давайце, хлопчыкі, яшчэ па адной, — сказаў Біл.

— Цудоўна! Ідэя! — павесялеў Майкл. — Абмяркоўваць фінансы — пустая справа.

— Што праўда, то праўда, — згадзіўся Біл.

Біл і я разыгралі, каму плаціць за выпіўку. Біл прайграў і заплаціў. Мы выйшлі з бара. Нас чакала машына.

— Куды вас везці, Майкл? — запытаў Біл.

— Абы-куды. З вецярко, каб усе бачылі. Мож, гэта падые мой крэдыт.

— Добра. Пакатаемся па беразе мора. Давайце паедзем у Андай.

— Але ж у мяне там няма крэдыту.

— Няма, дык знойдзецца, — прамовіў Біл.

Мы выехалі на ўзбярэжжа і памчаліся па гладкай дарозе. Зеланела трава на лугах, мільгалі белыя асабнякі з чырвонымі дахамі, невялічкія дубровы, а ў заліве, далёка адступіўшы ад берага, кучаравіліся ярка-сінія акіян-

скія хвалі. Мы мінулі Сэн-Жан-дэ-Люс і далей яшчэ некалькі приморскіх пасёлкаў. Мы ехалі па раўніне, і за намі выразна вырысоўваліся горы, што аддзялялі нас ад Памплоны. Мы нідзе не спыняліся. Біл зірнуў на гадзіннік. Пара было вяртацца. Ён пастукаў у шкло і загадаў шафёру ехаць назад. Шафёр збочыў з дарогі і разварнуўся. За намі быў лес, пад намі — лугавіна, наперадзе — мора.

У Сэн-Жан-дэ-Люс мы спыніліся перад гасцініцай, дзе збіраўся жыць Майкл, і ён выйшаў. Шафёр панёс яго чамаданы. Майкл застаўся каля машыны.

— Да пабачэння, сябры, — сказаў Майкл. — Цудоўны быў фест.

— Усяго найлепшага, Майкл, — сказаў Біл.

— Да скорай сустрэчы, — сказаў я.

— Аб грошах не турбуйцеся. Калі ласка, Джэк, заплаціце за машыну, а я вам сваю долю вышлю.

— Бывайце, Майкл.

— Бывайце, сябры. Вы чартоўскі мілыя людзі.

Мы паціснулі яму руку і памахалі з машыны. Ён стаяў на дарозе і глядзеў нам услед. У Баёну мы прыехалі перад самым адыходам цягніка. Насільшчык забраў з камеры рэчы Біла, і я праводзіў яго да перона.

— Бывай, стары! — сказаў Біл.

— Бывай, вандроўнік.

— Ух, выдатна правялі час! Я вельмі задаволены.

— У Парыжы затрымаешся?

— Не. Семнацатага на параход. Бывай, Джэк!

— Бывай, Біл!

Ён прайшоў праз варотцы да цягніка. Насільшчык нёс рэчы паперадзе. Я глядзеў, як адыходзіць цягнік. Біл стаяў каля акна. Акно кранулася, вагоны пакаціліся, рэйкі апусцелі.

— Колькі з нас? — запытаў я шафёра. За праезд да Баёны мы дамовіліся заплаціць сто пяцьдзсят песет.

— Дзвесце песет.

— А колькі возьмеце, каб, едучы назад, давезці мяне да Сан-Себасцьяна?

— Пяцьдзсят песет.

— Пабойцеся бога.

— Трыццаць пяць песет.

— Дорага. Завязіце мяне ў атэль «Панье-Фляры».

Перад атэлем я заплаціў шафёру і даў яму на чай. Машына была пакрыта пылам. Чахлолом спінінга я пакінуў след на пыльнай машыне. Гэты пыл было апошняе, што мяне звязвала з Іспаніяй і фэстам. Шафёр завёў матор, і машына памчалася па вуліцы. Потым яна павярнула на дарогу ў Іспанію і знікла. Я ўвайшоў у атэль, і мне далі той самы нумар, у якім я жыў, калі разам з Білам і Конам прыезджаў у Баёну. Мне чамусьці здавалася, што гэта было вельмі даўно. Я памыўся, перамыніў сарочку і пайшоў у горад.

У газетным кіёску купіў нумар «Нью-Йорк геральд» і зайшоў у кафэ прачытаць. Было нейк дзіўна, што я зноў у Францыі. Усюды адчувалася пэўнасць і правінцыяльны спакой. Я амаль шкадаваў, што не паехаў з Білам у Парыж, але Парыж — гэта іншы варыянт таго ж самага фэсту. Даволі, хопіць з мяне фэстаў. У Сан-Себасцьяне буду жыць ціха. Сезон пачнецца не раней жніўня. Займу ў атэлі добры пакой, чытаць буду, купацца. Там цудоў-

ны пляж. А які бульвар паўз бераг! Якія раскошныя дрэвы! Скрозь гуляюць дзеці з нянькамі, пакуль не нахлынуць курортнікі. Увечары ў парку супраць кафэ «Марынас» будзе іграць аркестр. Я зайду ў «Марынас» і буду слухаць музыку.

— Як у вас тут кормяць? — запытаў я афіцыянта. Пры кафэ быў рэстаран.

— Добра. Вельмі добра. Кормяць тут вельмі добра.

— Цудоўна.

Я паабедаў у рэстаране. Для Францыі гэта быў багаты абед, але пасля іспанскіх баляванняў порцыі мне здаліся мізэрнымі. За кампанію ўзяў бутэльку віна «шато-марго». Прыемна, калі п'еш павольна, смакуючы віно, без лішніх вачэй, сам-насам. Бутэлька віна — добрая кампанія. Потым я выпіў кофе. Афіцыянт параіў мне ўзяць біскайскі лікёр «ісара». Ён прынёс бутэльку і наліў мне поўны бакал. Ён сказаў, што «ісару» робяць з пірэнейскіх кветак, з натуральных пірэнейскіх кветак. Выглядам лікёр нагадваў вежэталъ, а пах быў як у італьянскага напітка «стрэга». Я папрасіў афіцыянта забраць назад пірэнейскія кветкі і прынесці «Старога Марка». Французскі «Стары Марк» — слаўнае віно. Пасля кофе я выпіў і другую чарку.

— Афіцыянт, відаць, трошкі пакрыўдзіўся за пірэнейскія кветкі, а таму я шчодро даў яму на чай. Гэта яго акрыліла. Добра жыць у краіне, дзе так лёгка зрабіць чалавека шчаслівым. У Іспаніі не ўгадаеш, ці падзякуе афіцыянт. У Францыі ж усё пабудавана на чыстай фінансавай аснове. Няма краіны, дзе б жылося прасцей. Ніхто не ўскладняе адносін, робячыся тваім другам па нейкіх няясных

прычынах. Калі хочаш, каб цябе любілі, трэба толькі патраціць трошкі грошай. Я патраціў трошкі грошай, і афіцыянт палюбіў мяне. Ён ацаніў маю вартасць. Ён будзе рад мяне яшчэ раз пабачыць. Калі-небудзь я прыйду сюды зноў абедаць, і ён радасна сустрэне мяне і захоча, каб я сеў за яго столік. Гэта будзе шчырая любоў, таму што грунтуецца на цвёрдай аснове. Францыя! Я ізноў у Францыі.

Назаўтра раніцай я ўсім у атэлі трошкі павялічыў чайвыя, каб мець у запасе яшчэ некалькі сяброў, і ў той жа дзень выехаў цягніком у Сан-Себасцьян. На вакзале насільшчыку даў на чай роўна столькі, колькі трэба, ні больш ні менш, бо не думаў, што калі-небудзь з ім сустрэнуся. Вось у Баёну я мог вярнуцца, і прыемна, калі цябе добра прымуць сябры французы. Я ведаў, што, пакуль мяне там начыста не забудуць, наша дружба ўмацавана.

У Іруне была перасадка і праверка пашпартаў. Шкада мне было пакідаць Францыю. Так лёгка жывецца ў Францыі. Дурань я, і чаго мяне цягне назад у Іспанію. У Іспаніі нічога не прадугледзіш зараней. Дурань не дурань, але я стаў у чаргу са сваім пашпартам, таможнік праверыў мой багаж, я купіў білет, выйшаў на перон, сеў у цягнік і праз сорок мінут і восем тунеляў апынуўся ў Сан-Себасцьяне.

Нават у гарачы дзень у Сан-Себасцьяне адчуваецца прыемная ранішня свежасць. Здаецца, што лісцё на дрэвах ніколі не ведала спякоты. Вуліцы — нібы іх толькі што палівалі. Нават у самы гарачы дзень на некаторых вуліцах быў цень і халадок. Я выбраў атэль у цэнтры горада, дзе ўжо спыняўся, і далі

мне пакой з балконам, адкуль відаць былі гарадскія дахі, а за імі зялёны схіл гары.

Я распакаваў свае рэчы і склаў кнігі на столік каля ложка, дастаў брытву, сёе-тое з адзежы павесіў у шафу і падрыхтаваў бялізну, каб аддаць памыць. Зрабіў сабе ў ваннай добры душ і пайшоў снедаць. У Іспаніі гадзіннікі яшчэ не былі пераведзены на летні час, і я з'явіўся рана. Я перавёў свой гадзіннік. Прыехаўшы ў Сан-Себасцьян, я выйграў гадзінку.

Калі я ішоў у сталовую, швейцар перадаў мне запоўніць паліцэйскую анкету. Я запоўніў і ўзяў у яго два тэлеграфныя бланкі. Адно тэлеграму адправіў у Памплону ў атэль Мантоі з просьбай усе пісьмы і тэлеграмы на маё імя перасылаць сюды. Потым падлічыў, колькі дзён я прабуду ў Сан-Себасцьяне, і другую тэлеграму адправіў у рэдакцыю, прасіў маю пошту затрымаць, а тэлеграмы выслаць у Сан-Себасцьян не пазней шасці дзён. Пасля таго схадзіў у сталовую і паснедаў.

Паснедаўшы, я падняўся да сябе, трошкі пачытаў і заснуў. Прачнуўся а палове пятай. Дастаў майку і трусы, загарнуў разам з грэбнем у ручнік, выйшаў на вуліцу і накіраваўся да бухты Конча. Быў самы пачатак адліву. Бераг быў цвёрды і гладкі, прысыпаны жоўтым пяском. Я зайшоў у кабінку, раздзеўся, надзеў што трэба, і патупаў па пясочку да мора. Прыемна ісці басанож па цёплым пяску. На беразе і ў вадзе людзей было даволі многа. Далёка, там, дзе берагі бухты амаль сыходзіліся, утвараючы гавань, за белай лініяй прыбою відаць было адкрытае мора. Нягледзячы на адліў, часам накочваліся павольныя хвалі. На вадзе спачатку з'яўляліся маршчы-

ны, потым хвалі круглелі, павялічваліся і плаўна набягалі на цёплы пясок. Я ўвайшоў у ваду. Вада была халодная. Калі накаціўся першы вал, я нырнуў, паплыў пад вадой і падняўся на паверхню, ужо не адчуваючы холаду. Я падплыў да płyта, узлез і лёг на гарачыя дошкі. На другім канцы płyта адпачывалі хлопец і дзяўчына. Дзяўчына расшпіліла верхнія петлі свайго купальніка і спіной павярнулася да сонца. Хлопец ляжаў ніцма на дошках і размаўляў з ёю. Яна смяялася з яго жартаў і загарала ў праменнях сонца. Я ляжаў на плыце і грэўся, пакуль не высах. Потым пачаў даваць нырца ўсякімі спосабамі. Адзін раз нырнуў глыбока, амаль да самага дна. Плыў з расплюшчанымі вачамі, і вакол было зелена і цёмна. Ад płyта клаўся густы цень. Я вынырнуў каля płyта, узлез на яго і нырнуў яшчэ раз, прабыў пад вадой як мага больш і паплыў на бераг. Там паляжаў, пакуль не высах, і пайшоў у кабінку, скінуў купальнае адзенне, абліўся халоднай вадой і выцерся як мае быць ручніком.

Я прайшоўся берагам па бульвары да казіно, а потым па адной з цяністых вуліц, не спяшаючыся, дайшоў да кафэ «Марынас». У памяшканні кафэ іграў аркестр. Я сядзеў на тэрасе, у цяньку на свежым паветры, і піў ліманад з лёдам, а потым загадаў двайную порцыю віскі з содавай. Я сядзеў доўга на тэрасе кафэ «Марынас», прыглядаўся да людзей і слухаў музыку.

Пазней, калі пачало цямнець, пахадзіў па беразе бухты, пагуляў па бульвары і вярнуўся ў атэль вячэраць. Беласіпедысты, удзельнікі прабегу «Турнэ па Біскаі», спыніліся начаваць у Сан-Себасцьяне. Яны сядзелі ў сталовай за

асобным доўгім сталом разам з трэнерамі і арганізатарамі. Гэта былі французы і бельгійцы, яны налягалі на яду, не перастаючы весяліцца. У канцы стала сядзелі дзве прыгожыя французжанкі з выразнымі слядамі манмартр-скага шыку. Хто з хлопцаў іх сюды прывёз — я не мог здагадацца. Усе за сталом гаварылі на жаргоне, перакідваліся адмысловымі жартамі, і такімі, што паўтарыць іх было нельга, калі дзяўчаты, недачуўшы, прасілі аб гэтым. Старт на фінальным участку Сан-Себасцьян — Більбао быў прызначаны на пяць гадзін раніцы. Веласіпедысты пілі многа віна, твары іх былі цёмныя, абпаленыя сонцам. Да гонак яны ставіліся сур'ёзна, толькі калі спаборнічалі асабіста. Спаборніцтвы групавыя адбываліся так часта, што іх мала цікавіла, хто пераможа. Асабліва за рубяжом. Фінансавы бок справы не цяжка было ўладзіць.

У аднаго з гоншчыкаў, які дабіўся перавагі ў дзве мінуты, павыскаквалі на спіне прышчы. Яны вельмі балелі, і сядзеў ён нейк бокам. Шыя ў яго была ярка-чырвоная, а валасы бялявыя, выцвілі ад сонца. Праз тую хваробу з хлопца пачалі смяяцца.

Ён стукнуў па сталю вілкай і сказаў:

— Пачакайце, заўтра я свой нос прыляплю да руля так, што вецер усё скулле як языком зліжа.

Адна з дзяўчат са здзіўленнем зірнула на яго. Ён вышчарыў зубы і яшчэ больш пачырванеў. Пачалі спрачацца, ці прыдатныя іспанцы да веласіпедных гонак. Высветлілася, што непрыдатныя.

Я піў кофе на тэрасе з прадстаўніком буйнога веласіпеднага завода. Ён сказаў, што прабегаў вельмі цікавы і яго варта паглядзець,

але, на жаль, выбыў Батэкія, застаўся ў Памп-лоне. Перашкаджаў пыл, аднак іспанскія дарогі лепшыя, чым французскія. На яго думку толькі велогонкі — сапраўдны спорт. Ці сачыў я за прабегам «Вакол Францыі»? Толькі па газетах. Прабег «Вакол Францыі» — спартыўная падзея выключнага значэння. Арганізуючы і суправаджаючы гэты прабег, ён пазнаў Францыю. Мала хто ведае Францыю. Усю вясну, усё лета і ўсю восень ён правёў на дарогах з гоншчыкамі. Вы адно гляньце, колькі аўтамабіляў ад горада да горада суправаджае кожны прабег. Францыя — багатая краіна, і з кожным годам у ёй усё больш развіваецца спорт. Надыдзе час — і яна стане сусветным спартыўным цэнтрам. І гэта дзякуючы велогонкам. А яшчэ футболу. Ён ведае Францыю. Спартыўную Францыю. Ён знаўца і цаніцель веласіпеднага спорту. Мы выпілі каньяку. Не дрэнна, вядома, было б вярнуцца і ў Парыж. Цудоўны горад. Самы спартыўны горад у свеце. Ці ведаю я рэстаранчык «Вясёлы негр»? Дзіва што ведаю. Там ён ахвотна бывае, і там яго можна пабачыць. Абавязкова зайду. Выпілі б з ім разам яшчэ па чарцы каньяку. Абавязкова вып'ем. Яны адпраўляюцца раніцай у пяць сорок пяць. Ці ўстану я, каб пабачыць старт? Пастараюся абавязкова. А можа, лепш мяне пабудзіць? Будзе вельмі цікава. Я папрашу швейцара, каб мяне пабудзіў. Не, не, ён сам мяне пабудзіць. Не турбуйцеся, я папрашу швейцара. Мы развіталіся да заўтра.

Раніцай, калі я прачнуўся, веласіпедысты і аўтамабілі ўжо тры гадзіны як былі ў дарозе. Кофе і газеты мне падалі ў пасцель, потым я адзеўся, забраў купальныя прыналеж-

насці і накіраваўся на пляж. Раніца выдалася свежая, вільготная і не гарачая. Нянькі, адны ў форме, а другія ў сялянскіх гарнітурах, гулялі з дзецьмі пад дрэвамі. Іспанскія дзеці прыгожыя. Там жа, у цяньку пад дрэвам, сядзелі чысцільшчыкі і гутарылі з салдатам. Салдат быў аднарукі. Пачаўся прыліў, дзьмуў свежы вецер і ўздымаліся хвалі.

Я раздзеўся ў адной з кабінак, перасек вузкую палосу пляжа і ўвайшоў у ваду. Я паплыў, стараючыся не пападаць пад хвалю, але часам яна накрывала мяне. Выбраўшыся з прыбою на спакойную ваду, я паплыў на спіне. Нада мной было неба, і мора, як калыска, гайдала мяне. Я перавярнуўся і паплыў назад, і высокі вал падхапіў мяне і вынес на бераг, потым я зноў паплыў, трымаючыся між хваль і не даючы ім накрыць мяне. Такое плаванне мяне ўрэшце стаміла, і я павярнуў да płyта. Вада была тугая і халодная. Мне здавалася, што патануць немагчыма. Я плыў павольна і доўга разам з прылівам. Потым падняўся на плыт і сеў на цёплыя, нагрэтыя сонцам дошкі. Я глядзеў на бухту, на стары горад, на казіно, на ўзбярэжны бульвар, на белыя ганкі і пазалочаныя шыльды атэляў. Водаль, направа, каля ўвахода ў гавань, на зялёным узгорку высіўся замак. Плыт калыхаўся ад руху вады. Злева, за вузкім пралівам, там, дзе бухта злівалася з морам, відзён быў высокі мыс. Я падумаў, як бы добра было пераплысці бухту, але пабаяўся курчаў.

Я грэўся на сонцы і назіраў за людзьмі на пляжы. Яны здаваліся вельмі маленькімі. Праз некаторы час я ўстаў, упёрся нагамі ў край płyта, выцягнуў рукі і, калі плыт нахіліўся, рашуча нырнуў у глыбіню, потым сіла

вады мяне вынесла на паверхню, я страсянуў салёныя кроплі і паплыў на бераг спакойна і лёгка.

Адзеўшыся і заплаціўшы за кабінку, я вярнуўся ў атэль. Веласіпедысты пакінулі ў чытальні некалькі нумароў часопіса «Аўто». Я сабраў іх, выйшаў на тэрасу, на сонца, і, выгодна ўсеўшыся, намерыўся пачытаць, каб лепш пазнаёміцца з французскім спортам. Тым часам з атэля выйшаў швейцар, трымаючы ў руках сіні канверт.

— Вам тэлеграма, сэр.

Я сарваў заклею і разгарнуў тэлеграму. Яе пераслалі з Парыжа:

«...КАЛІ МОЖАШ ПРЫЯЗДЖАЙ МАДРЫД АТЭЛЬ МАНТАНА ПАТРЭБНА ТВАЯ ДАПАМОГА БРЭТ»

Я даў швейцару на чай і перачытаў тэлеграму. Па тратуары ішоў паштальён. Ён зайшоў у атэль і адразу ж выйшаў. У паштальёна былі пышныя вусы і воінскі выгляд. Следам за ім выскачыў швейцар.

— Вам яшчэ тэлеграма, сэр.

— Дзякуй.

Я распячатаў тэлеграму. Яе пераслалі з Памплоны:

«...КАЛІ МОЖАШ ПРЫЯЗДЖАЙ МАДРЫД АТЭЛЬ МАНТАНА ПАТРЭБНА ТВАЯ ДАПАМОГА БРЭТ»

Швейцар не адыходзіў. Відаць, чакаў, каб далі яшчэ на чай.

— Калі адпраўляецца цягнік на Мадрыд?

— Адправіўся ў дзевяць раніцы. Ёсць паштовы ў адзінаццаць, а потым Паўднёвы экспрэс а дзесятай увечары.

— Вазьміце мне білет з плацкартай на экспрэс. Вам грошы цяпер ці потым?

— Воля ваша. Магу ўключыць у рахунак.

— Уключыце.

Вось табе і Сан-Себасцьян. Ляціць мой адпачынак к чорту. Між іншым, я прадчуваў нешта такое, непрыемнасць нейкую. Швейцар яшчэ стаяў у дзвярах.

— Калі ласка, прынясіце тэлеграфны бланк.

Ён прынёс бланк, я дастаў з кішэні аўтаручку і акуратненька напісаў:

«...ЛЭДЗІ ЭШЛІ АТЭЛЬ МАНГАНА
МАДРЫД ПРЫЕДУ ЗАЎТРА ЭКСПРЭ-
САМ ЦАЛЮЮ ДЖЭК»

Вось яно як складваецца. З рук у рукі. Пусці жанчыну з адным мужчынам, пасля прывядзі другога, каб яна з ім збегла. А цяпер вяртайся і прывозь яе назад, напісаўшы ў тэлеграме «цалую». Іменна так. А што мне? Хіба што пайсці ў атэль і сытна паснедаць.

Уночы ў Паўднёвым экспрэсе я амаль не спаў. Раніцай перакусіў у вагоне-рэстаране і пачаў глядзець у акно. Відаць былі камяністыя ўзвышшы і сосны паміж Авілай і Эскурыялам. Паказаўся Эскурыял — каралеўскі палац, шэры, доўгі, астылы за вякі, і нічога ў ім не было прывабнага. Нарэшце, па той бок высушанай голай раўніны, на вяршыні невысокай гары выступілі ў сонечным бляску белыя муры Мадрыда.

Паўночны вакзал у Мадрыдзе — канец чыгуначнай лініі. Усе цягнікі спыняюцца тут. Далей ім дарогі няма. Перад вакзалам чакаюць рамізнікі і таксі і мітусяцца агенты

гасцініц. Зусім як у правінцыяльным горадзе. Я ўзяў таксі, і мы паехалі ўгору, спачатку праз парк, потым міма нежылога палаца і недабудаванага касцёла над абрываам, усё вышэй і вышэй, пакуль не дабраліся да новай, сонечнай часткі горада. Па роўнай, гладкай вуліцы машына выехала на Пуэрта-дэль-Соль, перасекла гандлёвы цэнтр і выбралася на Карэра-Сан-Хераніма. На ўсіх магазінах былі апушчаны палатняныя стрэшкі, каб не так пякло, а на сонечным баку вуліцы ўсе аканіцы зачынены. Машына спынілася каля высокага дома. На сцяне другога паверха я прачытаў: «Атэль Мантана». Шафёр занёс мае рэчы і паставіў іх недалёка ад ліфта. Ліфт не працаваў, і я пайшоў пеша. На другім паверсе на дзвярах была бронзавая дошка з надпісам «Атэль Мантана». Я пазваніў. Ніхто не выйшаў. Я яшчэ раз пазваніў, і дзверы адчыніла нахмураная служанка.

— Лэдзі Эшлі тут жыве? — запытаў я.

Яна тупа зірнула на мяне.

— Пытаю, англійская лэдзі тут жыве?

Яна павярнулася і некага паклікала. Да дзвярэй падышла вельмі тоўстая жанчына. Яе сівыя, напамаджаныя валасы зубцамі звісалі на лоб. Росту яна была нізкага, выгляд начальніцкі.

— Добры дзень, — сказаў я. — У вас тут жыве адна англічанка. Я жадаў бы пабачыцца з ёю.

— Добры дзень. Так, у нас жыве адна англічанка. Вядома, вы зможаце пабачыцца з ёю, калі яна захоча вас прыняць.

— Яна захоча мяне прыняць.

— Я пашлю ў яе запытацца.

— Горача вельмі.

— Улетку ў Мадрыдзе заўсёды горача.

— Затое ўзімку тут холадна.

— Так, узімку бывае холадна. Вы маеце намер асабіста спыніцца ў атэлі Мантана?

— Гэтага я пакуль што не вырашыў, але папрасіў бы мае рэчы перанесці знізу наверх, каб яны не прапалі.

— У атэлі Мантана ніколі нічога не прападае. У іншых гасцініцах — так. У нас — ніколі. Ніколі. У нашым атэлі слугі строга правераныя.

— Прыемна чуць, але ўсё ж, калі ласка, загадайце, каб мае рэчы перанеслі наверх.

Вярнулася служанка і сказала, што англійская жанчына хоча бачыць англійскага мужчыну зараз жа і неадкладна.

— Ну вось. Бачыце. Я вам так і гаварыў.

— Праўда.

Я ішоў услед за служанкай доўгім, цёмным калідорам. У самым канцы калідора яна паstukала.

— Хто там? Гэта ты, Джэк?

— Я.

— Заходзь, заходзь.

Я адчыніў дзверы. Служанка адразу ж зачыніла іх за мной. Брэт ляжала ў пасцелі. Яна толькі што прывяла ў парадак валасы і яшчэ трымала ў руцэ шчотку. У пакоі было бязладдзе, тыповае для жанчын, якія прывыклі карыстацца чужымі паслугамі.

— Любы! — абазвалася Брэт.

Я падышоў да ложка і абняў яе. Яна пацалавала мяне, але я адчуў, што, цалуючы, яна думае аб нечым іншым. Яна дрыжала, прытуліўшыся да мяне, худая, маленькая.

— Любы! Гэта быў жах.

— Раскажы мне ўсё.

— Няма чаго раскаваць. Ён толькі ўчора паехаў. Я адправіла яго.

— А чаму ты не пакінула яго пры сабе?

— Не ведаю. Ёсць такое, чаго нельга рабіць. Але, здаецца, шкоды я яму не зрабіла.

— Наадварот, ты была з ім занадта добрая. Ён табе падабаўся.

— Яму ні з кім нельга звязвацца. Я гэта зразумела адразу.

— Вось як?

— Ах, прабач! — схамянулася Брэт. — Не будзем пра гэта гаварыць. Давай не будзем.

— Давай.

— Ведаеш, ён мяне саромеўся спачатку. І мне было крыўдна.

— Ды што ты?

— Так, так. Мабыць, яму папала за мяне ў кафэ. Ён хацеў, каб я адпусціла валасы. Уяўляеш мяне з доўгімі валасамі? На каго б я была тады падобна? На ведзьму?

— Дзівак.

— Ён сказаў, што ў мяне тады будзе больш жаночага абаяння. Які жах! Я б стала пачварай.

— Ну і што далей?

— Нічога. Прывык. І сораму ніякага.

— А чаму раптам спатрэбілася мая дапамога?

— Я не ведала, ці ўдасца мне яго адправіць, і ў мяне не было ні сентыма, каб выехаць самой. Ведаеш, ён хацеў мне даць грошай. Я сказала, што ў мяне грошай куры не ключоць. Ён знаў, што гэта хлусня. Але ж не магла я браць у яго грошы.

— Вядома.

— Ах, не будзем гаварыць пра гэта. Было

між намі і пацешнае. Падай мне, калі ласка, папяросу.

Я даў ёй закурыць.

— Англійскую мову ён вывучыў у Гібралтары, калі быў афіцыянтам. Так?

— Так.

— Ну дык вось. Скончылася тым, што ён захацеў са мной ажаницца.

— Сур'ёзна?

— Ну так. Прапанаваў руку і сэрца. А я нават за Майкла не магу выйсці замуж.

— Можа, ён разлічваў стаць лордам Эшлі?

— Не. Ніякіх разлікаў. Ён сапраўды хацеў са мной ажаницца. Толькі так, казаў ён, каб я не пакідала яго. Хацеў, каб гэта было цвёрда. Каб я ніколі-ніколі яго не пакідала. Але гэта, вядома, пасля таго, як я адпушчу валасы і стану звычайнай жанчынай.

— Цяпер табе будзе лягчэй.

— Ну так. Я ўжо зусім спакойная. Ён прынёс мне свабоду, вызваліў ад непрыемнага Кона.

— Гэта добра.

— Ведаеш, я б жыла з ім, каб не пераканалася, што са мной яму шчасця не будзе. Мы з ім цудоўна ладзілі.

— Аднак твая прычоска яму не спадабалася.

— Глупства. Да гэтага прывык бы.

Яна патушыла папяросу.

— Ведаеш, мне трыццаць чатыры гады. Я не хачу быць адной з тых жывёлін, прагных на свяжынку, што губяць хлопчыкаў.

— Ну вядома.

— Я не хачу гэтага, не хачу. І цяпер я спакойная. Як камень зваліўся.

— Гэта добра.

Яна адварнулася. Я падумаў, яна шукае папяросу. Потым убачыў, што яна плача. Я адчуваў яе плач. Дрыжыць і плача. Дрыжыць і плача. Я прытуліў і абняў яе.

— Не будзем ніколі гаварыць пра гэта. Калі ласка, не будзем гаварыць.

— Брэт, дарагая мая!

— Я вярнуся да Майкла.— Я мацней абняў яе і яшчэ вастрэй адчуў яе боль.— Ён такі мілы, ласкавы, а часам проста жудасны. Мне такі чалавек якраз і патрэбен.

Яна не падымала вачэй. Я гладзіў яе валасы. Я адчуваў, як яна дрыжыць.

— Я не хачу быць жывёлінай,— шаптала яна.— Толькі, Джэк, прашу цябе, ніколі не ўспамінай мне пра гэта.

Мы пакінулі атэль Мантана. Калі я сабраўся аплаціць рахунак, гаспадыня не ўзяла грошай. Рахунак быў аплачаны.

— Нічога не зробіш,— сказала Брэт.— Цяпер гэта ўжо не мае значэння.

Мы ўзялі таксі і паехалі ў «Палац-атэль», свае рэчы пакінулі там, заказалі плацкарты на Паўночны экспрэс на той жа вечар і зайшлі ў бар пры атэлі вышчэ кактэйль. Мы сядзелі каля стойкі на высокіх табурэтах і глядзелі, як буфетчык перамешваў «марціні» ў нікеліраванай пасудзіне.

— Якое культурнае, якое далікатнае абыходжанне ў бары вялікага атэля,— пачаў я.

— У наш час толькі афіцыянты і жакеі захоўваюць ветлівасць.

— Якім бы вульгарным ні быў атэль, у бары заўсёды прыемна.

— Нейк дзіўна.

— Афіцыянты такія гасцінныя.

— Праўда, праўда,— прамовіла Брэт.—

Ведаеш, яму толькі дзевятнаццаць гадоў. Ці ж гэта не дзіўна?

Нашы бакалы стаялі разам. Ад холаду на шкле выступілі кропелькі. Мы чокнуліся. За акном з апушчанай шторай угадвалася гара-чае дыханне Мадрыда.

— Люблю, каб у кактэйлі была масліна,— заўважыў я.

— Абсалютная праўда, сэр,— згадзіўся буфетчык.— Калі ласка.

— Дзякуй.

— Прабачце, што не адважыўся прапанаваць вам адроз.

Буфетчык адышоў на другі канец стойкі, каб не слухаць нашай размовы. Брэт нахілілася і адпіла, не падымаючы бакала з кактэйлем. Потым падняла бакал. Цяпер яна была ўпэўнена, што не пралье ні кроплі.

— Цудоўны напітак. Вельмі прыемны бар.

— На тое ён і бар.

— Ведаеш, спачатку я не паверыла. Ён нарадзіўся ў тысяча дзевяцьсот пятым годзе. Я тады яшчэ ў школе вучылася, у Парыжы. Уяўляеш?

— Што ты хочаш, каб я ўявіў?

— Не прыкідвайся дурнем. Можаш ты пачаставаць сваю даму ці не?

— Калі ласка, яшчэ два «марціні».

— Такія ж самыя, сэр?

— Цудоўны напітак.— Брэт усміхнулася буфетчыку.

— Шчыра дзякую, мадам.

— Ну, будзь здароў! — сказала Брэт.

— Будзь здарова!

— Ведаеш, у яго да мяне былі толькі дзве жанчыны. Ён ніколі нічым не цікавіўся, апрача бою быкоў.

— Яшчэ паспее.

— Не ведаю. Ён думае, што галоўнае — гэта я. А не фэст, публіка і ўсё такое.

— Ну і добра, калі ты.

— Я. Іменна я.

— Ты, здаецца, не хацела пра гэта гаварыць.

— Гэта я так. Само вырвалася.

— А ты не гавары, тады ўсё застанеца пры табе.

— Я і не гавару. Проста так, думкі розныя блукаюць. Ведаеш, Джэк, я вельмі добра сябе адчуваю.

— Так і павінна быць.

— Ведаеш, так лёгка на сэрцы, калі цвёрда вырашыш не быць жывёлінай.

— Вядома.

— Сумленне часткова замяняе нам бога.

— У некаторых людзей ёсць бог, — сказаў я. — Такіх нават многа.

— А мне ад яго шчасця не было.

— Вып'ем яшчэ «марціні».

Буфетчык змяшаў дзве порцыі і разліў кактэйль у чыстыя бакалы.

— А дзе мы паабедзем? — запытаў я Брэт.

У бары павяваў халадок, і яшчэ больш адчувалася, што на вуліцы спякота.

— Давай тут, — прапанавала Брэт.

— Тут у атэлі няўтульна. Вы ведаеце рэстаран «Батэн»? — звярнуўся я да буфетчыка.

— А як жа, сэр. Калі жадаеце, я ахвотна напішу адрас.

— Дзякую.

Мы паабедалі ў рэстаране «Батэн», на другім паверсе. Гэта адзін з лепшых рэстаранаў у свеце. Мы елі смажанае парася і пілі «рыёху

вытрыманую». Брэт ела мала. Яна заўсёды так. Я еў многа і выпіў тры бутэльнікі «рыёхі вытрыманай».

— Ну, як адчуванне, Джэк? — запытала Брэт.— Божа мой! Увесь абед праглынуў.

— Адчуванне добрае. Чаго на дэсерт? Хочаш чаго-небудзь салодкага?

— Ах, не.

Брэт курыла.

— А ты есці любіш,— заўважыла яна.

— Люблю. Я шмат чаго люблю.

— Напрыклад?

— О! Я многае люблю. Хочаш чаго-небудзь салодкага?

— Ты ўжо адзін раз пытаўся.

— Няўжо? Ну так, пытаўся. Вып'ем яшчэ бутэльку.

— Цудоўнае віно.

— Ты ж зусім не піла.

— Піла. Ты не заўважыў.

— Закажам дзве бутэльнікі.

Віно прынеслі. Я адліў трохкі ў свой бакал, потым наліў Брэт і напоўніў свой. Мы чокнуліся.

— Будзь здароў! — сказала Брэт.

Я выпіў усё да дна і яшчэ раз наліў. Брэт кранула мяне за локаць.

— Не напівайся, Джэк. Не трэба. Няма прычыны.

— Адкуль ты ведаеш?

— Прашу цябе. Не трэба. Усё будзе добра.

— Я не напіваюся, я толькі смакую. Прыемна смакаваць добрае віно.

— Не напівайся, Джэк. Зрабі мне ласку.

— Хочаш пакатацца? Паглядзець горад?

— Правільна. Я ж зусім не бачыла Мадрыда. Абавязкова трэба паглядзець.

— Я толькі дап'ю.

Мы спушціліся і праз сталовую на першым паверсе выйшлі на вуліцу. Афіцыянт пайшоў па таксі. Было горача і светла. На маленькім скверы, абсаджаным дрэвамі і засеяным травой, была стаянка таксі. Машына хутка пад'ехала, на падножцы, трымаючыся за акно, стаяў афіцыянт. Я даў яму на чай, сказаў шафёру, куды ехаць, і сеў разам з Брэт. Машына памчалася па вуліцы. Я адкінуўся на спінку сядзення. Брэт падсела бліжэй. Я абняў яе, і яна даверліва прытулілася. Было вельмі горача і светла, скрозь зіхацелі белыя будынкі. Мы павярнулі на Гран-Віа.

— Ах, Джэк! — сказала Брэт. — Як было б добра, каб мы маглі жыць разам.

Наперадзе конны паліцэйскі ў зялёнай форме рэгуляваў рух. Ён падняў жазло. Шафёр рэзка затармазіў, машыну штурханула, і Брэт прыпала да мяне.

— Марыць аб гэтым — таксама ўцеха, — сказаў я.

З М Е С Т

ЧАСТКА ПЕРШАЯ	7
ЧАСТКА ДРУГАЯ	76
ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ	248

ЭРНЕСТ ХЕМИНГУЭЙ

И восходит солнце (Фiesta)

На белорусском языке

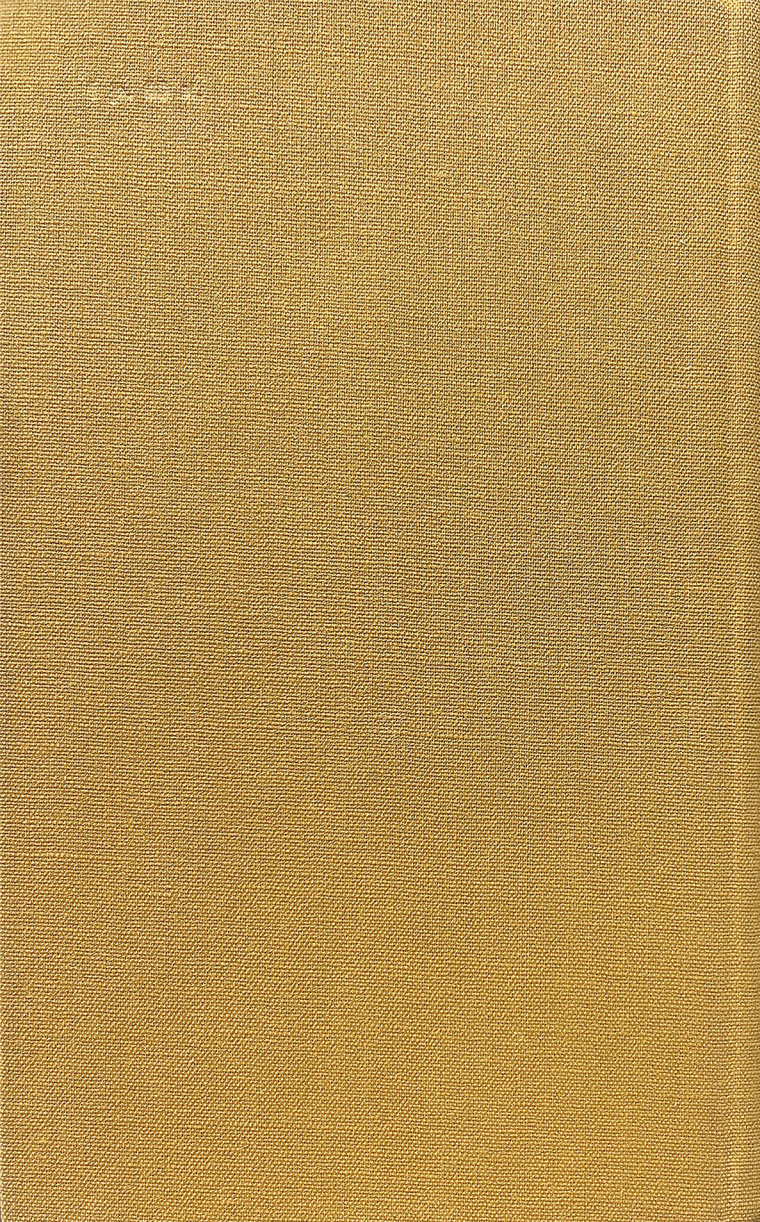
Рэдактар П. З. Шаўцоў. Мастак Ул. Я. Яшке. Мастацкі рэдактар У. У. Даўгань. Тэхнічны рэдактар З. Г. Сень. Карэктар А. Т. Глушчанка.

Здадзена ў набор 17/III 1976 г. Падп. да друку 24/VI 1976 г. Тыраж 13 000 экз. Фармат 75×90¹/₃₂. Папера друк. № 1. Ум. друк. арк. 10,93. Ул.-выд. арк. 10,55. Зак. 3133. Цана 1 руб. 3 кап.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. Мінск, Свядлова, 4.

Паліграфічны камбінат імя Я. Коласа Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. Мінск, Чырвоная, 23.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS